

Ε. ΚΑΦΕΝΤΖΗ

ΙΣΤΟΡΙΑ
ΤΩΝ ΝΕΩΤΕΡΩΝ ΧΡΟΝΩΝ
ΤΑΞΗ ΣΤ' ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ ΑΘΗΝΑ 1977

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΙΣΤ
ΙΣΤ
1977

19665

Ε. ΚΑΦΕΝΤΖΗ

ΙΣΤΟΡΙΑ
ΤΩΝ ΝΕΩΤΕΡΩΝ ΧΡΟΝΩΝ
ΤΑΞΗ ΣΤ' ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ

Με απόφαση τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως τὰ διδακτικά βιβλία τοῦ Δημοτικοῦ, Γυμνασίου καί Λυκείου τυπώνονται ἀπό τόν Ὄργανισμό Ἐκδόσεως Διδακτικῶν Βιβλίων καί μοιράζονται ΔΩΡΕΑΝ.

1999

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΤΩΝ ΝΕΩΤΕΡΩΝ ΧΡΟΝΙΩΝ

Με απόφαση της Ελληνικής Κυβερνήσεως τα διδακτικά
βιβλία του Δημοτικού, Γυμνασίου και Λυκείου τυπο-
νται από τον Οργανισμό Εκδόσεως Διδακτικών Βι-
βλίων και μοιράζονται Δ.Ο.Ρ.Ε.Α.Κ.

Ε. ΚΑΦΕΝΤΖΗ

ΜΕΡΟΣ Α

Η ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑ (1453-1821)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α

Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΑΙΩΝΑ
ΙΣΤΟΡΙΑ
ΤΩΝ ΝΕΩΤΕΡΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

ΤΑΞΗ ΣΤ' ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ

Υστερα από την άλωση της Κωνσταντινούπολης ο Μωάμεθ ο Β' κέραισε και τις περιοχές της Βαλκανικής χερσονήσου, τη Μακεδονία, τη Σερβία, Ελλάδα και την Πελοπόννησο. Κυριεύει ακόμη τα φραγκικά κράτη της Άθηνας και της Θέσας κι έδωσε τους Ένετοίς από την Εύβοια και τη Χίο και τους Γενουάτες από τη Λέσβο.

Μόλις συμπέρασε την κατάκτηση των ελληνικών χωρών ο Μωάμεθ προχώρησε δυτικότερα και υποδούλωσε τη Σερβία. Η πρώιμη αντίσταση του Ίωάννη Οθυσάδη στο Βελιγράδι και του Γεωργίου Κοστράτση στη Βόρεια Αλβανία δεν μπόρεσαν ν' αναχαιτίσουν την κατακτητική πρόθεση των Τούρκων στην Ευρώπη.

Όταν πέθανε ο Μωάμεθ ο Β' στο 1481, η οθωμανική αυτοκρατορία ήταν το ισχυρότερο κράτος στην Ανατολή και στη Δύση. Αιχμαλωτόν από τη Μεσοποταμία ως την Αφρική και από τους ποταμούς Τάισο και Δόν ως το Τσίναρο. Μόνο η όρεινη περιοχή του Μαυροβουνίου και οι βραχώδεις όκτες της Δαλματίας και της Μόνης Έσεναν ακόμη ελεύθερες. Την Κρήτη, την Κύπρο, τα νησιά του Ίονιου, τη Ναϊσάκτο και μερικά λιμάνια στην Πελοπόννησο είχαν οι Ένετοί. Οι ιππότες του Αγίου Ιωάννου κατείχαν τη Ρόδο.

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ ΑΘΗΝΑ 1977

Ε. ΚΑΦΕΝΤΖΗ

ΙΣΤΟΡΙΑ
ΤΩΝ ΝΕΩΤΕΡΩΝ ΧΡΟΝΩΝ
ΥΠΟΜΗΤΗ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ ΑΘΗΝΑ 1977

ΜΕΡΟΣ Α΄

Η ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑ (1453–1821)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ ΣΤΟ 15ο ΑΙΩΝΑ

1. Ἡ ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία στὸ 15ο αἰώνα

Ὑστερα ἀπὸ τὴν ἄλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁ Μωάμεθ ὁ Β΄ κυριεύσει καὶ τὶς ἄλλες εὐρωπαϊκὲς ἐπαρχίες τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, τὴ Μακεδονία, τὴ Στερεὰ Ἑλλάδα καὶ τὴν Πελοπόννησο. Κυριεύσει ἀκόμη τὰ φραγκικὰ κράτη τῆς Ἀθήνας καὶ τῆς Θήβας κι ἔδωξε τοὺς Ἐνετοὺς ἀπὸ τὴν Εὐβοία καὶ τὴ Χίο καὶ τοὺς Γενουάτες ἀπὸ τὴ Λέσβο.

Μόλις συμπλήρωσε τὴν κατάκτηση τῶν ἐλληνικῶν χωρῶν ὁ Μωάμεθ προχώρησε δυτικότερα καὶ ὑποδούλωσε τὴ Σερβία. Ἡ ἥρωικὴ ἀντίσταση τοῦ Ἰωάννη Οὐνούαδη στὸ Βελιγράδι καὶ τοῦ Γεωργίου Καστριώτη στὴ βόρεια Ἀλβανία δὲν μπόρεσαν ν' ἀναχαιτίσουν τὴν κατακτητικὴ προέλαση τῶν Τούρκων στὴν Εὐρώπη.

Ὅταν πέθανε ὁ Μωάμεθ ὁ Β΄ στὰ 1481, ἡ ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία ἦταν τὸ ἰσχυρότερο κράτος στὴν Ἀνατολὴ καὶ στὴ Δύση. Ἀπλωνόταν ἀπὸ τὴ Μεσοποταμία ὡς τὴν Ἀδριατικὴ καὶ ἀπὸ τοὺς ποταμοὺς Σάβο καὶ Δόν ὡς τὸ Ταίναρο. Μόνο ἡ ὄρεινὴ περιοχὴ τοῦ Μαυροβουνίου καὶ οἱ βραχώδεις ἀκτὲς τῆς Δαλματίας καὶ τῆς Μάνης ἔμεναν ἀκόμη ἐλεύθερες. Τὴν Κρήτη, τὴν Κύπρο, τὰ νησιά τοῦ Ἰονίου, τὴ Ναύπακτο καὶ μερικὰ λιμάνια στὴν Πελοπόννησο εἶχαν οἱ Ἐνετοί. Οἱ ἰππότες τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου κατεῖχαν τὴ Ρόδο.

Οἱ κατακτήσεις τῶν Τούρκων στὴν Εὐρώπη συνεχίστηκαν καὶ στοὺς δύο ἐπόμενους αἰῶνες, ἀλλὰ, προτοῦ ἀναφέρουμε τίποτε γι' αὐ-

τές, πρέπει να πούμε λίγα λόγια για τα χριστιανικά κράτη της Ευρώπης εκείνης της εποχής.

2. Η κατάσταση της Ευρώπης στο 15ο αιώνα

Η Ευρώπη την εποχή εκείνη δεν είχε ισχυρά κράτη με οργανωμένους στρατούς και στόλους. Το φεουδαρχικό σύστημα που επικρατούσε στη διοίκηση δε βοηθούσε τη συγκέντρωση της εξουσίας και της δυνάμεως σ' ένα πρόσωπο και τη δημιουργία ισχυρού κράτους. Η χρησιμοποίηση της μπαρούτης και των πυροβόλων όπλων άλλαξε την τέχνη του πολέμου και η ανακάλυψη των νέων χωρών έφερε στις χώρες της Ευρώπης άφθονο πλούτο. Όμως ούτε το ένα, ούτε το άλλο βοήθησαν να οργανωθούν στις χώρες της Ευρώπης κράτη με ισχυρές πολεμικές δυνάμεις.

Η χρησιμοποίηση του χαρτιού και η τέχνη της τυπογραφίας έκαναν τα βιβλία πολλά και φτηνά. Οι λαοί της Ευρώπης άρχισαν να διαβάζουν και να μορφώνονται. Οι τέχνες και οι επιστήμες άρχισαν να προοδεύουν και η πνευματική ανάπτυξη των λαών της Ευρώπης προχώρησε μ' όλο που πολλές φορές παρεμποδίστηκε από θρησκευτικές διαμάχες και πολέμους.

Η Ευρώπη την εποχή εκείνη ήταν χωρισμένη σε πολλά κράτη και κρατίδια. Από τα κράτη αυτά ισχυρότερα ήταν η γερμανική αυτοκρατορία, η Βενετία, η Ρωσία και η Γαλλία. Αλλά και αυτά δεν κατόρθωσαν να συνεννοηθούν μεταξύ τους και να παρεμποδίσουν την τουρκική εξάπλωση στις χώρες της Ευρώπης.

Η γερμανική αυτοκρατορία. Τη γερμανική αυτοκρατορία αποτελούσαν όχτω μικρότερα κράτη. Καθένα από αυτά είχε δικό του ήγεμόνα και δικό του στρατό. Τόν αυτοκράτορα όριζαν οι ήγεμόνες των κρατών και συνήθως όριζαν τόν ισχυρότερο που κρατούσε και τη διοίκηση του κράτους του. Στο 15ο αιώνα ισχυρότερος ήγεμόνας ήταν ο αρχιδούκας της Αυστρίας από τό βασιλικό οίκο των Αψβούργων.

Η γερμανική αυτοκρατορία εξουσίαζε πολλές χώρες της Ευρώπης και την εποχή των Αψβούργων είχε αναπτύξει αξιόλογη δύναμη. Όμως κατά τό 15ο αιώνα βρέθηκε σε αδυναμία να αντίταξει αποτελεσματική αντίσταση στην τουρκική προέλαση, γιατί τα κράτη που την αποτελούσαν όχι μόνο δεν είχαν καλή όργάνωση και αξιόμαχες πολεμικές δυνάμεις,

νάμεις, αλλά, και τό χειρότερο, είχαν μεταξύ τους εμφύλιους πολέμους και θρησκευτικές διαμάχες.

Ἡ Βενετία ἦταν ἓνα μικρό κράτος στήν Ἴταλία. Εἶχε ὅμως μεγάλο ἐμπορικό στόλο και σπουδαία λιμάνια και ἐμπορικά κέντρα στή Μεσόγειο θάλασσα. Ἡ Βενετία βοήθησε τούς σταυροφόρους νά καταλάβουν τήν Κωνσταντινούπολη και ἀπό τότε πήρε πολλά λιμάνια και νησιά στήν Ἑλλάδα, γιά νά κυκλοφοροῦν ἐλεύθερα τά πλοῖα της και νά διενεργοῦν τό ἐμπόριό της. Ἦταν κράτος ναυτικό και πλούσιο, αλλά δέν εἶχε ἀξιόλογη στρατιωτική δύναμη και γι' αὐτό δέν μπορούσε νά παρεμποδίσει τήν τουρκική ἐξάπλωση.

Ἡ Ρωσία ἦταν κράτος ἀπέραντο, ἀλλ' ἀνοργάνωτο. Δέν εἶχε στρατό και στόλο. Δέν εἶχε ἐθνική ἐνότητα και ἐνιαία διοίκηση. Ἐκείνη τήν ἐποχή δέν μπορούσε νά προβάλλει καμιά ἀντίσταση στήν τουρκική προέλαση. Ἀργότερα ὁ τσάρος Μέγας Πέτρος και ἡ αὐτοκράτειρα Αἰκατερίνη ἡ Β' ὀργάνωσαν τή χώρα και τήν ἔκαναν κράτος ἰσχυρό.

Ἡ Γαλλία ἦταν τό μόνο κράτος πού εἶχε καλή ὀργάνωση ἐκείνη τήν ἐποχή. Οἱ Γάλλοι βασιλεῖς καταπολέμησαν τούς τοπικούς ἡγεμόνες και τούς φεουδάρχες και δυνάμωσαν τήν κεντρική ἐξουσία. Διοικοῦσαν ἀπολυταρχικά και πέτυχαν και ἐθνική ἐνότητα και στρατιωτική δύναμη. Ὅμως δέ χρησιμοποίησαν τή δύναμή τους γιά νά παρεμποδίσουν τήν τουρκική προέλαση, αλλά συμβιβάστηκαν μέ τούς Τούρκους και σπατάλησαν τή δύναμή τους σέ πολέμους κατά τῶν Ἰταλῶν και τῶν Γερμανῶν.

3. Πόλεμοι τῶν διαδόχων τοῦ Μωάμεθ τοῦ Β' στήν Εὐρώπη

Οἱ Τούρκοι ἐξακολούθησαν τούς πολέμους τους, γιά νά ξαπλώσουν τήν κυριαρχία τους στήν Εὐρώπη. Ὁ σουλτάνος Σουλεϊμάν ὁ Β' ὁ Μεγαλοπρεπής ἔδωξε τούς ἰππότες τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου ἀπό τή Ρόδο, κυρίευσε τό Βελιγράδι και προχώρησε στήν κοιλάδα τοῦ Δούναβη πρὸς τήν Οὐγγαρία. Κοντά στή γιουγκοσλαβική πόλη Μοχάτς τό ἔτος 1526 νικήθηκε ὁ οὐγγρικός στρατός και σκοτώθηκε ὁ βασιλιάς τῆς Οὐγγαρίας, Λουδοβίκος ὁ Β'. Ὑστερα οἱ Τούρκοι μῆκαν νικητές στήν Πέστη. Στά 1529 μέ 250.000 στρατό και 300 κανόνια πολιορκήσαν τή Βιέννη, τήν πρωτεύουσα τῆς Αὐστρίας πού τήν υπεράσπιζαν 16.000

στρατός με 70 κανόνια. Τήν πολιορκία όμως τῆς Βιέννης ἀναγκάστηκε ὁ Σουλεϊμάν νά λύσει καί νά φύγει, γιατί ἡ πολεμική τέχνη τῶν Εὐρωπαϊῶν καί τά ὄπλα τους ἀποδείχτηκαν ἀνώτερα ἀπό τά δικά του.

Μέ τήν κατάληψη τῆς Ρόδου οἱ Τούρκοι κυριάρχησαν στήν Ἀνατολική Μεσόγειο. Ὁ τουρκικός στόλος μέ ἀρχηγό τόν ἀλγερινό πειρατή Χαϊρεντίν Βαρβαρόσσα λεηλατοῦσε τά παράλια τῆς Μεσογείου καί εἶχε γίνει ὁ φόβος καί ὁ τρόμος τῶν ἐμπορικῶν πλοίων.

Τό ἔτος 1571 οἱ Τούρκοι κυρίευσαν τήν Κύπρο κι ἔσφαξαν τούς κατοίκους τῆς Λευκωσίας. Οἱ σφαγές τῶν χριστιανῶν στήν Κύπρο καί οἱ φρικαλεότητες τῶν Τούρκων τάραξαν τούς Εὐρωπαίους καί τούς ἀνάγκασαν νά ἐνώσουν τίς ναυτικές δυνάμεις πού εἶχαν καί νά πολεμήσουν τόν τουρκικό στόλο.

Ὁ Δόν Ἰωάννης ὁ Αὐστριακός, ἀρχηγός τοῦ ἐνωμένου στόλου τῶν Ἰσπανῶν, τῶν Ἑνετῶν καί τῶν ἰπποτῶν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου βγήκε νά συναντήσῃ τόν τουρκικό στόλο. Οἱ δύο στόλοι ἀπό 250 πλοῖα ὁ καθένας συναντήθηκαν κοντά στίς ἐκβολές τοῦ Ἀχελῷου. Ἐκεῖ ἔγινε ἡ ἱστορική ναυμαχία τῆς Ναυπάκτου, ὅπου ὁ τουρκικός στόλος ἔπαθε τρομακτική καταστροφή. Τό χτύπημα ἦταν φοβερό γιά τούς Τούρκους, ἀλλά οἱ διχόνοιες δέν ἄφησαν τούς Εὐρωπαίους νά ἐπωφεληθοῦν καί νά ἀξιοποιήσουν τή μεγάλη τους νίκη.

Οἱ Τούρκοι στά 1645-1669 κυρίευσαν τήν Κρήτη καί στά 1683 πολιορκήσαν τή Βιέννη γιά δεύτερη φορά. Ἀπό τήν ἀναβλητικότητα ὅμως τοῦ μεγάλου βεζύρη Καρά-Μουσταφά βρῆκε καιρό ὁ βασιλιάς τῆς Πολωνίας Ἰωάννης Σομπιέσκυ καί ἦρθε σέ βοήθεια τῶν πολιορκουμένων καί ἔτσι σώθηκε ἡ πόλη.

Στά 1684 ἡ Αὐστρία, ἡ Πολωνία, ἡ Ἑνετία καί οἱ ἰππότες τῆς Μάλτας, μέ τή μεσολάβηση καί προτροπή τοῦ πάπα, σχημάτισαν τήν ἱερή συμμαχία κατά τῆς Τουρκίας. Στή συμμαχία αὐτή ὕστερα ἀπό δυό χρόνια προσχώρησε καί ἡ Ρωσία. Ἀπό τότε ἡ ὁρμή τῶν Τούρκων ἀναχατίστηκε ὀριστικά.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β'

ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΚΑΤΩ ΑΠΟ ΤΟΝ ΤΟΥΡΚΙΚΟ ΖΥΓΟ

1. Αποτελέσματα της τουρκικής κατακτήσεως

α) Ἐλάττωση τοῦ ἐλληνικοῦ πληθυσμοῦ. Μόλις ἔμπαιναν οἱ Τούρκοι στίς πόλεις πού κυρίευαν, ἔσφαζαν, λεηλατοῦσαν, βασάνιζαν καί κατάστρεφαν. Γι' αὐτό μόλις ἄρχισε ἡ προέλασή τους στίς ἐλληνικές ἐπαρχίες, ὅσοι ἀπό τούς κατοίκους μποροῦσαν, ἔφευγαν στίς χώρες τῆς Εὐρώπης. Πολλοί ἀπό κείνους πού δέν μπόρεσαν νά φύγουν ἢ σφάχτηκαν ἢ ἀναγκάστηκαν ν' ἀλλαξοπιστήσουν καί νά γίνουν μωαμεθανοί. Ὀλόκληρη ἡ βυζαντινὴ ἀριστοκρατία, ὅλοι οἱ γαιοκτήμονες καί οἱ πλούσιοι, οἱ στρατιωτικοί καί οἱ ὑπάλληλοι τοῦ κράτους ἐξοντώθηκαν. Ἔτσι ὁ ἐλληνικός πληθυσμός ἐλαττώθηκε πολύ καί ἀπορφανίστηκε ἀπό τούς πολιτικούς πνευματικούς του ὁδηγούς.

β) Καταστροφή τῆς περιουσίας τῶν Ἑλλήνων. Μόλις οἱ Τούρκοι κυρίευσαν τίς ἐλληνικές χώρες, πῆραν ὅλα τὰ καλά χτήματα ἀπό τούς Ἕλληνες καί τὰ διαμοίρασαν ἀναμεταξύ τους. Πολλά ἀπό αὐτά ἔδωκαν στά τζαμιά τους. Στούς Ἕλληνες ἄφησαν τὰ ὄρεινά καί τ' ἀπόκεντρα καί τούς ὑποχρέωσαν νά παραδίδουν καί ἀπό αὐτά τό πέμπτο ἀπό τό εἰσόδημά τους. Οἱ εἰσπράκτορες ὅμως ἔπαιρναν ὅλα, ὅσα ἔβρισκαν. Ἔτσι οἱ σκλαβωμένοι Ἕλληνες κατάντησαν φτωχοί καί δυστυχεῖς.

γ) Παρεμπόδιση τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως καί προόδου τῶν Ἑλλήνων. Ὅλα τὰ σχολεῖα τῶν Ἑλλήνων κλείστηκαν, γιά νά μὴ μαθαίνουν τὰ Ἑλληνόπουλα τὴ γλώσσα τους καί τὴν ἱστορία τοῦ ἔθνους τους. Οἱ ναοὶ τῶν Ἑλλήνων μεταρρυθμίστηκαν σέ τζαμιά καί ἀπαγορεύτηκαν στοὺς Ἕλληνες οἱ θρησκευτικές τελετές. Ἔτσι ἓνα βαθύ πνευματικὸ σκοτάδι ξαπλώθηκε μέ τὴν τουρκικὴ κυριαρχία πάνω στίς ἐλληνικές χώρες. Ἡ ἀγραμματοσύνη καί ἡ φτώχεια σταμάτησαν κάθε

πρόοδο. Τό εμπόριο, οί τέχνες καί τά επαγγέλματα νεκρώθηκαν καί ή γή έρημώθηκε.

2. Δεινοπαθήματα τῶν υπόδουλων Ἑλλήνων

α) Ἐξισλαμισμός. Οί Τούρκοι ἦταν λίγοι καί οί χώρες πού κυρίευαν πολλές. Γιά νά μπορέσουν νά τίς κρατήσουν στήν κυριαρχία τους ἐξανάγκαζαν τούς κατοίκους ν' άσπαστοῦν τή μωαμεθανική θρησκεία. Ὅλα τά μέσα τῆς βίας τά χρησιμοποιοῦσαν. Βασανιστήρια, φυλακίσεις, σφαγές καί καταστροφές. Σ' ἐκείνους πού δέχονταν νά γίνουν μωαμεθανοί, ἔδιναν τιμές καί ἀξιώματα, κτήματα καί πλούτη, γιά νά παρακινοῦν καί τούς ἄλλους νά κάμουν τό ἴδιο.

β) Κεφαλικός φόρος (χαράτσι). Ἐκτός ἀπό τό φόρο τοῦ εισοδήματος οί σκλαβωμένοι Ἕλληνες ἦταν ὑποχρεωμένοι νά πληρώνουν καί τόν κεφαλικό φόρο. Κάθε Ἕλληνας, γιά νά ἔχει τό δικαίωμα νά ζεῖ ἔπρεπε νά πληρώνει αὐτόν τό φόρο.

γ) Τό παιδομάζωμα. Ὁ φόρος τοῦ εισοδήματος καί ὁ κεφαλικός φόρος δέν ἦταν τόσο φοβεροί, ὅσο ἦταν ὁ φόρος τοῦ ἑλληνικοῦ αἵματος, τό παιδομάζωμα. Κάθε πέντε χρόνια οί Τούρκοι ἔπαιρναν τά πιό γερά ἄρσενικά παιδιά τῶν Ἑλλήνων καί τά συγκέντρωναν σέ στρατώνες, ὅπου τά δίδασκαν τήν τουρκική γλώσσα καί τή μωαμεθανική θρησκεία καί τά ἔκαναν φανατικούς στρατιῶτες τοῦ σουλτάνου. Αὐτοί ἀποτελοῦσαν τά φοβερά τάγματα τῶν γενιτσάρων.

δ) Ταπεινώσεις καί ἐξευτελισμοί τῶν υπόδουλων Ἑλλήνων. Οί Τούρκοι συμπεριφέρονταν πρὸς τούς Ἕλληνες μέ μεγάλη σκληρότητα καί περιφρόνηση. Τούς ὀνόμαζαν ραγιαδες, δηλαδή δούλους καί δέν ἀναγνώριζαν σ' αὐτούς κανένα δικαίωμα. Τούς ἀπαγόρευαν νά μιλοῦν μέ δυνατή φωνή ἢ νά τραγουδοῦν, ἀκόμα καί μέσα στά σπίτια τους. Δέν τούς ἐπέτρεπαν νά φοροῦν πολυτελεῖς φορεσιές, νά ἱπεύουν καί νά ὀπλοφοροῦν. Δέν τούς ἐπέτρεπαν νά χρησιμοποιοῦν τίς καμπάνες τῶν ἐκκλησιῶν καί νά κατέχουν ὠραία ἢ πολύτιμα πράγματα. Ὅ,τι εἶχαν, ἦταν στή διάθεση καί τοῦ τελευταίου Τούρκου: τά σπίτια τους, τά εισοδήματά τους, τά ζῶα τους, οί γυναῖκες τους, τά παιδιά τους καί οί ἴδιοι ἀκόμα· δηλαδή, ἡ ζωή, ἡ τιμή καί ἡ περιουσία τῶν

σκληρωμένων Έλλήνων δέν ανήκαν σ' αυτούς, αλλά ήταν στη διάθεση των κατακτητών Τούρκων.

Ερωτήσεις. 1) Ποιές συμφορές προξένησε στο ελληνικό έθνος η τουρκική κατάκτηση; 2) Ποιά δεινοπαθήματα υπέφεραν οι υπόδοουλοι Έλληνες;

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ'

ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΟΥ ΥΠΟΔΟΥΛΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

1. Θρησκευτικά καί πολιτικά προνόμια του ἑλληνικοῦ ἔθνους

Οἱ Τούρκοι κατάκτησαν πολλές χώρες καί ὑποδούλωσαν πολλούς λαούς. Ἀρμένιους, Ἑβραίους, Βουλγάρους, Σέρβους καί Ἕλληνες. Γιά νά κατορθώσουν νά διοικήσουν εὐκολότερα τούς ὑπόδουλους λαούς, διατήρησαν τούς θρησκευτικούς ἀρχηγούς τῶν λαῶν καί τούς ἔκαμαν υπεύθυνους μέ τή ζωή τους γιά τήν τάξη καί ὑπακοή τῶν λαῶν τους. Σ' αὐτούς παραχώρησαν πολλά δικαιώματα καί τιμές, μέ τήν ἐλπίδα ὅτι θά εἶναι ἀφοσιωμένοι στούς Τούρκους καί θά κρατοῦν σέ ὑποταγή τό λαό τους.

Οἱ παραχωρήσεις αὐτές τῶν σουλτάνων ἔγιναν, γιά νά ἐξυπηρετήσουν τήν τουρκική διοίκηση. Ἐπειδὴ ὅμως ἐμφανίστηκαν σάν παραχωρήσεις πρὸς τούς ὑπόδουλους κι ἐπειδὴ δημιούργησαν κάποια αὐτοδιοίκηση τῶν Ἑλλήνων κάτω ἀπὸ τήν τουρκική κυριαρχία, ὀνομάστηκαν **π ρ ο ν ό μ ι α**. Τά προνόμια αὐτά ἦταν πολιτικά καί θρησκευτικά.

α) Θρησκευτικά προνόμια. Μόλις ὁ Μωάμεθ κυρίευσε τήν Κωνσταντινούπολη, ἔδωκε τήν ἄδεια στούς Ἕλληνες νά ἐκλέξουν πατριάρχη, γιὰ τὸ πατριαρχικὸς θρόνος ἐχήρευε. Οἱ Ἕλληνες ἔκαμαν πατριάρχη τὸν Γεώργιο Σχολάριο ἢ Γεννάδιο. Αὐτὸ εὐχαρίστησε τὸ σουλτάνο, γιὰ τὸ Σχολάριος ἦταν ἀντίθετος στὴν ἔνωση τῆς Ἀνατολικῆς καί Δυτικῆς Ἐκκλησίας κι ἔτσι ὁ Σουλτάνος θά ἔμενε ἡσυχος, γιὰ τὴν καμιά βοήθεια δὲ θά δινόταν στούς ὀρθόδοξους Ἕλληνες ἀπὸ τὴν παπικὴ Εὐρώπη.

Τὴν ἐκλογή τοῦ νέου πατριάρχη ἐπικύρωσε ὁ σουλτάνος καί ἡ στέψη του ἔγινε μέ τὴν παλιὰ λαμπρότητα στὸ ναὸ τῶν Ἁγίων Ἀπο-

στόλων. Ἀπό ἐκεῖ πῆγε στό ἀνάκτορο τοῦ Μωάμεθ. Αὐτός τόν ὑποδέχτηκε μ' ἐπισημότητα καί γιά νά τόν τιμήσει ἔκαμε ἐπίσημο δεῖπνο καί, ὅταν ἔφευγε, τόν συνόδευσε ὡς τήν αὐλή, τόν βοήθησε νά ἱππεύσει κι ἔστειλε πολλούς Τούρκους ἐπίσημους νά τόν συνοδεύσουν ὡς τό Πατριαρχεῖο. Ὑστερα ἔβγαλε διάταγμα μέ τό ὅποιο ἀναγνώριζε:

- 1) τήν ἔλευθερία τῆς θρησκείας τῶν ὑπόδουλων χριστιανῶν·
- 2) τήν προστασία τοῦ κλήρου καί,
- 3) τό δικαίωμα τοῦ πατριάρχη νά εἶναι θρησκευτικός ἀρχηγός τῶν σκλαβωμένων χριστιανῶν, νά διορίζει τούς ἐπίσκοπους καί νά δικάζει τίς διαφορές ἀνάμεσα στούς χριστιανούς.

Τά προνόμια αὐτά οἱ Τούρκοι στούς κατοπινοῦς χρόνους πολλές φορές τά καταπάτησαν. Γιατί καί πατριάρχες κρέμασαν καί ἐπισκόπους ἀποκεφάλισαν καί ἀναριθμητούς ἱερεῖς κατακρεοῦργησαν καί ναοῦς ἔκλεισαν. Παρόλα ὅμως αὐτά, τά προνόμια πρόσφεραν σπουδαιότατη ὑπηρεσία στό ὑπόδουλο ἔθνος, γιατί διαφύλαξαν τήν ὀρθόδοξη χριστιανική θρησκεία, ἀνάδειξαν τόν πατριάρχη ἀρχηγό καί ποιμένα τῶν καταπιεζόμενων Ἑλλήνων κι ἔκαμαν τό Πατριαρχεῖο θρησκευτικό, πνευματικό καί ἔθνικό κέντρο. Ἔτσι τό Πατριαρχεῖο καλλιέργησε τήν ἐνότητα τοῦ ἔθνους, φύλαξε τίς παραδόσεις του κι ἔθρεψε τήν ἰδέα τῆς ἔλευθερίας.

β) Πολιτικά προνόμια. Πρίν ἀκόμα ὑποδουλωθοῦν στούς Τούρκους, τά ἑλληνικά χωριά ἦσαν ὀργανωμένα σέ κοινότητες, εἶχαν αὐτοδιοίκηση· δηλαδή ἔβγαζαν μία ἐπιτροπή πού φρόντιζε γιά τά τοπικά ζητήματα, δρόμους, σχολεῖα, ἐκκλησίες, νεκροταφεῖα, πόσιμα καί ἀρδευτικά νερά.

Οἱ Τούρκοι ἀναγνώρισαν καί διατήρησαν τήν τοπική αὐτή αὐτοδιοίκηση, γιατί τούς ἐξυπηρετοῦσε πολύ στό ἔργο τῆς φορολογίας. Ἡ τουρκική διοίκηση ὄριζε συνολικά ἓνα ποσό φόρου πού ἔπρεπε νά πληρώσει κάθε κοινότητα. Τήν κατανομή τῶν ποσῶν αὐτῶν στούς κατοίκους καί τήν εἰσπραξη ἐνεργοῦσαν οἱ κοινοτικοί ἄρχοντες, οἱ προεστοί ἢ δημογέροντες ἢ κοτζαμπάσηδες. Ἔτσι τά καλύτερα πρόσωπα ἀπό κάθε κοινότητα τά εἶχαν οἱ Τούρκοι ὑπεύθυνα γιά τήν εἰσπραξη τῶν φόρων καί τήν ἐκτέλεση τῶν διαταγῶν τους.

Ἡ ἔλευθερία τῆς κοινοτικῆς αὐτοδιοίκησης καί ἡ χρησιμοποίηση

της ελληνικής γλώσσας μεταξύ των Έλλήνων αποτελούσαν τά πολιτικά προνόμια. Καί τά προνόμια αὐτά πολλές φορές καταπατήθηκαν, ἀλλά καί αὐτά βοήθησαν πολύ στή διατήρηση τῆς ἐθνικῆς ἐνότητας καί ἀλληλοβοήθειας μεταξύ τῶν σκλαβωμένων καί καταπιεζόμενων Ἑλλήνων.

Ἑρωτήσεις. 1) Γιατί παραχωρήθηκαν τά προνόμια; 2) Ποιά προνόμια παραχωρήθηκαν; 3) Σέ τί ὠφέλησαν τά θρησκευτικά προνόμια; 4) Σέ τί ὠφέλησαν τά πολιτικά προνόμια;

2. Κλέφτες καί ἄρματολοί

Πολλοί Ἕλληνες πού ἐπεφταν στή δυσμένεια τῶν Τούρκων ἔβρισκαν καταφύγιο στά βουνά. Ἐκεῖ πήγαιναν καί ὅσοι δέν μπορούσαν νά ὑποφέρουν τή σκλαβιά καί ποθοῦσαν τήν ἐλεύθερη ζωή. Οἱ ἄντρες αὐ-

Ἀρματολός

τοί ὀνομάστηκαν κλέφτες. Ἐκαναν ὀμάδες καί ζοῦσαν στά βουνά. Περιφροῦσαν τήν τουρκική ἐξουσία καί πολλές φορές ἔκαναν καί ἐπιθέσεις κατὰ τῶν Τούρκων, γιά νά ἐλευθερώσουν κρατούμενους χριστιανούς ἤ γιά νά ἐκδικηθοῦν τά βασανιστήρια τῶν ὑπόδουλων Ἑλλήνων. Τό ὄνομα κλέφτης δέν ἦταν ἀτιμωτικό, ἀλλά τότε σήμαινε τό γενναῖο ἄντρα, αὐτόν πού ἤθελε νά ἐλευθερωθεῖ καί ἦταν τιμητικό καί ἔνδοξο.

Κάθε ὀμάδα κλεφτῶν εἶχε τόν ἀρχηγό τῆς, πού λεγόταν καπετάνιος. Οἱ κλέφτες γυμνάζονταν στό πῆδημα, στό τρέξιμο, στό λιθάρι καί στή σκοποβολή. Πολλοί ἀπ' αὐτοῦς ἔγιναν ξακουστοί γιά τήν ἐξαιρετική ἱκανότητα πού εἶχαν ἀποκτήσει. Σῶζονται ὀνόματα κλεφτῶν πού μπορούσαν νά περάσουν τή σφαῖρα μέσα

από ένα δαχτυλίδι από μεγάλη απόσταση ή πού μπορούσαν να πηδήσουν ολόκληρη άμαξα φορτωμένη ξερό χόρτο ή να ξεπεράσουν στο τρέξιμο και τό πιό γρήγορο άλογο. Γύμναζαν άκόμα τό σωμα τους, για να άντέχει στις στερήσεις, στην πείνα, στη δίψα, στο κρύο και στις κακουχίες.

Η ζωή των κλεφτών ήταν ένας αδιάκοπος πόλεμος μέ τούς Τούρκους. Ήταν γεμάτη βάσανα, στερήσεις και κινδύνους, αλλά και ήρωικά κατορθώματα. Οι κλέφτες είχαν ζωηρό θρησκευτικό συναίσθημα. Πήγαιναν στις εκκλησίες και κοινωνούσαν. Τιμούσαν πολύ τή φιλία και σέβονταν τις συμφωνίες πού είχαν κάμει. Δέ βασάνιζαν τούς αιχμαλώτους και σέβονταν τις γυναίκες.

Οί Τούρκοι άνάθεταν τήν καταδίωξη των κλεφτών στους άρματολούς. Οί άρματολοί ήταν ένοπλα στρατιωτικά σώματα από ντόπιους μιās περιοχής, πού είχαν τήν άδεια να φυλάνε και να προστατεύουν τήν περιοχή τους από επιδρομές ξένων. Ο άρχηγός των άρματολών λεγόταν καπετάνιος, ό βοηθός του πρωτοπαλίκαρο και οί άλλοι άντρες παλικάρια. Η περιοχή πού φύλαγαν λεγόταν άρματολίκι.

Οί Έλληνες όμως άρματολοί όχι μόνο δέν καταδίωκαν τούς κλέφτες, αλλά και τούς προστάτευαν από τούς αϊφνιδιασμούς των τουρκικών άποσπασμάτων, γιατί τούς θεωρούσαν αδελφούς τους και τούς ένωνε μ' αυτούς τό κοινό μίσος κατά των τυράννων. Σέ περίπτωση πού οί Τούρκοι ήθελαν να τιμωρήσουν τούς άρματολούς για τήν περιθάψη πού έκαναν στους κλεφτες, αυτοί παρατούσαν τό άρματολίκι και γίνονταν κλέφτες. Άλλοτε πάλι οί Τούρκοι, όταν ήθελαν να καλοπιάνουν κανέναν ισχυρό κι επίφοβο κλέφτη τόν διόριζαν άρματολό. Γι' αυτό στην εποχή τής δουλείας τό όνομα του άρματολού και του κλέφτη είχε τήν ίδια έννοια και σήμαινε τόν πολεμιστή των βουνών, πιού περιφρονούσε τήν τουρκική κυριαρχία, και προστάτευε τούς υπόδουλους Έλληνες από τή βία του τυράννου.

Οί κλεφτες και οί άρματολοί έγιναν οί έννοπλες δυνάμεις του έθνους. Καλλιέργησαν και αυτές τήν ιδέα τής έλευθερίας και αποτέλεσαν τόν πυρήνα των αγωνιστών τής έλευθερίας.

3. Τά δημοτικά τραγούδια

Ἡ ὑποδούλωση τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν στοὺς Τούρκους εἶχε σάν ἀποτέλεσμα νά φύγουν ὅλοι οἱ γραμματισμένοι καί μορφωμένοι Ἕλληνες, ὅσοι σώθηκαν ἀπὸ τὴ σφαγὴ, νά κλείσουν τὰ σχολεῖα καί νά σταματήσει κάθε πνευματικὴ ἀνάπτυξη μεταξύ τῶν ὑποδούλων.

Ἀλλὰ ἂν σταμάτησε ἡ σπουδὴ τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν γραμμάτων, τῆς λόγιας παράδοσης, τῆς ποιήσης καί τῆς λογοτεχνίας, ὁ ἑλληνικὸς λαὸς δὲν ἔμεινε χωρὶς ποίηση, χωρὶς τραγούδι.

Στὶς ἀρχές ἀγνωστοὶ λαϊκοὶ ποιητὲς σύνθεταν στὴν ὀμιλούμενη ἀπὸ τὸ λαὸ γλώσσα ποιήματα καί μοιρολόγια, μέ τὰ ὅποια θρηνοῦσαν τὴν ἄλωση τῆς Πόλης καί τραγουδοῦσαν τὰ δεινοπαθήματα τῶν Ἑλλήνων καί τοὺς πόθους τους. Ἀργότερα ὑμνοῦσαν στὰ τραγούδια τους τὴ ζωὴ καί τὰ κατορθώματα τῶν κλεφτῶν καί τῶν ἀρματολῶν. Ἔτσι ἐγίναν τὰ δημοτικά τραγούδια τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Πολλὰ ἀπὸ τὰ δημοτικά τραγούδια ἐγίναν καί πρωτοτραγουδήθηκαν ἀπὸ τίς γυναῖκες, τίς ἀδερφές ἢ τίς μητέρες πολεμιστῶν καί ἄλλα ἀπὸ ἀγνωστους ἄντρες πού ἐζήσαν διάφορα περιστατικά καί αἰσθάνθηκαν τὴν ἐπίδρασή τους ζωηρὴ μέσα στὴ ψυχὴ τους. Τὰ δημοτικά τραγούδια καί ποιήματα ἔχουν ἀπλὴ γλώσσα, μεγάλη ἐκφραστικὴ δύναμη καί ποιητικὴ τέχνη. Ὑμνοῦν τὴ γενναιότητα, τὴν εὐγένεια, τὴν παλικαριά καί τὴ λεβεντιά, ἐκφράζουν τὴ θλίψη γιὰ τὸν πρόωρο θάνατο καί τίς πικρίες τῆς ζωῆς, παρουσιάζουν ἔντονο τὸ αἶσθημα τῆς φιλίας καί τῆς ἀγάπης καί ὑμνοῦν τὴ φύση.

Τὰ δημοτικά τραγούδια τὰ τραγουδῆσαν οἱ ἀρματολοὶ καί οἱ κλέφτες ἀπάνω στὰ ἀπάτητα λημέρια τους, στὸν Ὀλυμπο καί στὴν Πίνδο, στ' Ἄγραφα καί στὸ Βάλτο, στὸ Ξηρόμερο καί στὸν Ἀσπροπόταμο. Ἀπὸ κεῖ μεταδόθηκαν ἀπὸ στόμα σέ στόμα σέ ὅλα τὰ βουνά καί στοὺς κάμπους καί ἀναπτέρωσαν τὸ φρόνημα τῶν κατατρεγμένων ραγιάδων καί θέρμαναν στίς καρδιές τους τὸν πόθο τῆς ἐλευθερίας.

Καί σήμερα ὁ ἑλληνικὸς λαὸς μέ πολλὴ εὐχαρίστηση τραγουδαίει ἢ ἀκούει νά τραγουδιοῦνται τὰ κλέφτικα τραγούδια, γιατί τοῦ θυμίζουν τὴν πνευματικὴ καί ἠθικὴ κατάσταση τοῦ ἔθνους στὴν περίοδο τῆς τουρκοκρατίας.

Ἔργασίες. 1) Νά βρεῖτε καί νά καταγράψετε πληροφορίες γιὰ τοὺς

κλέφτες και τούς αρματολούς, 2) Νά αναφέρετε ονόματα κλεφτών και τούς τόπους τους. 3) Νά βρείτε βιβλία μέ δημοτικά τραγούδια και ποιήματα. 4) Νά απαγγείλετε δημοτικά ποιήματα και νά τραγουδήσετε δημοτικά τραγούδια. 5) Νά γράψετε ένα δημοτικό τραγούδι του τόπου σας.

4. Σουλιώτες, Μανιάτες, Σφακιανοί

Οί Τούρκοι αφού κυριεύσαν τή χώρα, εγκαταστάθηκαν στους κάμπους και στά μεγαλύτερα κέντρα. Στά άγονα και όρεινά μέρη δέν εγκαταστάθηκαν Τούρκοι. Εκεί πήγαιναν μόνο στρατιωτικά άποσπάσματα, αν παρουσιαζόταν ανάγκη.

Ήταν όμως και μερικά πολύ όρεινά και άπρόσιτα και άγονα μέρη πού οί Τούρκοι δέν πάτησαν ποτέ. Τά μέρη αυτά ήταν τό Σούλι στήν Ήπειρο, τά Άγραφα στή Στερεά, ή Μάνη στήν Πελοπόννησο και τά Σφακιά στήν Κρήτη.

Και τά μέρη αυτά δοκίμασαν οί Τούρκοι νά τά κατακτήσουν, αλλά συνάντησαν γενναία αντίσταση τών κατοίκων. Τήν αντίσταση αυτή έκανε πió αποτελεσματική τό όρεινό και άπόκρημο έδαφος πού ύποχρώνε τούς Τούρκους νά διαθέτουν μεγάλες δυνάμεις, γιά νά τήν καταπνίξουν. Γι' αυτό προτίμησαν νά συμβιβαστούν μέ τούς κατοίκους τών περιοχών αυτών και νά τούς αφήσουν ελεύθερους μέ άντάλλαγμα ένα μικρό φόρο πού κανόνισαν νά πληρώνουν στό σουλτάνο.

Στίς ελεύθερες αυτές περιοχές, όπου κατάφευγαν οί καταδιωκόμενοι από τήν τουρκική διοίκηση και όπου τό μάτι του Τούρκου δέν έφτανε, καλλιεργήθηκε τό περήφανο και ανυπότακτο πνεύμα, ή ικανότητα στά όπλα και ή περιφρόνηση γιά τήν τουρκική δύναμη. Και όπως στίς κορφές τών βουνών, έτσι και στίς περιοχές αυτές, παρασκευάζονταν οί πολεμικές δυνάμεις του έθνους γιά τήν άνάκτηση τής ελευθερίας.

Εργασίες. 1) Σημειώστε στό χάρτη τίς ελεύθερες περιοχές. 2) Μήπως μπορείτε νά βρείτε ποιήματα και τραγούδια γιά τίς περιοχές αυτές;

5. Οί ελληνικές κοινότητες τῆν ἐποχή τῆς τουρκοκρατίας

Οἱ Τούρκοι δέ διατήρησαν τὴν κοινοτική αὐτοδιοίκηση μόνο στὶς κοινότητες, στὶς ὁποῖες τὴ βρῆκαν, ἀλλὰ τὴν ἐφάρμοσαν κί ἐκεῖ πού δέν ὑπῆρχε, γιατί τούς ἐξυπηρετοῦσε στήν εἴσπραξη τῶν φόρων. Ἔτσι κάθε ἑλληνικό χωριό ἀποτελοῦσε μιά κοινότητα μέ προεστούς ντόπιους. Αὐτό πολύ βόηθησε στό νά διατηρηθεῖ ἡ ἐνότητα τοῦ σκλαβωμένου λαοῦ, νά γίνει λιγότερο καταστρεπτική ἡ τουρκική τυραννία καί νά ὀργανωθεῖ ὁ βίος τοῦ ὑπόδουλου ἑλληνισμοῦ.

Τίς κοινότητες διοικοῦσαν πάντοτε οἱ εὐπορότεροι ἀπό τούς κατοίκους. Τούς ἐξέλεγαν οἱ κάτοικοι ἢ τούς διορίζαν οἱ Τούρκοι. Στά κοινοτικά ζητήματα συνήθως δέν ἀνακατεύονταν οἱ Τούρκοι, γιατί οἱ προεστοί φρόντιζαν νά ὑπάρχει ἡσυχία καί ἔλυναν εἰρηνικά τίς διαφορές τῶν χριστιανῶν. Πολλές κοινότητες ἀνάπτυξαν πνευματική ζωὴ καί ἐγίναν κέντρα παιδείας ὅπως οἱ κοινότητες Κωνσταντινοπόλεως, Σμύρνης, Κυδωνίων, Χίου, Δημητσάνας καί Ἰωαννίνων. Ἄλλες ἀνάπτυξαν οἰκονομικούς συνεταιρισμούς καί συγκέντρωναν μεγάλο πλοῦτο, ὅπως τὰ Ἀμπελάκια τῆς Θεσσαλίας. Τέλος ἄλλες κοινότητες ὀργανώθηκαν σέ σύνδεσμο κοινοτήτων, ὅπως τῶν χωριῶν τοῦ Σουλιοῦ καί τῶν Ζαγοροχωριῶν στήν Ἠπειρο, τῶν χωριῶν τοῦ Πηλίου καί τῶν Μαδεμοχωριῶν στή Χαλκιδική.

Ἐκτός ὅμως ἀπό τίς παραπάνω κοινότητες, πού ἀναπτύχθηκαν σέ τουρκοκρατούμενες περιοχές, μεγάλη ἀνάπτυξη ἐπέτυχαν καί οἱ κοινότητες πού σχηματίστηκαν σέ χώρες τοῦ ἐξωτερικοῦ ἀπό τούς Ἕλληνες πού κατάφυγαν ἐκεῖ.

Τέτοιες ἑλληνικές ἐμπορικές κοινότητες στό ἐξωτερικό ἦταν στήν Ὀδησσό, στήν Τεργέστη, στή Μασσαλία, στή Βενετία, στό Παρίσι καί στό Λονδίνο.

6. Οἱ φαναριῶτες

Στή νότια ἀκτὴ τοῦ Κεράτιου Κόλπου ἦταν ἡ συνοικία τοῦ Φαναρίου. Ἐκεῖ βρῆκε καταφύγιο τό Πατριαρχεῖο, ὅταν οἱ Τούρκοι τό ἐδίωξαν ἀπό τό ναό τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων. Ἐκεῖ μέ τόν καιρό συγκεντρώθηκαν ἀπό τά διάφορα μέρη τῆς Ἑλλάδας πολλοί φιλομαθεῖς Ἕλ-

ληνες πού σπούδαζαν στίς σχολές του Πατριαρχείου καί μάθαιναν τά έλληνικά γράμματα καί ξένες γλώσσες. Από τούς μορφωμένους αὐτούς "Έλληνες σχηματίστηκε μιά νέα τάξη εὐγενῶν Έλλήνων, πού ὀνομάστηκαν Φαναριῶτες. Ὀνομαστές έγιναν οἱ φαναριωτικές οἰκογένειες τῶν Μαυροκορδάτων, τῶν Καρατζάδων, τῶν Μουρούζηδων, τῶν Μαυρογένηδων, τῶν Ὑψηλάντηδων, τῶν Σούτσων, τῶν Ραγκαβῆδων καί ἄλλες.

Οἱ Τοῦρκοι δέν ἀγαποῦσαν τά γράμματα καί δέν κοπίαζαν νά μάθουν ξένες γλώσσες. Γι' αὐτό ὅταν ἦρθαν σέ σχέσεις μέ τά εὐρωπαϊκά κράτη, ἀναγκάστηκαν νά χρησιμοποιήσουν τούς Φαναριῶτες σά γραμματεῖς, διερμηνεῖς ἢ πρέσβεις στά εὐρωπαϊκά κράτη. Ἔτσι οἱ Φαναριῶτες τοποθετήθηκαν σέ ἐμπιστευτικές θέσεις τοῦ τουρκικοῦ κράτους καί μπόρεσαν νά βοηθήσουν σέ πολλές περιστάσεις τούς ὑπόδουλους ἀδελφούς τους.

Ἀπό τό 17ο αἰῶνα έγινε συνήθεια οἱ ἡγεμόνες τῆς Μολδαβίας καί Βλαχίας νά εἶναι Φαναριῶτες. Γι' αὐτό στίς ἡγεμονίες αὐτές συγκεντρώθηκαν πολλοί Έλληνες λόγιοι καί διδάσκαλοι καί γι' αὐτό ἐκεῖ ἀναπτύχθηκε ἡ ἑλληνική παιδεία.

Οἱ Φαναριῶτες ἀπό τίς ὑψηλές θέσεις πού κατεῖχαν, μπόρεσαν νά βοηθήσουν τόν ἀπελευθερωτικό ἀγῶνα τῶν Έλλήνων καί πολλοί ἀπό αὐτούς πλήρωσαν μέ τή ζωή τους τίς ὑπηρεσίες τους πρὸς τό ἔθνος.

7. Ἡ ἀνάπτυξη τοῦ ἑλληνικοῦ ναυτικοῦ τήν ἐποχή τῆς τουρκοκρατίας

Τά πρῶτα χρόνια τῆς δουλείας ἐμπόριο καί ἐμπορικός στόλος στά χέρια τῶν Έλλήνων δέν ὑπῆρχε. Ὄταν ὅμως οἱ Τοῦρκοι ἔδωξαν τούς Ἐνετούς ἀπό τά τουρκικά λιμάνια ἄρχισαν οἱ Έλληνες κάτοικοι τῶν νησιῶν τοῦ Αἰγαίου νά κάνουν μεταφορές μέ μικρά καράβια σέ διάφορα λιμάνια τῆς Μεσογείου.

Πρῶτοι ἐπιδόθηκαν στή ναυτιλία οἱ κάτοικοι τῆς Ὑδρας, τῶν Σπετσῶν, τῆς Μυκόνου καί τῆς Κάσου. Συνήθως ἔκαναν μεταφορά τοῦ ρωσικοῦ σιταριοῦ στά λιμάνια τῆς Εὐρώπης.

Στήν ἀρχή οἱ Έλληνες ναυτικοί ἔκαναν περιορισμένα δρομολόγια, γιατί οἱ Τοῦρκοι τούς ἔβαζαν μεγάλους περιορισμούς. Ὄταν ὅμως στά 1774 ἡ Ρωσία ἔκαμε μέ τήν Τουρκία μιά συνθήκη πού ἐπέτρεπε στά

έλληνικά πλοία νά πλέουν μέ ρωσική σημαία, τότε όλόκληρη ή Μεσόγειος θάλασσα γέμισε από μεγάλα έμπορικά έλληνικά πλοία.

Όταν οί Άγγλοι έκαμαν πόλεμο μέ τή Γαλλία καί έφάρμοσαν αποκλεισμό τών παραλιών της, γιά νά μήν μπαίνουν έμπορεύματα καί σιτάρι στή χώρα, οί Έλληνες ναυτικοί περνούσαν κρυφά τόν αποκλεισμό καί πήγαιναν σιτάρι στά γαλλικά λιμάνια πού τό πουλούσαν πολύ ακριβά καί κέρδιζαν μεγάλα ποσά.

Άλλά καί όταν οί πόλεμοι στήν Εύρώπη σταμάτησαν, πάλι ή ναυτιλία καί τό έμπόριο τών Έλλήνων προόδευε, γιατί οί Έλληνες, ήταν εργατικοί, δραστήριοι καί λιτοδίαιοι. Ίδρυσαν μεγάλα έμπορικά κέντρα στά μεγαλύτερα λιμάνια τής Εύρώπης καί όργάνωσαν πρακτορεία στις μεγαλύτερες πόλεις. Έκει, καθώς περνούσαν τά χρόνια, αναπτύχθηκαν μεγάλες παρκοικίες, όπως στήν Όδησσό, στή Μασσαλία, στήν Τερζέστη καί σ' άλλα μέρη.

Έπειδή τήν έποχή εκείνη τή Μεσόγειο θάλασσα μάζιζε ή πειρατεία, τά έμπορικά πλοία ήταν όπλισμένα μέ κανόνια καί οί ναύτες ήταν γυμνασμένοι από τίς συμπλοκές μέ τούς πειρατές. Έτσι δημιουργήθηκε μία αξιόλογη έλληνική ναυτική δύναμη από 600 καί παραπάνω πλοία, έτοιμη νά πάρει μέρος στόν άγώνα κατά του τυράννου, όταν θά έρχόταν ή κατάλληλη ώρα.

Έρωτήσεις. Ποιοί λόγοι βοήθησαν τήν ανάπτυξη τών ελληνικών κοινοτήτων επί τουρκοκρατίας; Γιατί οί Φαναριώτες έπαιρναν ύψηλές θέσεις στήν τουρκική διοίκηση; Γιατί οί Έλληνες διακρίθηκαν ως ναυτικοί περισσότερο από τούς Τούρκους καί τούς άλλους λαούς;

8. Η παιδεία τήν έποχή τής τουρκοκρατίας

α) Τά κρυφά σχολειά. Μόλις κυρίευσαν τήν Ελλάδα οί Τούρκοι, έκλεισαν τά ελληνικά σχολειά καί απαγόρευσαν στους Έλληνες νά μαθαίνουν γράμματα. Πίστευαν ότι οί Έλληνες μέ τόν καιρό θά λησμονούσαν τή γλώσσα τους καί τήν ιστορία τους καί σιγά σιγά θά γίνονταν μωαμεθανοί. Γι' αυτό καταδίδωκαν καί τιμωρούσαν πολύ αύστηρά όσους ανακάλυπταν νά μαθαίνουν γράμματα.

Όμως ούτε οί απαγορεύσεις, ούτε ό κίνδυνος τής σκληρής τιμωρίας μπόρεσαν νά σθήσουν τή δίψα τών σκλαβωμένων Έλλήνων γιά τά

έλληνικά γράμματα. Στίς ἐκκλησίες καί στά μοναστήρια εύλαβείς καί θαρραλέοι μοναχοί καί ἱερεῖς μάζεuan κρυφά τίς νύχτες τά παιδιά τῶν σκλάβων καί κάτω ἀπό τό ἀδύνατο φῶς τοῦ καντηλιοῦ τά μάθαιναν τήν ἀνάγνωση καί τή γραφή καί τά πρῶτα στοιχεῖα τῆς χριστιανικῆς θρησκείας καί τῆς ἐθνικῆς ἱστορίας.

Τά σχολεῖα αὐτά ὀνομάστηκαν κ ρ υ φ ά σ χ ο λ ε ῖ α καί πρόσφεραν μεγάλη ὑπηρεσία στό Γένος, γιατί βοήθησαν νά διατηρηθεῖ ἄσβεστη ἡ χριστιανική πίστη στίς καρδιές τῶν σκλαβωμένων Ἑλλήνων στούς δύο πρῶτους σκοτεινοῦς αἰῶνες τῆς δουλείας.

β) Οἱ διάφορες ἑλληνικές σχολές. Ἀφοῦ πέρασαν οἱ δύο πρῶτοι αἰῶνες τῆς σκλαβιάς, διάφοροι ἐπιφανεῖς καί πλούσιοι Ἕλληνες κατόρθωσαν νά πείσουν μέ ὑποσχέσεις καί χρήματα τό σουλτάνο νά ἐπιτρέψει τήν ἴδρυση μερικῶν σχολεῖων. Τότε μερικές κοινότητες ἴδρυσαν μέ κοινοτικά χρήματα σχολεῖα. Πολλά ἀπό αὐτά μέ τόν καιρό προόδευσαν πολύ καί ἔγιναν περίφημες σχολές ἑλληνοχριστιανικῆς παιδείας. Τέτοιες σχολές ἦσαν τῆς Χίου, τῆς Δημητσάνας, τῆς Πάτμου, τῆς Λάρισας, τῆς Ἀνδριανουπόλεως, τοῦ Τυρνάβου, τῆς Θεσσαλονίκης, τῶν Ἰωαννίνων καί ἡ περίφημη Μεγάλη τοῦ Γένους Σχολή στήν Κωνσταντινούπολη, ἡ Εὐαγγελική Σχολή τῆς Σμύρνης καί ἡ Ἀθωνιάδα Σχολή.

γ) Οἱ μεγάλοι διδάσκαλοι τοῦ γένους. Στίς σχολές αὐτές διδάξαν σοφοί διδάσκαλοι, περίφημοι γιά τή θρησκευτική πίστη καί τήν ἀγάπη τους στήν πατρίδα. Αὐτοί μέ τή διδασκαλία τους, μέ τά σοφά τους συγγράμματα καί μέ τό παράδειγμά τους, μόρφωσαν πολλές γενεές Ἑλλήνων καί καλλιέργησαν στίς ψυχές τους τόν πόθο τῆς ἐλευθερίας. Οἱ ἄνδρες αὐτοί ὀνομάστηκαν δι δ ά σ κ α λ ο ῖ τ ο ῦ Γ έ ν ο υ ς . Τέτοιοι ἦταν ὁ Ἡλίας Μηνιάτης, ὁ Εὐγένιος Βούλγαρης, ὁ Νικηφόρος Θεοτόκης, ὁ Γεώργιος Γεννάδιος, ὁ Ἀνθιμος Γαζής, ὁ Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος, ὁ Κωνσταντῖνος Κούμας, ὁ Νεόφυτος Δούκας καί ἄλλοι.

δ) Ὁ Ἀδαμάντιος Κοραΐς. Μεγαλύτερος ὅμως διδάσκαλος τοῦ Γένους ἀναδείχτηκε ὁ Ἀδαμάντιος Κοραΐς, γιατί μέ τά συγγράμματά του, τίς συμβουλές του καί τίς παραινέσεις του βοήθησε πολύ τήν πνευματική καλλιέργεια τοῦ ἔθνους.

Οἱ γονεῖς του ἦσαν ἀπό τή Χίο. Αὐτός γεννήθηκε στή Σμύρνη.

Όταν μεγάλωσε, τόν έστειλε ο πατέρας του στο "Αμστερνταμ τής Όλλανδίας, γιά νά φροντίζει εκεί τίς έμπορικές του έπιχειρήσεις. Άλλά ο Κοραής δέν αισθανόταν κανένα ένδιαφέρον γιά τό έμπόριο. "Ήθελε νά ασχοληθεί μέ τά γράμματα. Γι' αυτό επιδόθηκε στή μελέτη τών αρχαίων Έλλήνων συγγραφέων καί στήν εκμάθηση ξένων γλωσσών. Άργότερα σπούδασε τήν ιατρική καί εγκαταστάθηκε στο Παρίσι.

Ήταν έπιμελής καί εργατικός καί αναδείχτηκε σοφός μελετητής καί σχολιαστής τών αρχαίων συγγραμμάτων. Άλλά, περισσότερο άπ' αυτό, ήταν ένας εύγενής καί λεπτός άνθρωπος μέ έντονη καί θερμή φιλοπατρία. Πίστευε πώς μόνο άν μορφωθούν οι Έλληνες θά μπορέσουν ν' άποκτήσουν τήν έλευθερία τους. Γι' αυτό έγραψε πολλά συγγράμματα καί τά τύπωσε μ' έξοδα διαφόρων πλουσίων όμογενών. Τά βιβλία αυτά βοήθησαν στήν πνευματική εξέψωση του έθνους καί στήν άναζωπύρωση του έθνικού φρονήματος τών Έλλήνων.

Πέθανε στα 1833 στο Παρίσι, άφοϋ αξιώθηκε νά δει τήν πατρίδα του έλεύθερη. Τό έθνος, γιά νά τιμήσει τή μνήμη του, έστησε τόν άνδριάντα του στα προπύλαια του έθνικού Πανεπιστημίου.

ε) Ο πατήρ Κοσμάς ο Αιτωλός (1714-1779). Άνάμεσα στους ανθρώπους πού εργάστηκαν γιά τήν ίδρυση σχολείων στίς κοινότητες του σκλαβωμένου έθνους, εξέχουσα θέση κατέχει ο πατήρ Κοσμάς ο Αιτωλός. Γεννήθηκε στο Μέγα Δένδρο τής Τριχωνίδας. Τό κοσμικό του όνομα ήταν Κώστας. Σπούδασε στή Σιγδίτσα τής Παρνασσίδας καί στήν Άθωνιάδα Σχολή. Υπηρέτησε στα 1735 στο σχολείο τής Άνω χώρας τής Ναυπακτίας ως ύποδιδάσκαλος καί στα 1758 έγινε μοναχός στή μονή του Φιλοθέου στο Άγιο Όρος.

Άπό τά 1760 άρχισε τή μεγάλη του δράση ως ιεροκήρυκας καί ένθνάποστολος. Περιηγήθηκε τή Μακεδονία, τήν Ήπειρο, τή Θεσσαλία, τή Στερεά καί πολλά νησιά του Αιγαίου καί του Ιονίου καί κήρυξε στήν άπλή γλώσσα του λαού τό λόγο του Θεού. Μέ τά κηρύγματά του δυνάμωσε τό έντικό αίσθημα του λαού καί σύστησε τήν ίδρυση σχολείων. Οι προτροπές του έβρισκαν μεγάλη άπήχηση στο λαό καί άπόχτησε φήμη καί σεβασμό. Κήρυξε σε 30 έπαρχίες καί ίδρυσε 280 δημοτικά σχολεία καί 10 άνώτερα.

Όταν βρισκόταν στήν Ήπειρο, τόν συκοφάντησαν στους Τούρκους οι Έβραιοι τής Ήπειρου ότι τάχα ύποκινεί ταραχές κι επανά-

οση κατά της ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Στίς 24 Αὐγούστου τοῦ 1779 τόν ἔπιασαν οἱ Τοῦρκοι καί τόν θανάτωσαν. Ἡ Ἐκκλησία τόν κατάταξε μεταξύ τῶν Ἁγίων καί τόν ὀνόμασε Ἰσαπόστολο.

Ἐρωτήσεις. 1) Γιατί ἔκλεισαν οἱ Τοῦρκοι τά ἑλληνικά σχολεῖα; 2) Ποιοί ἦταν οἱ διδάσκαλοι τῶν Ἑλληνοπαίδων στούς δύο πρώτους αἰῶνες τῆς δουλείας; 3) Πῶς λειτούργησαν τά κρυφά σχολεῖα; 4) Γνωρίζετε τό ποίημα τοῦ Πολέμη «Τό κρυφό σχολεῖο»; Νά τό ἀπαγγεῖλετε. 5) Ποιά σχολεῖα ἔγιναν ὀνομαστά; 6) Ποιοί ὀνομάστηκαν διδάσκαλοι τοῦ γένους καί γιατί; 7) Ποιές ὑπηρεσίες πρόσφερε στό ἔθνος ὁ Ἀδαμάντιος Κοραῆς; 8) Ποιές ὁ Κοσμάς ὁ Αἰτωλός;

ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΑ ΚΙΝΗΜΑΤΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

1. Τό επαναστατικό κίνημα στά 1770

Σ' όλο τό μακρύ διάστημα τής δουλείας οί "Έλληνες δέν έπαφαν νά πιστεύουν ότι ή τουρκική κυριαρχία θά ήταν πρόσκαιρη καί παροδική. Ή πίστη τους αὐτή έγινε ισχυρότερη ὕστερα ἀπό τούς δύο πρώτους αἰώνες τής δουλείας πού ή όρμή τῶν Τούρκων ἄρχισε νά εξασθενίζει. Πολλές φορές ἔκαμαν ἀπόπειρες ν' ἀποτινάξουν τόν τουρκικό ζυγό. Οί ἀπόπειρες ὅμως αὐτές δέν πετύχαιναν, γιατί ήταν τοπικές καί χωρίς ὀργάνωση. Τό σπουδαιότερο επαναστατικό κίνημα έγινε στήν Πελοπόννησο στά 1770.

"Όταν ή Ρωσία στά 1766 μπήκε στήν ἱερή συμμαχία τῶν κρατῶν τής Εὐρώπης κατά τής Τουρκίας, οί "Έλληνες πίστεψαν ότι ἔφτασε πιά ή ὦρα νά ἀποκτήσουν τήν ἐλευθερία τους. Τόν πόθο αὐτό τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους τόν θέρμαινε καί ή πολιτική τής Ρωσίας, γιατί φιλοδοξοῦσε νά διώξει τούς Τούρκους ἀπό τίς ἑλληνικές χῶρες καί νά γίνει ἐκείνη ὁ κληρονόμος τοῦ βυζαντινοῦ κράτους.

"Όταν ἀνέβηκε στό θρόνο τής Ρωσίας ή Αἰκατερίνη, σκέφτηκε νά ξεσηκώσει τούς "Έλληνες σ' ἐπανάσταση. Γι' αὐτό ἔστειλε στήν Ἑλλάδα τόν ἀξιωματικό τοῦ ρωσικοῦ στρατοῦ Γεώργιο Παπάζοη μέ τήν ἐντολή νά προετοιμάσει τήν επαναστατική ἐξέγερση. Αὐτός ἦρθε στήν Πελοπόννησο καί μέ ὑποσχέσεις πῶς ή Ρωσία θά βοηθήσει τό κίνημα μέ στρατό καί στόλο, κατάφερε νά πείσει τόν μπέη τής Μάνης Μαυρομιχάλη, τόν πρόκριτο τής Καλαμάτας Μπενάκη, τόν μητροπολίτη τής Σπάρτης Ἄνανια, τούς προεστούς τοῦ Αἰγίου καί τῶν Καλαβρύτων Μελετόπουλο καί Ζαίμη καί ἄλλους προκρίτους τής Πελοποννήσου νά κινηθοῦν, ὅταν θά ἐρχόταν ή ρωσική βοήθεια.

Τόν ἐπόμενο χρόνο (1769) φάνηκαν στά νότια παράλια τής Πελο-

ποννήσου 15 ρωσικά πλοία με αρχηγούς τούς αδερφούς Θεόδωρο και Αλέξιο Όρλώφ. Οί Έλληνες τής Πελοποννήσου τότε νόμισαν πώς έφτασε ή ρωσική βοήθεια πού τούς ύποσχέθηκε ό Παπαζολης, άρπαξαν τά όπλα και άρχισαν νά χτυπούν τίσ τουρκικές φρουρές.

Ό σουλτάνος μόλις έμαθε τήν εξέγερση τών Έλλήνων έστειλε 15.000 Άλβανούς με τήν έντολή νά καταπνίξουν τήν επανάσταση και νά έξοντώσουν τόν έλληνικό πληθυσμό. Οί Άλβανοί κινήθηκαν με ταχύτητα. Πρώτα μπήκαν στην Πάτρα κι έσφαξαν 3.000 κατοίκους και τόν άρχιεπίσκοπο τής Πάτρας. Ύστερα κοντά στην Κορώνη νίκησαν τούς Μανιάτες κι έσφαξαν 400 άπ' αυτούς κι έπιασαν αιχμάλωτο και τόν αρχηγό τους Ίωάννη Μαυρομιχάλη.

Οί μικρές ρωσικές δυνάμεις έφυγαν με τά πλοία τους και άφησαν τούς Έλληνες στην τύχη τους.

Οί Άλβανόι συνέχισαν τίσ σφαγές, τίσ άρπαγές και τίσ λεηλασίες και σκόρπισαν στον τόπο τήν καταστροφή, τή συμφορά και τήν έρημωση. Καί θά έρημωνόταν έντελώς ή χώρα τότε από τούς Έλληνες κατοίκους της, άν ό ναύαρχος τών Τούρκων Καπουδάν Πασάς Χασάν δέν έπειθε τόν Σουλτάνο, ότι ολοκληρωτική εξολόθρευση τών Έλλήνων θά ζήμιωνε τήν Τουρκία, γιατί θά έλειπαν από τή χώρα οί εργάτες και από τό ταμείο ό κεφαλικός φόρος. Τότε ό σουλτάνος έστειλε διαταγή νά φύγουν οί Άλβανοί από τήν Πελοπόννησο. Οί Άλβανοί όμως δέ θέλησαν νά φύγουν και οί Τούρκοι αναγκάστηκαν νά ζητήσουν τή βοήθεια τών Έλλήνων άρματολών και κλεφτών με τήν ύπόσχεση άμνηστείας. Έτσι οί Τούρκοι πέτυχαν τήν καταστροφή τών Άλβανών, αλλά παρασπόνδησαν και καταδίωξαν κατόπιν και τούς κλέφτες. Τότε πολλοί κλέφτες τής Πελοποννήσου σκοτώθηκαν και άνάμεσα σ' αυτούς και ό Κωνσταντίνος Κολοκοτρώνης, πατέρας του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη.

Η επανάσταση του 1770 είχε τραγικό γιά τούς Έλληνες τέλος. Η άποτυχία αυτή τούς άπογοήτευσε, γιατί γκρέμισε τίσ έλπίδες πού είχαν στηρίξει στη βοήθεια τής όμόδοξης Ρωσίας. Έτσι γιά πολύ καιρό άνακόπηκε ή επαναστατική τους διάθεση, αλλά δέν έλλειψε τελείως.

2. Τό επαναστατικό κίνημα του 1790. Λάμπρος Κατσώνης και Γεώργιος Ἀνδρίτσος

Στά 1787 κηρύχθηκε νέος πόλεμος τῆς Ρωσίας ἐναντίον τῆς Τουρκίας. Ἡ Αἰκατερίνη ἔστειλε νέους πράκτορες στήν Ἑλλάδα, γιά νά ξεσηκώσουν τοὺς Ἕλληνες σ' ἐπανάσταση. Πάλι ἄρχισαν νά χτυποῦν οἱ καρδιές τῶν Ἑλλήνων, ἀλλά ἡ συμφορά τοῦ 1770 ἦταν ἀκόμα νωπή καί δέν τοὺς ἄφηνε νά κινήθουν.

Τόν ἄλλο χρόνο ὅμως ὁ Λάμπρος Κατσώνης, Ἕλληνας ἀπό τή Βοιωτία, λοχαγός τοῦ ρωσικοῦ στρατοῦ στάλθηκε ἀπό τήν Αἰκατερίνη στήν Ἑλλάδα, γιά νά προκαλέσει ἐξέγερση τῶν Ἑλλήνων. Οἱ Ἕλληνες τῆς Τεργέστης τόν βοήθησαν νά ἐξοπλίσει 3 μικρά πλοῖα καί νά κατέβει στό Αἰγαῖο πέλαγος. Σέ λίγο ὁ Κατσώνης αὐξήσε τά πλοῖα του σέ 16 μ' ἐκεῖνα πού ἔπαιρνε ἀπό τοὺς Τούρκους. Μέ τή μικρή αὐτή ναυτική δύναμη πολλές φορές νίκησε τουρκικές δυνάμεις κι ἔγινε τό φόβητρο τῶν Τούρκων στή Μεσόγειο.

Οἱ Τούρκοι δοκίμασαν νά ἐξαγοράσουν τόν ἀνδρεῖον αὐτόν ἤρωα τῆς θάλασσας μέ χρήματα, ἀλλά ἐκεῖνος δέ δέχτηκε τίς τουρκικές προτάσεις, γιατί ἔκανε τόν ἀγώνα του γιά τήν ἐλευθερία τῆς πατρίδας καί ὄχι γιά χρήματα.

Τά κατορθώματα τοῦ Λάμπρου ἐνθουσίασαν τόν ἀρματολό τῆς Ρούμελης Γεώργιο Ἀνδρίτσο καί τόν παρακίνησαν νά μπεῖ στό πλοῖο τοῦ Λάμπρου μέ τά 500 παλικάρια του. Τώρα ἡ δύναμη τοῦ Κατσώνη ἦταν ἐπίφοβη στό Αἰγαῖο.

Οἱ Τούρκοι ἔστειλαν τότε ἐναντίον του 30 πλοῖα καί ταυτόχρονα ζήτησαν τή βοήθεια τοῦ στόλου τῶν Ἀλγερινῶν. Ὁ Κατσώνης συνάντησε τόν τουρκικό στόλο μεταξύ Ἀνδρου καί Εὐβοίας, κοντά στό ἀκρωτήριο τοῦ Καφηρέα (Κάβο-Ντόρο). Στή ναυμαχία πού ἔγινε νίκησε τά τουρκικά πλοῖα, ἀλλά τήν ἄλλη ἡμέρα βρέθηκε ἀνάμεσα στόν τουρκικό καί στό στόλο τῶν Ἀλγερινῶν πού εἶχεν ἔλθει σέ βοήθεια τοῦ τουρκικοῦ. Τότε ἔπαθε ἀληθινή καταστροφή ἀπό τά κανόνια τῶν δύο ἐχθρικών στόλων πού τόν εἶχαν βάσει στή μέση. Ὅλα τά πλοῖα του καταστράφηκαν καί 650 παλικάρια του σκοτώθηκαν. Ὁ ἴδιος μόλις κατάφερε νά σωθεῖ μέ δύο μισοκαταστρεμμένα ἐλαφρά πλοῖα.

Ἀλλά καί πάλι ὁ Λάμπρος δέν ἀπογοητεύθηκε καί δέ θέλησε νά ἐγκαταλείψει τόν ἀγώνα. Πῆγε στό παράλια τῆς Μάνης καί σχημάτισε

πάλι ένα μικρό στόλο και άρχισε πάλι να χτυπάει τὰ τουρικικά πλοία. Στο μεταξύ ή Αικατερίνη έκλεισε ειρήνη με τὸ σουλτάνο καί ἔστειλε διαταγή στὸν Κατσώνη νά εγκαταλείψει τὸν ἀγώνα. Ὁ Λάμπρος τότε ἀπάντησε με ὀργή: ἂν ή Αικατερίνη ὑπόγραφε τήν ειρήνη της, ὁ Λάμπρος δέν ὑπόγραφε ἀκόμη τή δική του.

Ἡ Τουρκία, ἀφοῦ ἀπαλλάχτηκε ἀπό τήν πίεση τῆς Ρωσίας, συγκέντρωσε πολλές δυνάμεις ἐναντίον τοῦ Κατσώνη. Οἱ Ρῶσοι πράκτορες δέν τόν βοηθοῦσαν πιά καί ὁ μπέης τῆς Μάνης τόν πίεζε νά ἀπομακρυνθεῖ ἀπό τίς ἀκτές τους. Ἀποβίβασε τότε στή Μάνη τόν Ἄνδρίτσο καί μ' ἕνα ἐλαφρό πλοιαριο ἐπλευσε στήν Ἰθάκη καί ἀπό ἐκεῖ πήγε στή Ρωσία, ὅπου πέθανε στά 1804 γεμάτος πικρία γιά τή διάψευση τῶν ἐλπίδων του.

Ὁ Ἄνδρίτσος πέρασε στή Στερεά καί ἀπό ἐκεῖ ζήτησε καταφύγιο στήν Ἑσπᾶνησο. Οἱ Ἑνετοὶ ὅμως τόν παράδωσαν στούς Τούρκους. Μεταφέρθηκε στήν Κωνσταντινούπολη καί θανατώθηκε με σκληρά βασανιστήρια.

Ἡ ἀποτυχία τοῦ κινήματος τοῦ Κατσώνη καί τοῦ Ἄνδρίτσου γκρέμισαν ἄλλη μιά φορά τίς ἐλπίδες τῶν Ἑλλήνων, ἀλλά ἔδωκαν σ' αὐτούς ἕνα πολύτιμο δίδαγμα, ὅτι οἱ Ρῶσοι καί οἱ Εὐρωπαῖοι χρησιμοποιοῦσαν τόν πόθο τῶν Ἑλλήνων γιά ἐλευθερία, μόνο γιά νά ἐξυπηρετήσουν δικά τους συμφέροντα καί ὅτι, ἂν οἱ Ἕλληνες ἤθελαν τήν ἐλευθερία τους, ἔπρεπε νά στηριχτοῦν στίς δικές τους καί μόνο δυνάμεις.

Ἐρωτήσεις. Γιατί ή Ρωσία παρακίνησε τούς Ἕλληνες στό ἐπαναστατικό κίνημα τοῦ 1770; Γιατί δέν πέτυχε τὸ κίνημα τοῦ 1770; Γιατί πίστευαν οἱ Ἕλληνες στή ρωσική ὑποστήριξη; Χαρακτηρίστε τόν Κατσώνη. Ἀνακοινώστε ποιήματα καί τραγούδια πού νά ἐκφράζουν τήν πίστη τῶν Ἑλλήνων στή ρωσική βοήθεια καί νά ὑμνοῦν τόν Ἄνδρίτσο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε'

ΑΓΩΝΕΣ ΤΩΝ ΣΟΥΛΙΩΤΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΑΛΗ-ΠΑΣΑ

1. Πρώτη έκστρατεία του Ἀλῆ-Πασά έναντίον τοῦ Σουλίου

Στή δύσβατη καί ἀπόκρημνη περιοχή τῶν Κασσιοπαίων βουνῶν τῆς νότιας Ἠπείρου ἦταν χτισμένα τὰ ἔντεκα χωριά τοῦ Σουλίου. Τά μεγαλύτερα ἀπό αὐτά ἦταν τό Σούλι καί ἡ Κιάφα. Οἱ Ἕλληνες, πού κατοικοῦσαν στά χωριά αὐτά, ἦταν πάνω κάτω 7.000 καί λέγονταν ὅλοι Σουλιῶτες.

Οἱ Σουλιῶτες ἀπό μικρά παιδιά γυμνάζονταν στά ὄπλα καί στόν πόλεμο. Ἀκόμα καί οἱ γυναῖκες τῶν Σουλιωτῶν μεταχειρίζονταν τά ὄπλα καί ἐπαιρναν μέρος στόν πόλεμο. Γι' αὐτό οἱ Τοῦρκοι δέν ἐπιχείρησαν νά καταλάβουν τό Σούλι, ἀλλά ἀρκέστηκαν νά εἰσπράττουν ἓνα μικρό φόρο ἀπό τοὺς Σουλιῶτες. Ἔτσι ἡ ὄρεινή περιοχή τοῦ Σουλίου ἔμεινε ἐλεύθερη καί ἀνενόχλητη ὡς πού ἔγινε πασάς στά Γιάννενα ὁ αἰμοβόρος τύραννος Ἀλῆς.

Ὁ Ἀλῆ-πασάς ἦταν Τουρκαλβανός ἀπό τό Τεπελένι τῆς Ἠπείρου. Ἦταν πλεονέχτης, δόλιος, φιλόδοξος καί κακοῦργος. Κατάφερε νά διώξει μέ συκοφαντίες καί διαβολές τοὺς πασάδες τῶν γειτονικῶν περιφερειῶν καί νά γίνει τύραννος ὄχι μόνο στήν Ἠπειρο, ἀλλά καί στή Δυτική Στερεά Ἑλλάδα, στή Θεσσαλία καί στή Δυτική Μακεδονία. Εἶχε συνάξει πλούτη ἀπό ἀρπαγές καί λεηλασίες καί διατηροῦσε στρατό ἀπό πιστοὺς του Τουρκαλβανούς.

Ὁ Ἀλῆ-πασάς δέ μποροῦσε νά βλέπει τήν περιοχή τοῦ Σουλίου ἐλεύθερη καί μάλιστα τόσο κοντά στά Γιάννενα καί ζήτησε κάποια ἀφορμή, γιά νά τήν ὑποτάξει. Ἡ ἀφορμή αὐτή δέν ἄργησε νά παρουσιασθεῖ.

Ὅταν ἡ αὐτοκράτειρα τῆς Ρωσίας Αἰκατερίνη κήρυξε τόν πόλεμο

κατά τής Τουρκίας στά 1788 κι έδωσε στους Έλληνες τήν υπόσχεση πώς θά άναστήσει τή βυζαντινή αυτοκρατορία μέ αυτοκράτορα τόν έγγονό της Κωνσταντίνο, οί Σουλιώτες έστειλαν στή Ρωσία πρεσβεία, γιά νά τήν εύχαριστήσουν. Αυτό χρησιμοποίησε γιά άφορμή ό Άλής και ζήτησε από τό σουλτάνο τήν άδεια νά τιμωρήσει τό Σούλι. Ό σουλτάνος έδωσε πρόθυμα τήν άδεια και στά 1791 ό Άλής μέ 3000 Άλβανούς χτύπησε τό Σούλι.

Οί Σουλιώτες όμως πρόβαλαν ήρωική αντίσταση. Οί άντρες μέ αρχηγό τό Λάμπρο Τζαβέλα και οί γυναίκες μέ αρχηγό τή σύζυγό του Μόσχω, έπιασαν όλες τίς όρεινές και άπόκρημνες διαβάσεις, από όπου θά μπορούσε νά περάσει ό Άλής, γιά νά μπει στό Σούλι. Και, όταν έφτασε εκεί, οί Σουλιώτες τόν πολέμησαν μέ γενναιότητα. Άλλοι πυροβολούσαν, άλλοι γέμιζαν τά φυσίγγια, άλλοι κυλούσαν μεγάλες πέτρες. Οί Τουρκαλβανοί υποχώρησαν και οί Σουλιώτες τούς καταδίωξαν. Δύο χιλιάδες Τουρκαλβανοί σκοτώθηκαν στήν πρώτη αυτή σύγκρουση Άλή και Σουλιωτών.

2. Δεύτερη έκστρατεία του Άλη-πασά εναντίον του Σουλίου

Ό Άλή-πασάς δέν απέλιπίστηκε από τήν άποτυχία τής πρώτης έκστρατείας και άποφάσισε νά έπιτεθει τόν άλλο χρόνο μέ ισχυρότερες δυνάμεις· γιά νά είναι βέβαιος γιά τήν έπιτυχία του, σκέφτηκε νά βάλει σ' ένέργεια ένα δόλιο σχέδιο.

Ίσχυρίστηκε ότι πρόκειται νά έκστρατεύσει κατά του πασά του Άργυροκάστρου και ζήτησε τή βοήθεια των Σουλιωτών. Οί άλλοι αρχηγοί των Σουλιωτών κατάλαβαν τά δόλια σχέδια του Άλη και δέν έστειλαν βοήθεια. Μόνο ό Λάμπρος Τζαβέλας πήγε μέ 70 παλικάρια. Είχε μαζί του και τό παιδί του τό Φώτο, πού ήταν τότε δέκα χρονών. Ό Άλής τόν δέχτηκε μέ χαρά κι όταν ξεκίνησαν γιά τό Άργυρόκαστρο, οί Τουρκαλβανοί περικύκλωσαν τούς Σουλιώτες, τούς έπιασαν και τούς φυλάκισαν. "Ενας μόνο Σουλιώτης πέτυχε νά φύγει και νά φέρει στό Σούλι τήν είδηση. "Ετσι, όταν ό Άλής ήρθε νά πάρει τό Σούλι, πού τό νόμιζε άπροετοίμαστο, βρήκε τίς διαβάσεις κλεισμένες. "Όλες οί έπιθέσεις του πήγαιναν άδικο και οί άνδρες του χάνονταν χωρίς καμιά έλπίδα νά πάρουν τό Σούλι.

Τότε παρουσιάστηκε στον Ἄλῃ ὁ Λάμπρος Τζαβέλας καὶ τοῦ ὑποσχέθηκε πῶς θὰ κατάφερνε τοὺς Σουλιώτες νὰ παραδώσουν τὸ Σούλι, ἂν τὸν ἄφηνε νὰ πάει ἐκεῖ. Ὁ Ἄλῃς δέχτηκε τὴν πρόταση τοῦ Τζαβέλα, ἀλλὰ κράτησε στή φυλακὴ τὸ Φῶτο καὶ δήλωσε στὸν πατέρα του, ὅτι θὰ τὸν θανατώσει, ἂν ἐκεῖνος δὲν τηροῦσε τὴν ὑπόσχεσή του καὶ δὲν κατάφερνε τοὺς Σουλιώτες νὰ παραδώσουν τὸ Σούλι.

Ὁ Λάμπρος, ὅταν ἔφτασε στὸ Σούλι, ἔστειλε στὸν Ἄλῃ ἓνα γράμμα πού ἔγραφε:

«Βεζύρη Ἄλῃ-Πασά

Χαίρομαι ὅπου γέλασα ἓναν δόλιον. Εἶμαι ἐδῶ διὰ νὰ διαφεντεῶ τὴν πατρίδα μου ἐναντίον εἰς ἓνα κλέφτην σάν ἐσένα. Ὁ υἱός μου θέλει ἀποθάνει, ἐγὼ ὅμως θέλει τὸν ἐκδικήσω πρὶν νὰ ἀποθάνω. Ἐάν ὁ υἱός μου δὲν μείνει εὐχαριστημένος νὰ θυσιαστῆ γιὰ τὴν πατρίδα του, δὲν εἶναι ἄξιος νὰ ζήσει καὶ νὰ γνωρίζεται ὡς υἱός μου μήτε πρέπει νὰ ὀνομάζεται ἄξιος υἱός τῆς Ἑλλάδος, ἐάν μὲ γενναιότητα δὲν ὑποφέρει τὸν θάνατον. Προχώρησε λοιπὸν ἄπιστε. Εἶμαι ἀνυπόμονος νὰ ἐκδικηθῶ. Ἐγὼ ὁ ὀμοσμένος ἐχθρός σου καπετάν Λάμπρος Τζαβέλας».

Τὸ γράμμα αὐτὸ ἐξόργισε περισσότερο τὸν Ἄλῃ-πασά. Γι' αὐτὸ ἔδωσε διαταγὴ νὰ συγκεντρωθεῖ περισσότερος στρατός καὶ νὰ γίνῃ μεγάλη ἐπίθεση ἀπὸ ὅλες τὶς μεριές. Ὅχτῶ χιλιάδες Τουρκαλθανοὶ μὲ ἀρχηγὸ τὸν Ὁμέρ Βρυώνη χύθηκαν ἐπάνω στοὺς Σουλιώτες. Ὁ πόλεμος ἔγινε σκληρός, γιατί καὶ οἱ Τουρκαλθανοὶ ὀρμοῦν μὲ μανία καὶ οἱ Σουλιώτες ἀμύνονται μὲ γενναιότητα. Σὲ μιά στιγμή τῆς μάχης οἱ Σουλιώτισσες μὲ τὴ Μόσχω βγαίνουν ἀπὸ τὰ ταμπούρια τους καὶ ὀρμοῦν κατὰ τῶν Τουρκαλθανῶν. Τότε βγαίνουν καὶ οἱ Σουλιώτες μὲ ξεγυμνωμένα τὰ γιαταγάνια τους. Οἱ Τουρκαλθανοὶ τὰ χάνουν, διασκορπίζονται καὶ φεύγουν. Ὁ Ἄλῃς σπεύδει νὰ σωθεῖ μὲ τὴ φυγὴ καὶ νὰ κλειστῆ στὰ Γιάννενα. Ἀλλὰ τόσο φοβήθηκε, πού ἔκλεισε εἰρήνη μὲ τοὺς Σουλιώτες, ἀφοῦ ἔλευθέρωσε τὸ Φῶτο καὶ τοὺς ἄλλους Σουλιώτες πού κρατοῦσε στὰ Γιάννενα φυλακισμένους.

3. Τρίτη έκστρατεία του Ἀλῆ-πασᾶ ἐναντίον τοῦ Σουλίου. Τό Κούγκι καί τό Ζάλογο

Ὀχτώ χρόνια κράτησε αὐτή ἡ εἰρήνη πού ἔκαμε ὁ Ἀλῆς μέ τούς Σουλιώτες. Ὁ Ἀλῆς ὅμως δέν μπορούσε νά ἡσυχάσει ὅσο ἔβλεπε τό Σούλι ἐλεύθερο. Γι' αὐτό τό ἔτος 1800 ἔκαμε καί τρίτη έκστρατεία κατά τῶν Σουλιωτῶν μέ 10.000 Ἀλβανούς χωρίς καμιά ἀφορμή κι ἐντελῶς ξαφνικά. Οἱ Σουλιῶτες ὅμως ἀπόκρουσαν τίς ἐπιθέσεις του. Τότε ὁ Ἀλῆς προσπάθησε νά ἐξαγοράσει μέ χρήματα καί ὑποσχέσεις μερικούς ἀπό τούς ἀρχηγούς τῶν Σουλιωτῶν, ἀλλά καί μέ τήν προσπάθεια αὐτή δέν κατάφερε τίποτε.

Τότε σταμάτησε τίς ἐπιθέσεις του κι ἔβαλε σ' ἐνέργεια ἕνα σχέδιο στενοῦ ἀποκλεισμοῦ τῶν Σουλιωτῶν. Τά στρατεύματά του περικύκλωσαν ὅλη τήν περιοχὴ καί δέν ἄφηναν νά μπεῖ ἢ νά βγεῖ κανεὶς ἀπό τά Σουλιωτοχώρια. Ἡ πείνα ἀρχισε τότε νά βασανίζει τούς Σουλιῶτες. Ὑπόφερναν πολύ, ἀλλά οὔτε σκέψη ἔκαναν γιά παράδοση. Ἐνας ἕνας τῆ νύχτα, σά φαντάσματα, μερικοί γενναῖοι περνοῦσαν ἀπό τίς γραμμές τῶν Ἀλβανῶν καί πήγαιναν κάτω στόν κάμπο, γιά νά φέρουν στό Σούλι κανένα ἀρνί ἢ λίγο ἀλεύρι. Πήγαιναν, ἀλλά πολλοί δέ γύριζαν, γιὰτί σκοτώνονταν σ' ἐνέδρες ἢ σέ συμπλοκές.

Δέν μπόρεσε νά καταβάλει τό Σούλι ἡ πείνα· τό κατέβαλε ἡ προδοσία. Ἐνας προδότης, ὁ Πήλιος Γούσης, ὁδήγησε μιά νύχτα κρυφά ἀπό ἕνα μονοπάτι 200 Ἀλβανούς μέσα στό Σούλι. Αὐτοί, μόλις ξημέρωσε, χτύπησαν τούς Σουλιῶτες ἀπό πίσω. Οἱ Σουλιῶτες τότε ὑποχώρησαν σ' ἕνα ὕψωμα πού λεγόταν Κούγκι. Ἐκεῖ τούς περικύκλωσαν πολλοί Ἀλβανοί. Ἀναγκάστηκαν νά συνθηκολογήσουν. Δέχτηκαν νά φύγουν ἀπό τό Σούλι ἐνοπλοὶ μέ τίς οἰκογένειές τους καί τά πράγματά τους καί νά πᾶνε σ' ἄλλον τόπο. Χωρίστηκαν σέ τρεῖς ὀμάδες καί ξεκίνησαν. Στό Κούγκι ἔμεινε ὁ καλόγερος Σαμουήλ μέσα στό ναό τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς, γιά νά τό παραδώσει.

Ὅταν ἔφτασαν ἐκεῖ οἱ στρατιῶτες τοῦ Ἀλῆ, κάποιος ἀπ' αὐτοὺς εἶπε στό Σαμουήλ: «καί τώρα, καλόγερε, τί τιμωρία νομίζεις πῶς θά σοῦ ἐπιβάλει ὁ Βεζύρης, ἀφοῦ εἶχες τήν ἀνοησία νά παραδοθεῖς;»

– Καμιά! εἶπε ὁ Σαμουήλ καί πυροβόλησε τό βαρέλι τῆς μπαρούτης πού ἦταν ἐκεῖ κοντά. Τό Κούγκι ἀνατινάχθηκε στόν ἀέρα καί σκέ-

πασε μέ τά χαλάσματά του καί τόν Σαμουήλ μέ τούς συντρόφους του καί τούς Ἀρβανίτες.

Ἡ ἀνατίναξη αὐτή ἦταν κατάλληλη ἀφορμή στόν Ἀλή, γιά νά καταπατήσει τίς συμφωνίες. Ἐδωσε ἀμέσως διαταγή νά καταδιώξουν τούς Σουλιώτες. Τό πρῶτο τμήμα μέ τό Φῶτο Τζαβέλα πρόφτασε καί σώθηκε στήν Πάργα. Τό δεύτερο μέ τόν Κουτσονίκα ζήτησε καταφύγιο στό βράχο τοῦ Ζαλόγγου καί τό τρίτο μέ τόν Κίτσο Μπότσαρη στό μοναστήρι τοῦ Σέλτσου. Οἱ Ἀλβανοί περικύκλωσαν τό Ζάλογγο. Οἱ γυναῖκες, γιά νά μή σκλαβωθοῦν, ἔριξαν τά παιδιά τους στό βράχο καί ὕστερα πιάστηκαν σέ χορό καί τραγουδώντας τό τραγούδι «ἔχε γειά, καημένη κόσμε...» ἔπεφταν μιά μιά στό γκρεμό, καθώς ἐρχόταν ἡ σειρά τῆς καθεμιάς νά σέρνει τό χορό. Οἱ ἄντρες μέ τά σπαθιά στό χέρι ἔπεσαν ἐπάνω στούς ἐχθρούς καί 150 μόνο ἀπό αὐτούς μπόρεσαν νά περάσουν τίς ἐχθρικές γραμμές καί νά σωθοῦν στήν Πάργα. Οἱ ἄλλοι, κοντά 650 ἄντρες, σκοτώθηκαν, ἀφοῦ σκότωσαν διπλάσιους ἐχθρούς. Τό σῶμα τοῦ Μπότσαρη ἀμύνθηκε πολύ καιρό, ἀλλά μόνο 45 ἄντρες μπόρεσαν νά σωθοῦν. Οἱ ἄλλοι σκοτώθηκαν. Ἀπό τήν Πάργα οἱ Σουλιώτες πέρασαν στό νησιά τοῦ Ἴονιου.

Ἀλλά καί ὁ Ἀλή-πασάς δέ χάρηκε γιά πολύν καιρό τήν καταστροφή τοῦ Σουλίου. Περηφανεύτηκε πολύ καί θέλησε νά ἐπαναστατήσῃ κατά τοῦ σουλτάνου. Ὁ σουλτάνος ἔστειλε στήν Ἡπειρο τόν Χουρσίτ πασά τῆς Πελοποννήσου νά τιμωρήσῃ τόν Ἀλή γιά τήν ἀποστασία του. Ὁ Χουρσίτ νίκησε τόν Ἀλή καί τόν σκότωσε. Τό ἔτος 1820, ἐνῶ διαρκοῦσε ἀκόμα ὁ πόλεμος Χουρσίτ καί Ἀλή, οἱ Σουλιώτες βρῆκαν τήν εὐκαιρία καί ξαναγύρισαν στό Σούλι.

Ἐρωτήσεις. Σέ ποιο σημείο τοῦ γεωφυσικοῦ χάρτη εἶναι ἡ περιοχή τοῦ Σουλίου; Ποιά ἦταν ἡ αἰτία τοῦ πολέμου Ἀλή καί Σουλιωτῶν; Ποιά ἀφορμή δόθηκε στόν Ἀλή νά ἀρχίσει τόν πόλεμο; Πόσοι πόλεμοι ἔγιναν; Πῶς κυριεύτηκε τό Σούλι; Ποιές ἦταν οἱ δόλιες πράξεις τοῦ Ἀλή στούς πολέμους αὐτούς; Ποιές ἦταν οἱ ἡρωϊκές πράξεις τῶν Σουλιωτῶν; Χαρακτηρίστε τήν πράξη τοῦ Πήλιου-Γούση. Διαβάστε διηγήματα τοῦ Γιάννη Βλαχογιάννη σχετικά μέ τούς ἀγῶνες τῶν Σουλιωτῶν. Διαβάστε τό ποίημα τοῦ Βαλαωρίτη «Ἡ φυγή».

ΠΡΟΠΑΡΑΣΚΕΥΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ

1. Ἡ γαλλική ἐπανάσταση

Πρὶν ἀπὸ τὸ 19ο αἰῶνα τὰ περισσότερα κράτη τῆς Εὐρώπης εἶχαν ἀπολυταρχικά πολιτεύματα· δηλαδὴ τὰ κυβερνοῦσαν οἱ βασιλεῖς μὲ τούς εὐγενεῖς, χωρὶς νὰ λογαριάζουν τὴ γνώμη τοῦ λαοῦ.

Τὰ πολιτεύματα αὐτὰ ἦταν ἀνεκτά στοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους, γιὰτὶ ὁ πολὺς λαὸς δὲν εἶχε τὴν ἀπαιτούμενη μόρφωση, γιὰ νὰ πάρει μέρος στὴ διοίκηση τῆς πολιτείας.

Ὅταν ὅμως ἐγίνε ἡ ἀναγέννηση στὴ Δύση, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἄλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ ὁ πολὺς λαὸς μερφώθηκε καὶ ἀπόκτησε καὶ πλοῦτο ἀπὸ τίς ἀνακαλύψεις τῶν νέων χωρῶν, ἄρχισε νὰ ζητεῖ νὰ ἀκούγεται καὶ ἡ δική του γνώμη στὰ ζητήματα τοῦ κράτους. Ζήτησε καὶ πέτυχε νὰ ἐκλέγει ἀντιπροσώπους, γιὰ νὰ ψηφίσουν τοὺς νόμους καὶ νὰ ἐκλέγουν τὴν κυβέρνηση τοῦ κράτους.

Πρῶτοι οἱ Ἄγγλοι περιορίσαν τ' ἀπολυταρχικά δικαιώματα τοῦ βασιλιᾶ καὶ τὸν ὑποχρέωσαν νὰ κυβερνᾷ σύμφωνα μ' ἕνα νόμο πού ψηφίσαν οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ λαοῦ. Ὁ νόμος αὐτός ὀνομάσθηκε σὺ ν τ α γ μ α. Ἡ συνέλευση τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ λαοῦ ὀνομάσθηκε κοινοβούλιο καὶ ἡ νέα μορφή τοῦ πολιτεύματος ὀνομάσθηκε κοινοβουλευτικὸ πολίτευμα.

Τὸ ἔτος 1789 ὁ γαλλικὸς λαὸς ἐπαναστάτησε, γιὰ νὰ καταργήσει τὸ ἀπολυταρχικὸ πολίτευμα, καὶ ζήτησε ἀπὸ τὸ βασιλιά Λουδοβίκο τὸν 16ο νὰ ὀρκιστεῖ ὅτι θὰ κυβερνοῦσε στὸ μέλλον σύμφωνα μὲ τὸ σύνταγμα πού ζήτησε ἡ γαλλικὴ ἔθνοςυνέλευση. Ὁ Λουδοβίκος προσποιήθηκε ὅτι δεχόταν, ἀλλὰ ἄρχισε κρυφές συνεννοήσεις μὲ τοὺς ἡγεμόνες τῶν ἀπολυταρχικῶν κρατῶν νὰ τὸν βοηθήσουν νὰ καταπνίξει τὴν ἐξέγερση τοῦ γαλλικοῦ λαοῦ.

Όταν ο λαός πληροφορήθηκε τις συνεννοήσεις του Λουδοβίκου, τόν κατηγορήσε για έπίορκο κι έχθρό του λαού και τόν καταδίκασε σέ θάνατο. Ή έθνοσυνέλευση τότε ανάκηρυξε τή δημοκρατία και ψήφισε τήν περίφημη διακήρυξη τών δικαιωμάτων του άνθρωπου, πού καθόριζε τά δικαιώματα και τίς υποχρεώσεις τών Γάλλων πολιτών. Τά κυριότερα σημεία τής διακηρύξεως αυτής είναι τά παρακάτω:

1) Κυρίαρχος του κράτους είναι ο λαός και απ' αυτόν πηγάζει κάθε εξουσία μέσα στο κράτος.

2) Όλοι οι πολίτες είναι ελεύθεροι, έχουν ίσα δικαιώματα και μπορούν νά καταλάβουν όλες τις θέσεις, αν είναι ικανοί.

3) Όλοι οι πολίτες είναι υποχρεωμένοι νά πληρώνουν στό κράτος φόρους χωρίς καμιά εξαίρεση.

4) Κάθε πολίτης είναι ελεύθερος νά λέγει, νά γράφει και νά δημοσιεύει τις γνώμες του.

5) Κανένας πολίτης δέ φυλακίζεται χωρίς δικαστική απόφαση και χωρίς νά έχει παραβεί τό νόμο.

6) Κάθε πολίτης είναι ελεύθερος ν' ανήκει σέ όποια θρησκεία θέλει.

Τά φιλελεύθερα και δημοκρατικά αυτά κηρύγματα τών Γάλλων επαναστατών ανησύχησαν τούς ήγεμόνες τών άλλων ευρωπαϊκών κρατών και τούς ανάγκασαν νά κηρύξουν πολέμους κατά τής Γαλλίας. Άλλά στους πολέμους αυτούς υπερίσχυσε ή Γαλλία.

Ή διακήρυξη τών δικαιωμάτων του ανθρώπου είχε μεγάλη επίδραση σ' όλους τούς λαούς, πού στέναζαν κάτω από τά απολυταρχικά πολιτεύματα τών ήγεμόνων και τούς παρακίνησε νά κινηθούν για τήν απόκτηση τών δικαιωμάτων τους. Μεγαλύτερη όμως επίδραση είχε ή γαλλική επανάσταση στους υπόδουλους Έλληνες, πού στέναζαν κάτω από τό βαρύτατο ζυγό του αλλόθρησκου, άλλοεθνους και απολυταρχικού σουλτάνου. Τά φιλελεύθερα αυτά κηρύγματα για ισότητα και δικαιοσύνη θέρμαναν περισσότερο τόν πόθο τών Έλλήνων για τήν ανάκτηση τής ελευθερίας τους.

Ερωτήσεις. Ποιά είναι ή διαφορά μεταξύ απολυταρχικού και κοινοβουλευτικού πολιτεύματος; Γιατί έγινε ή γαλλική επανάσταση; Ποιά

δικαιώματα του ανθρώπου διακήρυξε η γαλλική επανάσταση; Ποιά επίδραση είχε η γαλλική επανάσταση στους άλλους λαούς και στους Έλληνες;

2. Ὁ Ρήγας Φεραῖος (1757-1798)

Ὁ Ρήγας γεννήθηκε στό Βελεστίνο τῆς Θεσσαλίας καί γι' αὐτό λέγεται Βελεστινλῆς καί Φεραῖος ἀπό τήν ἀρχαία πόλη τῶν Φερῶν, πού ἦταν κοντά στό Βελεστίνο. Τό πραγματικό του ὄνομα ἦταν Ἀντώνιος Κυριαζῆς.

Ὁ Ρήγας σπούδασε στή Ζαγορά τοῦ Πηλίου καί ὅταν ἀποφοίτησε, ἔγινε δάσκαλος στόν Κισσό. Δέν ἔμεινε ὅμως πολύ ἐκεῖ, γιατί δέν μποροῦσε νά ὑποφέρει τά βάσανα καί τούς ἐξευτελισμούς τῆς δουλείας. Ὅταν μιά φορά πῆγε νά δεῖ τούς συγγενεῖς του στό Βελεστίνο, ὑποχρεώθηκε ἀπό ἕναν Τούρκο νά τόν περάσει στή ράχη του ἀπό ἕνα ποταμάκι. Τόσο πληγώθηκε ἡ ἀνθρώπινη ἀξιοπρέπειά του καί ἡ ἐθνική του φιλοτιμία ἀπό τή βάνουση συμπεριφορά τοῦ Τούρκου, πού τόν κυρίεψε παράφορος θυμός κι ἐπνιξε τόν Τούρκο ἐκεῖνον μέσα στό ποτάμι. Γιά ν' ἀποφύγει τή σύλληψη καί τήν τιμωρία, ἔφυγε ἀμέσως ἀπό τήν πατρίδα του καί πῆγε στήν Κωνσταντινούπολη καί ἀπό ἐκεῖ στό Βουκουρέστι τῆς Βλαχίας, ὅπου ἦταν ἡγεμόνας ὁ Φαναριώτης Νικόλαος Μαυρογένης. Ἐκεῖ φοίτησε σέ ἀνώτερα σχολεῖα, ἔμαθε ξένες γλῶσσες καί ἀπόκτησε ἀνώτερη μόρφωση. Τόσο τόν ἐξετίμησε ὁ ἡγεμόνας γιά τή μόρφωσή του, τόν ἀγνό του πατριωτισμό καί τήν ἐργατικότητα του, ὥστε τόν πῆρε γραμματέα του.

Ὁ Ρήγας ἤθελε νά δεῖ τό ἔθνος του ἐλεύθερο. Τήν πραγματοποίηση τοῦ πόθου του αὐτοῦ θεώρησε σά μοναδικό σκοπό τῆς ζωῆς του. Γι' αὐτό παρακινοῦσε ὄχι μόνο τούς Ἕλληνες τῆς Μολδοβλαχίας, ἀλλά καί ὄλους ὅσοι περνοῦσαν ἀπό τό Βουκουρέστι, νά τόν βοηθήσουν νά προετοιμάσει τό ἔθνος γιά επανάσταση. Εἶχε ἀλληλογραφία μέ πολλούς κληρικούς, προκρίτους, δασκάλους καί ἐμπόρους γιά τό σκοπὸ αὐτό. Ἀκόμα καί μέ προκρίτους τῶν ἄλλων βαλκανικῶν λαῶν εἶχε συνεννοήσεις καί μέ δυσαρεστημένους μέ τό σουλτάνο Τούρκους πασάδες, ὅπως μέ τόν πασά τοῦ Βιδινίου Πασβάνογλου.

Γιά νά ἐξάψει μάλιστα περισσότερο τόν πόθο τῶν Ἑλλήνων γιά τήν ἀπόκτηση τῆς ἐλευθερίας τους, συνέθεσε πατριωτικά ποιήματα καί

τραγούδια, πού από στόμα σέ στόμα διαδίδονταν ανάμεσα στους υπόδουλους Έλληνες καί προκαλούσαν ιερή συγκίνηση καί πατριωτικόν ένθουσιασμό. Όλόκληρο τό έθνος είχε άποστηθίσει τό θούριο του Ρήγα :

Ός πότε παλληκάρια νά ζώμεν στά στενά
μονάχοι σά λιοντάρια στίς ράχες σά βουνά

.....
.....

Καλύτερα μιάς ώρας έλεύθερη ζωή
παρά σαράντα χρόνια σκλαβιά καί φυλακή.

Καί όταν άρχισαν νά συγκινούν τούς λαούς της Εύρώπης τά κηρύγματα της γαλλικής επανάστασης, ό ψάλτης της έλευθερίας τών Έλλήνων ένθουσιάστηκε τόσο, πού θέλησε νά πάει στήν Ιταλία, γιά νά συναντήσει τόν Ναπολέοντα. Είχε τήν έλπίδα πώς θά κατόρθωνε νά τόν πείσει νά βοηθήσει τό έλληνικό έθνος ν' άποκτήσει τήν έλευθερία του.

Άπό τό Βουκουρέστι πήγε στή Βιέννη. Έκει μέ τή βοήθεια πλούσιων Έλλήνων εμπόρων τύπωσε τό χάρτη της Μεγάλης Ελλάδας μέ πρωτεύουσα τήν Κωνσταντινούπολη καί τόν έστειλε μαζί μέ άλλα θιβλία παντού, όπου ήταν Έλληνες.

Άπό τή Βιέννη πήγε στήν Τεργέστη μέ σκοπό νά φροντίσει νά επιτύχει συνάντηση μέ τόν Ναπολέοντα, αλλά ή άυστριακή άστυνομία τόν έπιασε μαζί μέ έφτά συντρόφους του καί τόν έστειλε στή Βιέννη μέ τήν κατηγορία, πώς προετοιμάζε επανάσταση. Καί ή άυστριακή κυβέρνηση πού είχε φιλικές σχέσεις μέ τήν Τουρκία, τόν παράδωσε στόν Τουρκο πασά του Βελιγραδίου μαζί μέ τούς συντρόφους του. Αύτός σκόπευε νά τούς στείλει στήν Κωνσταντινούπολη, άλλ' όταν έμαθε, πώς ό πασάς του Βιδινίου σχεδίαζε νά τούς άπελευθερώσει, τούς θανάτωσε μέ στραγγαλισμό τό Μάη του 1798 κι έριξε τά πτώματά τους στό Δούναβη.

Αυτό ήταν τό τέλος του πρωτομάρτυρα της έλευθερίας ποιητή καί ψάλτη του έλληνικού έθνους Ρήγα Φεραίου, πού άναψε στίς καρδιές τών Έλλήνων τή φλόγα της έλευθερίας καί προετοίμασε τόν άγώνα της άνεξαρτησίας. Τόση πίστη είχε πώς οί προσπάθειές του θά έχουν τό ποθούμενο άποτέλεσμα, πού, όταν πέθαινε, είπε : « Έγώ, άρκετό

σπόρο ἔσπειρα καί γρήγορα τό ἔθνος θά θερίσει τούς γλυκούς καρπούς του ».

Τό ἐλεύθερο ἑλληνικό κράτος, γιά νά δείξει τήν εὐγνωμοσύνη του στόν πρωτεργάτη καί πρωτομάρτυρα τῆς ἐλευθερίας του, ἔστησε τόν ἀνδριάντα του μαρμάρينو μπροστά στό Ἐθνικό Πανεπιστήμιο τῆς Ἀθήνας, αἰώνιο μνημεῖο τιμῆς καί εὐγνωμοσύνης.

Ἔργασίες. Νά βρεῖτε καί νά διαβάσετε ποιήματα τοῦ Ρήγα καί τό Θούριο. Νά βρεῖτε ποιήματα σχετικά μέ τό Ρήγα ἄλλων ποιητῶν. (π.χ. ὁ θάνατος τοῦ Ρήγα, Ἰουλίου Τυπάλδου). Νά βρεῖτε καί νά διαβάσετε διηγήματα γιά τό Ρήγα, βιογραφίες καί εἰκόνες του.

Ὁ Ρήγας Φεραῖος

4. Ἡ Φιλική Ἐταιρεία (1814)

Τά τοπικά ἐπαναστατικά κινήματα μέ τίς τραγικές τους ἀποτυχίες δίδαξαν τούς Ἕλληνες, ὅτι, γιά νά ἔχει ἐλπίδες ἐπιτυχίας μιά ἐπαναστατική ἐξέγερση, πρέπει νά ἔχει προπαρασκευαστεῖ καλά, νά εἶναι γενική καί νά κατευθύνεται ἀπό μιά ἀνώτατη Ἀρχή.

Τήν ἔνωση τῶν προσπαθειῶν ὅλων τῶν Ἑλλήνων καί τήν προπαρασκευή τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ ἀγῶνα ἀνάλαβε ἡ Φιλική Ἐταιρεία, πού ἱδρύσαν στά 1814 στήν Ὀδησσό τῆς Ρωσίας τρεῖς Ἕλληνες ἔμποροι. Ὁ Νικόλαος Σκουφᾶς ἀπό τήν Ἄρτα, ὁ Ἀθανάσιος Τσακάλωφ ἀπό τά Γιάννενα καί ὁ Ἐμμανουήλ Ξάνθος ἀπό τήν Πάτμο.

Οἱ τρεῖς αὐτοί Ἕλληνες πατριῶτες σκέφτηκαν ὅτι τό ἔθνος ἔχει μεγάλες δυνατότητες γιά ἀπελευθερωτικό ἀγῶνα ἀλλά καμιά ἐλπίδα ἐπιτυχίας, χωρίς νά ὀργανωθοῦν οἱ δυνάμεις του, νά συντονιστοῦν οἱ προσπάθειές του καί νά κατευθυνθοῦν ἀπό μιά Ἀρχή. Γι' αὐτό ἱδρύσαν

τή Φιλική Έταιρεία κι εργάστηκαν με μεγάλη τέχνη καί μυστικότητα.

Δέν ἔγραφαν μέλη τῆς Έταιρείας, παρά ὅσους Έλληνες νόμιζαν ἱκανούς νά φυλάξουν τό μυστικό τῆς Έταιρείας ἀπό τούς Τούρκους, γιατί, ἂν τό μάθαιναν, θά ἔκαναν σκληρές διώξεις, σφαγές, φυλακίσεις καί ἐκτοπισμούς τῶν Ἑλλήνων προκρίτων καί θά ματαίωναν τά σχέδια τῆς Έταιρείας.

Γιά νά γίνει ἕνας μέλος τῆς Έταιρείας ἔπρεπε νά τόν προτείνουν δύο μέλη τῆς Έταιρείας. Καί δέ γινόταν ἀμέσως. Τόν παρακολουθοῦσαν, ἐξέταζαν τό παρελθόν του, τόν δοκίμαζαν κι ἂν ἦταν ἔμπιστος καί συνετός πατριώτης, ἄδολος καί θερμός, τόν ἔγραφαν καί τόν ὀρκιζαν. Ἀλλά καί πάλι αὐτός δέ μάθαινε ὅλα τά μυστικά τῆς Έταιρείας. Οἱ βαθμοί τῆς Έταιρείας ἦταν ἑφτά καί ὅλοι, ὅσοι γίνονταν μέλη, δέν ἔφταναν ὡς τόν ἕβδομο βαθμό. Ἀρχιζαν ὅλοι ἀπό ἀπλά μέλη κι ἔφταναν στούς ἀνώτερους βαθμούς ὅσοι ἔδειχναν μεγάλη ἱκανότητα, μυστικότητα καί βαθιά κατανόηση τῶν ἱερῶν σκοπῶν τῆς Έταιρείας.

Γιά νά προσελκύσουν τήν ἐμπιστοσύνη τῶν Ἑλλήνων στήν Έταιρεία καί νά δυναμώσουν τήν ἀγωνιστική τους πίστη, κρατοῦσαν μυστικό τό ὄνομα τοῦ ἀνώτατου ἀρχηγοῦ καί ἄφηναν νά διαδίδεται ὅτι πίσω ἀπό τήν Έταιρεία κρύβεται κάποια ἰσχυρή δύναμη, πού θά σπεύσει σέ βοήθεια, μόλις τό ἔθνος ξεσηκωθεί. Ἔτσι οἱ Έλληνες φαντάζονταν ὅτι ἡ Φιλική Έταιρεία ὑποκινιόταν ἀπό τή Ρωσία καί ὅτι ὁ μυστικός ἀρχηγός της ἦταν ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας.

Ἡ Φιλική Έταιρεία ξαπλώθηκε γρήγορα σ' ὅλη τή χώρα καί στό ἐξωτερικό. Γίνανε μέλη της πρόκριτοι, ἐπίσκοποι, ἱερεῖς, διδάσκαλοι, κλέφτες, ἀρματολοί, ἔμποροι καί ναυτικοί. Ἄνθρωποι τῆς Έταιρείας ταξίδευαν σ' ὅλη τή χώρα, ἔκαναν μύηση τῶν νέων μελῶν, κατατόπιζαν τά μέλη, εἰσέπρατταν συνδρομές καί δέχονταν χρηματικές ἐνισχύσεις καί καλλιεργοῦσαν τήν ἰδέα τῆς ἐπαναστάσεως. Καί ὅταν πιά τό ἐπαναστατικό πνεῦμα εἶχε καλλιεργηθεῖ ἀρκετά καί οἱ ἰδρυτές τῆς Έταιρείας ἔκριναν ὅτι ἦρθε ἡ κατάλληλη ὥρα ν' ἀρχίσει ὁ ἀγώνας, πρόσφεραν τήν ἀρχηγία στόν Ἰωάννη Καποδίστρια, πού ἦταν Έλληνας Κερκυραῖος καί ὑπηρετοῦσε στή ρωσική Αὐλή ὡς ὑπουργός τῶν Ἐξωτερικῶν τοῦ τσάρου. Ὁ Καποδίστριας ὅμως δέ δέχθηκε τήν ἀρχηγία, γιατί πίστευε πώς δέν ἦταν ἡ ἐποχή ἐκείνη εὐνοϊκή γιά τήν ἐπιτυχία ἐπαναστατικοῦ κινήματος τῶν Ἑλλήνων. Τότε οἱ φιλικοί πρόσφεραν τήν ἀρ-

χηγία στον Άλεξανδρο Ύψηλάντη, "Έλληνα αξιωματικό του ρωσικού στρατού. Ο Ύψηλάντης δέχτηκε με προθυμία.

Ερωτήσεις. Ποιά επίδραση είχαν τά ποιήματα του Ρήγα στους σκλαβωμένους Έλληνες; Ποιός ήταν ο σκοπός της Φιλικής Έταιρείας; Ποιό στηριχτηκε ή Φιλική Έταιρεία, για να επιτύχει τό σκοπό της; Τι βοήθησε στή γρήγορη εξάπλωση της Φιλικής Έταιρείας; Ήταν αληθινή ή διάδοση πώς πίσω από τήν Φιλική Έταιρεία ήταν ή Ρωσία;

ΜΕΡΟΣ Β΄

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΣΤΗ ΜΟΛΔΟΒΛΑΧΙΑ

1. Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης

Ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης καταγόταν ἀπὸ πλοῦσια φαναριωτική οἰκογένεια. Ὁ πατέρας του ἦταν ἡγεμόνας τῆς Μολδοβλαχίας, ἀλλὰ ὕστερα ἀπὸ τὸ ρωσοτουρκικὸ πόλεμο τοῦ 1805 ἔφυγε στὴ Ρωσία γιὰ ν' ἀποφύγει τὴν τουρκικὴ ἐκδίκηση, ἐπειδὴ εἶχε εὐνοήσει τοὺς Ρώσους.

Ὁ Ἀλέξανδρος σπούδασε στὴ στρατιωτικὴ σχολὴ τῆς Ρωσίας κι ἔγινε ἀξιωματικὸς τοῦ ρωσικοῦ στρατοῦ. Πῆρε μέρος σὲ πολλές μάχες τὴν ἐποχὴ τοῦ ρωσογαλλικοῦ πολέμου καὶ πολέμησε μὲ γενναιότητα. Σὲ μιὰ μάλιστα τραυματίστηκε κι ἔχασε τὸ δεξιὸ του χέρι. Ὁ τσάρος, γιὰ ν' ἀνταμείψει τὴν ὑπηρεσίαν του, τὸν προβίβασε σὸ βαθμὸ τοῦ στρατηγοῦ καὶ τὸν διόρισε ὑπάσπιστή του. Ὁ Ὑψηλάντης μόλις διορίστηκε ἀρχηγὸς τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας, ζήτησε ἄδεια ἀπὸ τὸν τσάρο, χωρὶς νὰ τοῦ ἀνακοινώσει τὸ σκοπὸ του καὶ ἦρθε στὴν Ὀδησσό, γιὰ νὰ προετοιμάσει τὴν ἐπανάσταση. Ἐκεῖ συναντήθηκε μὲ τοὺς Φιλικούς καὶ ἀποφασίστηκε νὰ ἀρχίσει ἀμέσως ἡ Ἐπανάσταση καὶ μάλιστα ἀπὸ τὴν παραδουναβίαν ἡγεμονίαν, τὴ Μολδαβία καὶ τὴ Βλαχία. Οἱ λόγοι πού ἔκαμαν τὸν Ὑψηλάντη νὰ λάβει αὐτὴν τὴν ἀπόφαση ἦταν οἱ παρακάτω :

- 1) Ἡ ἐπανάσταση ἔπρεπε ν' ἀρχίσει ἀμέσως, γιατί ἐκεῖνη τὴν ἐποχὴ τὰ τουρκικὰ στρατεύματα ἦταν ἀπασχολημένα σὲ πόλεμο μὲ τὸν Ἀλή πασά.
- 2) Ἡ ἐπανάσταση ἔπρεπε ν' ἀρχίσει ἀπὸ τὴ Μολδοβλαχία, γιατί

έκει ήταν εγκαταστημένοι πολλοί Έλληνες πού θά βοηθοῦσαν τήν επανάσταση. Ἀκόμα, γιατί στίς χώρες αὐτές δέν ἔμεινε τουρκικός στρατός, οὔτε μπορούσε νά μπει τουρκικός στρατός χωρίς τή συγκατάθεση τῆς Ρωσίας, γιατί ἔτσι ὀριζε ἡ ρωσοτουρκική συνθήκη εἰρήνης, πού εἶχαν ὑπογράψει οἱ δύο χώρες.

Στίς 22 Φεβρουαρίου τοῦ 1821 ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης μέ τούς δύο ἀδελφούς του Γεώργιο καί Νικόλαο καί μέ 200 ἄνδρες πέρασε τόν Προῦθο ποταμό καί μπήκε στό Ἴασιο τῆς Μολδοβλαχίας. Ἐκεῖ ὕψωσε τή σημαία τῆς επανάστασεως καί κάλεσε μέ μιά προκήρυξη τό ἔθνος τῶν Ἑλλήνων νά ξεσηκωθεῖ καί νά βοηθήσει τήν επανάσταση μέ ἄνδρες καί χρήματα. Ἡ προκήρυξη ἔλεγε:

Ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης

«Εἶναι καιρός ν' ἀποτινάξωμε τόν ζυγό, νά ἐλευθερώσωμε τήν πατρίδα, νά γκρεμίσωμε ἀπό τά νέφη τήν ἡμισέληνο, γιά νά ὑψώσωμε τό σταυρό καί νά ἐκδικήσωμε ἔτσι τήν πατρίδα καί τήν ὀρθόδοξο πίστη μας ἀπό τήν ἀσεβῆ τῶν ἀσεβῶν καταφρόνηση... Κινηθῆτε καί θά δητε μιά κραταιά δύναμη νά ὑπερασπίζεται τά δίκαιά μας...».

Ἡ εἶδηση τῆς επαναστάσεως καί ἡ προκήρυξη τοῦ Ὑψηλάντη προκάλεσαν ἀκράτητον ἐνθουσιασμό στούς Ἕλληνες. Ἀπό ὅλα τά μέρη ἔσπευδαν πολεμιστές, γιά νά καταταθοῦν στόν επαναστατικό στρατό τοῦ Ὑψηλάντη. Οἱ ὀπλαρχηγοί τῶν ἡγεμονιῶν Γιωργάκης Ὀλύμπιος, Ἰωάννης Φαρμάκης, Ἀθανάσιος Καρπενησιώτης καί Καραβιάς ἔσπευσαν νά καταταθοῦν μέ τά σώματά τους κάτω ἀπό τίς σημαίες τοῦ Ὑψηλάντη. Πεντακόσιοι νέοι φοιτητές ἄφησαν τά μαθητικά θρανία καί ντύθηκαν στρατιῶτες. Κατατάχθηκαν σέ ἰδιαίτερο σώμα πού ὀνομάστηκε Ἰε ρ ό ς λ ό χ ο ς, κατά μίμηση τοῦ ἱεροῦ λόχου τῶν Θηβαίων.

Όλοι όρκίσθησαν ή να έλευθερώσουν την πατρίδα ή να πεθάνουν.

2. Η άποτυχία του επαναστατικού κινήματος στη Μολδοβλαχία

Η είδηση ότι έγινε επαναστατικό κίνημα των Έλλήνων καί μάλιστα κοντά στα σύνορα της Ρωσίας άνησύχησε καί φόβισε την Τουρκία, γιατί φαντάσθηκε πώς αυτό έγινε μέ ρωσική ύποκίνηση. Τούς φόβους όμως της Τουρκίας γιά ρωσική ύποκίνηση διέλυσε ό τσάρος, γιατί μόλις έμαθε τό κίνημα, δήλωσε, πώς δέν έχει καμιά άνάμειξη σ' αυτό, πώς τό άποκηρύσσει, διαγράφει τόν Ύψηλάντη από τίς τάξεις του ρωσικού στρατού καί δίνει τή συγκατάθεσή του γιά τήν είσοδο τουρκικού στρατού στίς ήγεμονίες γιά τήν κατάπιξη του κινήματος. Στίς άποφά-

Χάρτης τής Μολδοβλαχίας

σεις αυτές κατάληξε ή Ρωσία, γιατί είχε υπογράψει με την Αυστρία, την Πρωσία, την Άγγλία και την Γαλλία την *ί ε ρ ή σ υ μ μ α χ ί α*, πού είχε εισηγηθεί ό πρωθυπουργός της Αυστρίας Μέττερνιχ, με σκοπό νά έμποδίσει κάθε επαναστατικό άπελευθερωτικό κίνημα.

Ό σουλτάνος διάταξε τότε διώξεις τών χριστιανών και άνάγκασε τόν πατριάρχη ν' άποδοκιμάσει και ν' άφορίσει τό κίνημα του Ύψηλάντη. Η άποκήρυξη της Ρωσίας και ό άφορισμός του πατριάρχη κατάστρεψαν τόν άρχικό ένθουσιασμό τών επαναστατών. Από την άλλη μεριά ή Τουρκία έστειλε στή Μολδοβλαχία τρεις στρατιές. Οί επαναστάτες, καθώς έχασαν τά ήθικά τους στηρίγματα, άρχισαν νά διαρρέουν και ό τουρκικός στρατός δέ δυσκολεύτηκε στήν καταδίωξή τους. Η σπουδαιότερη μάχη έγινε στό Δραγατσάνι. Εκεί οί Έλληνες πολέμησαν με γενναιότητα και αυτοθυσία. Ό ιερός λόχος πολέμησε, ώσπου σκοτώθηκαν όλοι οί άνδρες πού τόν άποτελοΰσαν. Ό ύπόλοιπος στρατός του Ύψηλάντη διαλύθηκε.

Ό Ύψηλάντης πέρασε τά αυστριακά σύνορα, όπου οί Αυστριακοί τόν έπιασαν και τόν φυλάκισαν στίς ύγρές φυλακές του Μουγκάτς.

Οί όπλαρχηγοί έξακολούθησαν τόν άγώνα. Ό Γιωργάκης Όλύμπιος και ό Φαρμάκης περικυκλώθηκαν στό μοναστήρι του Σέκου. Οί Τούρκοι πολιορκήσαν τό μοναστήρι. Ό Όλύμπιος ήταν όχυρωμένος στό κωδωνοστάσιο. Όταν όμως οί Τούρκοι μπήκαν μέσα και κάθε αντίσταση ήταν πιά μάταιη, έβαλε φωτιά στό μπαρούτι και τό κωδωνοστάσιο άνατινάχτηκε και σκέπασε με τά έρείπια και Έλληνες και Τούρκους.

Ό Φαρμάκης άντιστάθηκε περισσότερο και στό τέλος συνθηκολόγησε με τούς Τούρκους με τόν όρο νά φύγει άνενόχλητος. Άλλά οί Τούρκοι καταπάτησαν τή συμφωνία, τόν έπιασαν και τόν έστειλαν στήν Κωνσταντινούπολη, όπου θανατώθηκε με φρικτά βασανιστήρια.

• Ό Καρπενησιώτης με 4.500 άνδρες πολέμησε με 6.000 Τούρκους στό Σκουλένι, και σκοτώθηκε μαζί με τούς περισσότερους άντρες του.

Έτσι τελείωσε ή επανάσταση τών Έλλήνων στή Μολδοβλαχία κι έσβησε ή έλπίδα, πού καλλιεργούσε ή Φιλική Έταιρεία, πώς ή όμόδοξη Ρωσία θά βοηθοΰσε στήν άπελευθέρωσή τους. Μαζί με τίς έλπίδες γιά ρωσική ύποστήριξη χάθηκε κι ένας αξιόλογος επαναστατικός στρατός

μέ τό γενναῖο καί φλογερό πατριώτη Ἀλέξανδρο Ὑψηλάντη. Οἱ Αὐστριακοὶ κράτησαν τόν Ὑψηλάντη στή φυλακὴ 6 χρόνια, καί ὅταν τόν ἀπελευθέρωσαν στά 1827, ἦταν πιά ἐτοιμοθάνατος, γιατί μέσα στή φυλακὴ εἶχε προσβληθεῖ ἡ ὑγεία του ἀπό σοβαρὴ καρδιακὴ πάθηση. Ὑστερα ἀπὸ ἓνα χρόνο πέθανε σὲ ἡλικία 38 ἐτῶν, ἀφοῦ ἀξιώθηκε νὰ δεῖ ἓνα μικρὸ μέρος τῆς πατρίδας του ἐλεύθερο.

Ἐρωτήσεις. Ποιοὶ λόγοι ἔκαμαν τόν Ὑψηλάντη ν' ἀρχίσει τὴν ἐπανάσταση ἀπὸ τὴ Μολδοβλαχία; Γιατί ὁ πατριάρχης ἀφόρισε τόν Ὑψηλάντη; Γιατί ἡ Ρωσία ἀποκήρυξε τόν Ὑψηλάντη; Ποιὸ τέλος εἶχαν οἱ ἄλλοι ὄπλαρχηγοί; Γιατί δέν πέτυχε τό κίνημα τοῦ Ὑψηλάντη;

Ἔργασίες. Διαβάστε τό ποίημα τοῦ Ἀνδρέα Κάλβου «εἰς τόν ἑρῶν λόχον». Διαβάστε τὴν προκήρυξη τοῦ Ὑψηλάντη ἀπὸ μιὰ μεγαλύτερη ἱστορία. Διαβάστε τόν ἀφορισμὸ τοῦ πατριάρχη. Δεῖξτε στό χάρτη τὸν Προῦθο, τό Ἰάσιο, τό Δραγατσάνι καί τό Σκουλένι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β'

Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΣΤΗΝ ΑΛΛΗ ΕΛΛΑΔΑ

ΤΟ ΠΡΩΤΟ ΕΤΟΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ

1 Ἡ ὕψωση τῆς σημαίας τῆς ἐπαναστάσεως στή μονή τῆς Ἁγία-Λαύρας (25 Μαρτίου 1821)

Ἡ Φιλική Ἐταιρεία εἶχε μέλη σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα. Ὅλα τὰ μέλη τῆς Ἐταιρείας ἦταν πληροφορημένα γιὰ τὸ μεγάλο μυστικό καὶ περίμεναν νὰ δοθεῖ τὸ σύνθημα, γιὰ ν' ἀρχίσει ὁ ἀγώνας.

Τὴν ἔναρξη τῆς ἐπαναστάσεως στὴν Πελοπόννησο ἐπετάχυνε τὸ κήρυγμα τοῦ Παπαφλέσσα. Ὁ Παπαφλέσσας καταγόταν ἀπὸ τὴν Πολιανὴ τοῦ Ταυγέτου καὶ ὀνομαζόταν Γρηγόριος Δικαῖος ἢ Φλέσσας. Σπούδασε στὴ Σχολὴ τῆς Δημητσάνας. Ταξίδεψε στὰ Ἐφτάνησα καὶ ἐκεῖ μὴθῆκε στὴ Φιλικὴ Ἐταιρεία. Ὑστερα πῆγε στὴν Κωνσταντινούπολη, ἔγινε ἀρχιμανδριτῆς καὶ στάλθηκε ἀπὸ τὴν Ἐταιρεία στὴν Πελοπόννησο, γιὰ νὰ ξεσηκώσει τοὺς Ἕλληνες σ' ἐπανάσταση.

Γεμάτος ἀπὸ ἄδολο ἐνθουσιασμό καὶ πάθος φιλοπατρίας, ἔτρεχε παντοῦ στὴν Πελοπόννησο καὶ μέ τὰ φλογερά του κηρύγματα μετὰδινε τὸν πατριωτικὸ του ἐνθουσιασμό καὶ καλλιεργοῦσε τὸ ἐπαναστατικὸ πνεῦμα στὶς καρδιές τῶν σκλαβωμένων ραγιάδων. Ἐλεγε πῶς ρωσικὸς στρατός ἦταν συγκεντρωμένος στὰ σύνορα, ἔτοιμος νὰ εἰσβάλει στὴ χώρα, μόλις κηρυχθεῖ ἡ ἐπανάσταση· ὅτι εἶναι ἔτοιμα πλοῖα μέ ὄπλα, πολεμοφόδια καὶ χρήματα, πού θὰ κινηθοῦν ἀμέσως, γιὰ νὰ φέρουν βοήθεια στοὺς ἐπαναστάτες.

Ὁ λαὸς ἄκουε μέ ἐνθουσιασμό τὰ κηρύγματα τοῦ Παπαφλέσσα καὶ πίστευε πῶς κάτι ἔκτακτο συμβαίνει. Οἱ πρόκριτοι ὅμως φαίνονταν δισταχτικοί, γιατί ἀπὸ τὴν ἀποτυχία τῶν κινήματων τοῦ Ὀρλώφ καὶ τοῦ Κατσώνη εἶχαν διδαχθεῖ νὰ μὴν πιστεῦουν στὶς ὑποσχέσεις τῆς Ρωσίας.

Ἀλλά καί αὐτή τή φορά ἡ δύναμη τῶν πραγμάτων νίκησε τοὺς δισταγμούς τους. Τό ἐπαναστατικό ρεῦμα ἦταν τόσο ἰσχυρό, πού καμιά δύναμη δέν ἦταν ἱκανή νά τό ἀνακόψει. Ἀπό τίς ἀρχές τοῦ Μάρτη τοῦ 1821 ἄρχισαν νά συμβαίνουν ἐπαναστατικά γεγονότα πού ἐπέσπευσαν τὴν ἔναρξη τοῦ ἀγώνα.

Οἱ κλέφτες μέ παρακίνηση τοῦ Παπαφλέσσα ἄρχισαν νά κινουῦνται. Οἱ ἄντρες τοῦ Ζαΐμη στὴν Ἀχαΐα χτύπησαν μιά συνοδεία Τούρκων πού μετέφερναν χρήματα στὴν Τρίπολη. Μερικές ἡμέρες ἀργότερα ὁ Χαλαράμπης μέ τοὺς Πετιμεζάδες ἐξανάγκασαν τοὺς Τούρκους τῶν Καλαβρύτων νά παραδοθοῦν. Ἐπαναστατικός ἀέρας φυσοῦσε ἀσυγκράτητος. Ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης μέ τὸν Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη καί τὸν Παπαφλέσσα πολιόρκησαν καί κυρίευσαν τὴν Καλαμάτα στίς 23 τοῦ Μάρτη καί ἄλλοι ὄπλαρχηγοί ἄρχισαν νά κινουῦνται φανερά κατὰ τῆς Κορίνθου, τοῦ Ἄργους καί τοῦ Ναυπλίου.

Τὴν 25 Μαρτίου 1821 ὁ Ἐπίσκοπος Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανός μέ τοὺς προκρίτους τῶν Καλαβρύτων Ἀνδρέα Ζαΐμη καί τοῦ Αἰγίου Ἀνδρέα Λόντο ὑψωσαν τὴ σημαία τῆς Ἐπαναστάσεως στό μοναστήρι τῆς Ἁγία-Λαύρας. Ἐκεῖ, ὕστερα ἀπὸ κατανυκτικὴ λειτουργία ὁ φλογερός ἐκεῖνος ἐπίσκοπος κάτω ἀπὸ τὸν ἱστορικὸ πλάτανο τοῦ μοναστηριοῦ κάλεσε τοὺς γενναίους πολεμιστὲς νά ὀρκιστοῦν « ἐ λ ε υ θ ε ρ ῖ α ἡ θ ἄ ν α τ ο ς ». Ὅλοι οἱ συγκεντρωμένοι πατριῶτες γονατιστοὶ μέ ξεγυμνωμένα τὰ γυαταγάνια, ὀρκίστηκαν: « νά μὴ μείνει Τούρκος στό Μοριά, μηδὲ στὸν κόσμον ὅλο».

Ἀπὸ τὴν Ἁγία Λαύρα κατέβηκαν στὴν Πάτρα κι ἐξανάγκασαν τοὺς Τούρκους νά κλειστοῦν στό κάστρο.

Σ' ὅλο τὸ Μοριά οἱ ραγιάδες πῆραν τὰ ὄπλα καί παντοῦ ἀντηχοῦσε τὸ σύνθημα « ἐ λ ε υ θ ε ρ ῖ α ἡ θ ἄ ν α τ ο ς ». Οἱ Τούρκοι ἔτρεχαν νά κλειστοῦν στὰ φρούρια καί οἱ περισσότεροι πῆγαιναν στὴν Τρίπολη, πού ἦταν ἡ ἔδρα τοῦ πασᾶ καί εἶχε μεγαλύτερη φρουρά.

Ὁ ἴδιος ἐπαναστατικὸς ἀναβρασμὸς σημειώθηκε καί στ' ἄλλα διαμερίσματα τῆς Ἑλλάδας, στὴ Στερεὰ Ἑλλάδα, τὴ Θεσσαλία, τὴ Μακεδονία καί τὰ νησιά.

Ἔργασίες. Νά διαβάσετε ποιήματα σχετικὰ μέ τὴν ὑψωση τῆς σημαίας στὴν Ἁγία-Λαύρα.

Οί σφαγές τῶν Ἑλλήνων ἀπό τούς Τούρκους καί ὁ ἀπαγχονισμός τοῦ πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ Ε΄

Μόλις πληροφορήθηκε ὁ Σουλτάνος τήν ἐπανάσταση στήν Πελοπόννησο καί σ' ἄλλα μέρη τῆς χώρας, κυριεύτηκε ἀπό ἄγρια ὀργή καί ἀπό μανία γιά ἐκδίκηση. Ἐργία καί αἰμοχαρῆ στίφη μουσουλμάνων διατάχτηκαν ν' ἀρπάζουν, νά καταστρέφουν καί νά καίνε σπίτια καί καταστήματα ἑλληνικά, νά βασανίζουν καί νά σκοτώνουν Ἕλληνες πρόκριτους καί κληρικούς χωρίς καμιά διάκριση.

Ἐνας φοβερός διωγμός τῶν Ἑλλήνων ξεσηκώθηκε τότε καί ἄφθονο ἑλληνικό αἷμα πότισε καί πάλι τή μαρτυρική γῆ. Στή Ρόδο, στή Σμύρνη, στήν Κύπρο, στήν Ἀδριανούπολη καί περισσότερο στήν Κωνσταντινούπολη οἱ σφαγές καί οἱ λεηλασίες βάσταξαν πολλές ἡμέρες. Πολλές χιλιάδες Ἑλλήνων θανατώθηκαν καί ἀνυπολόγιστες ἑλληνικές περιουσίες καταστράφηκαν. Τότε σκοτώθηκε στήν Πόλη καί ὁ Μεγάλος Διερχόμενος Κωνσταντῖνος Μουρούζης καί ἀπαγχονίστηκε ὁ πατριάρχης Γρηγόριος ὁ Ε΄.

Ὁ Γρηγόριος εἶχε γεννηθεῖ στή Δημητσάνα στά 1745 καί πρὶν χειροτονηθεῖ κληρικός λεγόταν Γεώργιος Ἀγγελόπουλος. Καταγόταν ἀπό πολύ φτωγὴ οἰκογένεια, ἀλλά ἀγαποῦσε τά γράμματα καί σπούδασε μέ τήν ὑποστήριξη τοῦ δασκάλου του καί ἑνός θεοῦ του στίς σχολές τῆς Ἀθήνας, τῆς Σμύρνης καί τῆς Πάτμου. Στήν ἀρχὴ χειροτονήθηκε ἐπίσκοπος Σμύρνης καί στά 1794 ἐγίνε πατριάρχης στήν Κωνσταντινούπολη.

Ὁ σουλτάνος ἔδωκε ἐντολὴ ν' ἀπαγχονιστεῖ ὁ πατριάρχης γιά νά τρομοκρατηθοῦν οἱ Ἕλληνες καί νά ξεφτίσει ὁ ἐπαναστατικός τους ἐνθουσιασμός. Στίς 10 Ἀπριλίου 1821, ἀνήμερα τό Πάσχα, οἱ Τούρκοι ἔπιασαν τόν πατριάρχη καί τόν κρέμασαν στήν πύλη τῆς αὐλῆς τῶν Πατριαρχείων.

Τρεῖς ἡμέρες τόν ἄφησαν ἐκεῖ κρεμασμένον καί κατόπιν τόν ἔδωκαν στούς Ἑβραίους, οἱ ὁποῖοι τόν ἔδεσαν μέ σχοινί καί τόν ἔσερναν στούς δρόμους ὥσπου βαρέθηκαν. Τέλος τοῦ ἔδεσαν καί μιά μεγάλη πέτρα στό λαιμό καί τόν ἔριξαν στή θάλασσα.

Ἐνα ἑλληνικό πλοῖο μέ κυβερνήτη τόν πλοίαρχο Σκλάβο ἀπό τὴν Κεφαλλονιά πού περνοῦσε ἀπὸ ἐκεῖ ὕστερα ἀπὸ μερικές ἡμέρες,

Ὁ Πατριάρχης Γρηγόριος ὁ Ε΄

βρήκε τό λείψανο τοῦ πατριάρχη νά ἐπιπλέει. Τό ἀνέβασε στό πλοῖο καί τό πήγε στήν Ὀδησό τῆς Ρωσίας, ὅπου ἡ ἐλληνική κοινότητα τῆς Ὀδησοῦ τό ἔθαψε μέ εὐλάβεια καί τιμῆ.

Ὑστερα ἀπό 50 χρόνια ἡ ἐλευθερη πιά πατρίδα ἔφερε τά κόκκαλα τοῦ πατριάρχη στήν Ἀθήνα καί τά τοποθέτησε σέ μαρμάρινη λάρκακα μέσα στό μητροπολιτικό ναό τῆς Ἀθήνας καί μπροστά στό Πανεπιστήμιο ὕψωσε τό μαρμάρινο ἀνδριάντα του.

Οἱ σφαγές τῶν Ἑλλήνων καί ὁ ἀπαγχονισμός τοῦ πατριάρχη, ἀντί νά φοβίσουν τό ἐπαναστατημένο ἔθνος, ὅπως πίστευε ὁ σουλτάνος, τό φανάτισαν ἀκόμα περισσότερο.

Οἱ ἄγριες διώξεις τῶν Ἑλλήνων καί οἱ βάρβαρες σφαγές ἀμάχων πληθυσμῶν, οἱ λεηλασίες καί ὁ ἀπαγχονισμός τοῦ πατριάρχη, προξένησαν βαθιά ἐντύπωση στους λαούς τῆς Εὐρώπης καί τούς ἔκαμαν νά βλέπουν μέ συμπάθεια τόν ἐλληνικόν ἀγώνα.

Ἐρωτήσεις. Ποίος ἦταν ὁ σκοπός τῶν διωγμῶν; Γιατί οἱ διωγμοί δέν ἔκαμψαν τό ἐπαναστατικό φρόνημα τῶν Ἑλλήνων; Διαβάστε τό ποίημα τοῦ Ἀριστοτέλη Βαλαωρίτη «εἰς τόν ἀνδριάντα τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ Ε΄» καί ἄλλα σχετικά ποιήματα καί ἀναγνώσματα.

3. Ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης καί ἡ πολιορκία τῆς Τριπόλεως

Ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης καταγόταν ἀπό ὀνομαστή οἰκογένεια κλεφτῶν τῆς Ἀρκαδίας. Ἦταν γιός τοῦ Κωνσταντίνου Κολοκοτρώνη. Γεννήθηκε στά 1770, τότε πού οἱ Ἀρβανίτες ἔκαιγαν καί κατάστρεφαν

τήν Πελοπόννησο ύστερα από τήν άποτυχία τοῦ ἐπαναστατικοῦ κινήματος τοῦ Ὀρλώφ. Ἐμεινε πολύ μικρός ὄρφανός, γιατί ὁ πατέρας του καί πολλοί συγγενεῖς του σκοτώθηκαν ἀπό τοὺς Τούρκους στό μεγάλο κατατρεγμό τῆς κλεφτουριάς ὕστερα ἀπό τό διώξιμο τῶν Ἀλβανῶν ἀπό τήν Πελοπόννησο. Τά νεανικά του χρόνια τά πέρασε κλέφτης στά βουνά. Ἀλλά, γιά νά γλυτώσει ἀπό τήν εἰμίμονη καταδίωξη τῶν Τούρκων, ἀναγκάστηκε νά φύγει στή Ζάκυνθο, πού τήν κατεῖχαν τότε οἱ Ἀγγλοί, καί κατατάχτηκε στόν ἀγγλικό στρατό καί ἔφτασε ὡς τόν βαθμό τοῦ ταγματάρχη. Ἐκεῖ μυήθηκε στή Φιλική

Ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης

Ἐταιρεία κι ὅταν πλησίαζε ὁ καιρός γιά τήν ἐπανάσταση, γύρισε στήν Πελοπόννησο.

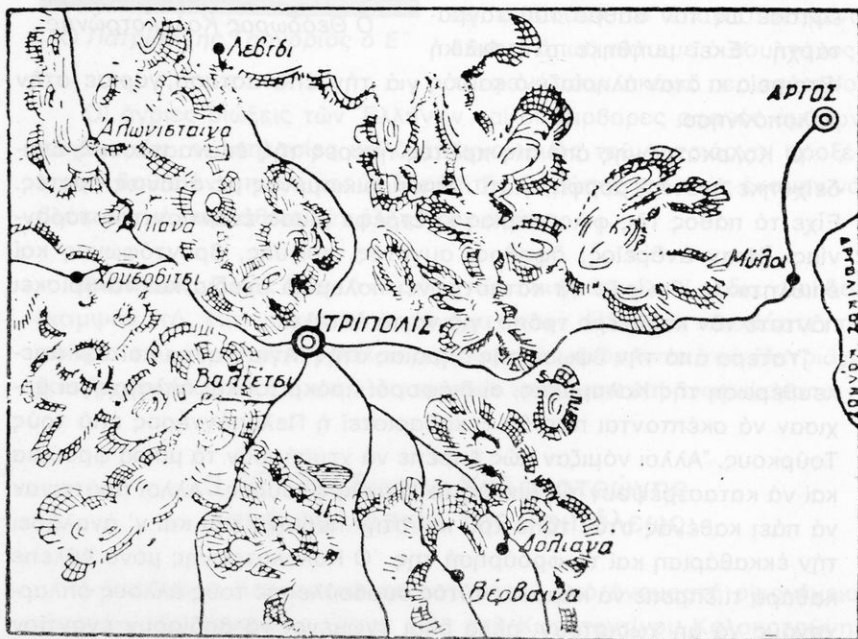
Ὁ Κολοκοτρώνης ἀπό τίς πρώτες ἡμέρες τῆς ἐπανάστασως ἀναδείχθηκε ἡγετική μορφή, γιατί ἦταν προικισμένος μέ σπάνιες ἀρετές. Εἶχε τό πάθος τῆς φιλοπατρίας κι ἔτρεφε μίσος ἐναντίον τῆς τυραννίας. Ἦταν ἀνδρείος, ἄφοβος, συνετός, εὐφυής, βροντόφωνος καί ἐπιβλητικός. Γνώριζε νά καταστρώνει πολεμικά σχέδια καί νά βρίσκει πάντοτε τόν καλύτερο τρόπο, γιά νά τά ἐκτελεῖ.

Ἦστερα ἀπό τήν ὕψωση τῆς σημαίας στήν Ἅγια-Λαύρα καί τήν ἀπελευθέρωση τῆς Καλαμάτας, οἱ διάφοροι πρόκριτοι καί ὄπλαρχηγοί ἄρχισαν νά σκέπτονται πῶς θά ξεκαθαριστεῖ ἡ Πελοπόννησος ἀπό τοὺς Τούρκους. Ἄλλοι νόμιζαν πῶς ἔπρεπε νά χτυπήσουν τά μικρά φρούρια καί νά καταστρέψουν τίς μικρές τουρκικές φρουρές. Ἄλλοι πρότειναν νά πάει καθένας στόν τόπο του καί στήν περιοχὴ του καί ν' ἀναλάβει τήν ἐκκαθάριση καί τῆ φρούρησή της. Ὁ Κολοκοτρώνης μόνο ἔβλεπε καθαρά τί ἔπρεπε νά κάμουν. Αὐτός συμβούλευσε τοὺς ἄλλους ὄπλαρχηγούς νά μὴ χωριστοῦν, ἀλλά ὅλοι ἐνωμένοι νά βαδίσουν ἐναντίον τῆς Τριπόλεως. Γιατί μόνο ὕστερα ἀπό τήν ἄλωση τῆς Τριπόλεως, πού

ήταν ἡ ἔδρα τοῦ πασᾶ τῆς Πελοποννήσου καί εἶχε τή μεγαλύτερη φρουρά, θά στερεωνόταν ἡ ἐπανάσταση καί θά παραδίνονταν καί οἱ ἄλλες μικρότερες τουρκικές φρουρές.

Ἐπειδὴ ὅμως ἦταν πολύ δύσκολο νά κυριευθεῖ μέ ἐπίθεση ἡ Τρίπολη, ὁ Κολοκοτρώνης πρότεινε νά τήν πολιορκήσουν· νά πιάσουν δηλαδή ὅλες τίς ὄρεινές διαβάσεις καί ν' ἀποκόψουν ὅλους τοὺς δρόμους, γιὰ νά μὴν μπαίνουν τρόφιμα κι ἐνισχύσεις· μέ τὸν τρόπο αὐτὸ νά τήν περισφιγγουν ὅλο καί πιό πολύ ὥσπου νά τήν ἐξαναγκάσουν σέ παράδοση.

Οἱ ἄλλοι ὅμως ὄπλαρχηγοὶ δέν ἐπιδοκίμαζαν τὸ σχέδιο τοῦ Κολοκοτρώνη καί ἄρχισαν νά διασκορπίζονται. Τότε ὁ Κολοκοτρώνης πέρασε δύσκολες στιγμές. Ἔμεινε μονάχος, ἀλλὰ δέν ἀπελπίστηκε. Μπήκε σ' ἓνα ἐρημοκλήσι, καί προσευχήθηκε μ' εὐλάβεια καί συντριβὴ στό Θεό νά βοηθήσει τὸ κατατρεγμένο ἔθνος. Καί ὅταν ὕστερα ἀπὸ τήν προσευχὴ σήκωσε τὰ μάτια του πρὸς τήν εἰκόνα τῆς Παναγίας, τοῦ

Χάρτης περιφέρειας Τριπόλεως

φάνηκε πώς τήν εἶδε νά τοῦ χαμογελάει. Πῆρε θάρρος καί δύναμη καί ἄρχισε μέ μεγαλύτερη ἐπιμονή νά μιλάει στούς ἀνθρώπους πού συναντοῦσε στό δρόμο του νά τόν ἀκολουθήσουν στήν ἐφαρμογή τοῦ σχεδίου του. Σέ λίγο διάστημα μπόρεσε νά συγκεντρώσει γύρω του μιᾶ μικρή ὀμάδα πολεμιστῶν. Στό τέλος καί οἱ ἄλλοι ὄπλαρχηγοί ἀναγνώρισαν τήν ὀρθότητα τοῦ πολεμικοῦ σχεδίου τοῦ Κολοκοτρώνη καί ἀκολούθησαν τίς ὑποδείξεις του.

Τότε συγκεντρώθηκαν στά βουνά, πού εἶναι γύρω στήν Τρίπολη, οἱ ἐλληνικές ἐπαναστατικές δυνάμεις κι ἐπιασαν ὅλες τίς διαβάσεις, τό Λεβίδι, τά Δολιανά, τά Βέρβαινα, τό Βαλτέτσι, τήν Πιάνα καί τό Χρυσοβίτσι. Ὁ Κολοκοτρώνης ἔστησε τό στρατηγεῖο του στό Χρυσοβίτσι καί ἀπό ἐκεῖ ἔτρεχε ἀκούραστος πρὸς ὅλες τίς κατευθύνσεις καί συμβούλευε καί ἐμψύχωνε τούς ἄνδρες. Καί ἦταν ἀνάγκη νά κάνει ἔτσι, γιατί ὅλος ἐκεῖνος ὁ ἐπαναστατημένος λαός δέν εἶχε ἰδέα ἀπό πόλεμο. Πολύ λίγοι εἶχαν ὅπλα, ἀλλά ἤξεραν νά τά χρησιμοποιήσουν καλά. Οἱ πολλοί ἦταν ὀπλισμένοι μέ μαχαίρια, τσεκούρια, κλαδευτήρια καί μέ ραβδιά ἀκόμα. Εἶχαν βέβαια μεγάλο ἐνθουσιασμό, ἀλλά ὅταν ἐβλεπαν ἀπό μακριά τουρκικό στρατό, διασκορπίζονταν.

Αὐτό τό ἀσύντακτο, ἀπειροπόλεμο καί ἀπειθάρχητο πλῆθος προσπάθησε ὁ Κολοκοτρώνης νά τό κάμει ἀξιόμαχο στράτευμα καί νά κυριεύσει μ' αὐτό τήν Τρίπολη. Συναντοῦσε ἀνυπερβλητες πολλές φορές δυσκολίες, ἀλλά δέ δοκίμαζε ἀπογοήτευση. Διηγόταν τό ὄραμα τῆς εἰκόνας τῆς Παναγίας πού τοῦ χαμογέλασε κι ἔλεγε: «Ὁ Θεός ὑπόγραψε τήν ἐλευθερία τῆς Ἑλλάδας καί δέν μπορεῖ νά πάρει πίσω τήν ὑπογραφή του».

4. Ἡ μάχη στό Βαλτέτσι καί στά Δολιανά Ἡ ἄλωση τῆς Τριπόλεως

Μόλις ἔμαθε τήν ἐπανάσταση στήν Πελοπόννησο ὁ Χουρσίτ, πού πολεμοῦσε στήν Ἠπειρο τόν Ἀλή-πασά, ἔστειλε στήν Πελοπόννησο τό Μουσταφάμπεη μέ 3500 Ἀλβανούς, γιά νά καταστείλει τήν ἐπανάσταση. Ὁ Μουσταφάμπεης κινήθηκε μέ μεγάλη ταχύτητα. Πέρασε ἀπό τό Ἀντίρριο στήν Πελοπόννησο κι ἀφοῦ διασκορπίσει τούς Ἕλληνες πού πολιορκοῦσαν τήν Πάτρα, τήν Κόρινθο καί τό Ναύπλιο, ἔφτασε στήν Τρίπολη στίς 6 τοῦ Μάη.

Όταν έφτασε στην Τρίπολη, έμαθε πώς ήταν ταμπουρωμένοι στο Βαλτέτσι 850 Μανιάτες με άρχηγούς τους Μαυρομιχαλαίους Κυριακούλη και Ήλια. Χωρίς να χάσει καιρό μάζεψε 6500 πεζούς και 1500 ίππεις και αρκετά κανόνια και στις 12 Μαΐου προχώρησε προς τό Βαλτέτσι. Πίστευε πώς μόλις τόν δούν οι Έλληνες νά έρχεται κατά πάνω τους θά σκορπίζονταν. Μάλιστα έστειλε ένα μέρος από τό στρατεύμα του πίσω από τίς θέσεις τών Έλλήνων, γιά νά τούς αποκόψει τήν υποχώρηση.

Οί Μανιάτες όμως δέν υποχώρησαν. Έμειναν στίς θέσεις τους αποφασισμένοι νά πολεμήσουν μέχρι θανάτου. Οί επιθέσεις του Μουσταφάμπεη αποκρούστηκαν. Ούτε τό ιππικό, ούτε τό πυροβολικό μπόρεσαν νά λυγίσουν τήν αντίσταση τών Έλλήνων ως τό βράδυ. Τή νύχτα όμως έφτασε ό Κολοκοτρώνης από τό Χρυσοβίτσι και ό Πλατούτας από τήν Πιάνα μέ 1200 άντρες. Έρθαν και άλλοι από άλλα μέρη και άλλοι από αυτούς δυνάμωσαν τή φρουρά του Βαλτετσίου και άλλοι έπιασαν τά γύρω ύψώματα. Τό πρωί άρχισε πάλι ό Μουσταφάμπεης τήν επίθεση. Οί Μανιάτες άμύνονται μέσα στά τέσσερα λιθοχτιστά όχυρώματά τους.

Τότε όμως άντήχησε φοβερή ή βροντώδης φωνή του Κολοκοτρώνη από τό γειτονικό ύψωμα: «Έγώ είμαι ό Κολοκοτρώνης και θά σās πιάσω ζωντανούς!» Άμέσως άρχισαν οι Έλληνες νά χτυπούν τούς Τούρκους από πίσω τους. Αύτοι τά έχασαν. Τότε βγήκαν και οι Μανιάτες από τά ταμπούρια. Οί Τούρκοι άρχισαν νά υποχωρούν στην άρχή κανονικά, αλλά σιγά σιγά ή υποχώρησή τους έγινε φυγή. Πολλοί, γιά νά φεύγουν γρηγορώτερα, πετούσαν τά όπλα τους, τά ρούχα τους και τά τρόφιμά τους. Οί Έλληνες τούς κυνηγοΰσαν και σκότωναν πολλούς. Έξακόσιοι Τούρκοι σκοτώθηκαν σ' αυτή τή μάχη και πολλά όπλα και κανόνια έπεσαν στα χέρια τών Έλλήνων.

Η μάχη του Βαλτετσίου ήταν ή πρώτη μάχη που έκαμαν οι Έλληνες μέ τακτικό τουρκικό στρατό και είχε μεγάλη σημασία ή νίκη αυτή τών Έλλήνων, γιατί δυνάμωνε τό θάρρος τους και απόδειξε πώς ό τουρκικός στρατός δέν είναι άνίκητος, όπως πολλοί πίστευαν ως τότε. Από τήν ήμέρα εκείνη οι Έλληνες όχι μόνο δέν έφευγαν μόλις έβλεπαν τουρκικό στρατό, αλλά και επιθυμοΰσαν νά τόν συναντήσουν, γιά νά τόν πολεμήσουν.

Ό Μουσταφάμπεης ύστερα από λίγες ήμέρες θέλησε νά ξεπλύνει

τή ντροπή από την ήττα του στο Βαλτέτσι κι έκανε επίθεση κατά τῶν Ἑλλήνων πού ἦταν ὀχυρωμένοι στά Βέρβαινα καί στά Δολιανά.

Στά Δολιανά ἦταν 200 περίπου ἄντρες μέ ἀρχηγό τόν ἀνεψιό τοῦ Κολοκοτρώνη Νικήτα Σταματελόπουλο. Ἔντεκα ὀλόκληρες ὥρες οἱ Ἕλληνες κράτησαν τίς θέσεις τους ἀκλόνητοι στίς ἐπιθέσεις τῶν Τούρκων. Ὅταν ὄμως ἔφτασαν ἐνισχύσεις ἀπό τά Βέρβαινα, ἔκαμαν ἐπίθεση κατά τῶν Τούρκων, τούς νίκησαν καί τούς καταδίωξαν πρὸς τήν Τρίπολη. Τόσο γενναῖα πολέμησε ὁ Σταματελόπουλος πού ἀπό τότε ὀνομάστηκε Νικηταρᾶς ὁ Τουρκοφάγος.

Ἀπό τότε ἡ πολιορκία τῆς Τριπόλεως ἔγινε στενότερη καί τό σχέδιο τοῦ Κολοκοτρώνη ἀρχισε νά δίνει τούς καρπούς του. Οἱ πολιορκούμενοι ἀρχισαν νά στενοχωριοῦνται. Τούς ἔλειψε τό νερό καί τά τρόφιμα ἀρχισαν νά λιγοστεύουν. Ἐκαμαν μερικές ἀπόπειρες νά διασπάσουν τό ἀποκλεισμό μέ τό ἵππικό τους, ἀλλά τίποτε δέν κατάφεραν. Καί κοντά στήν πείνα καί στή δίψα ἀρχισαν καί οἱ ἐπιδημίες ν' ἀπλώνονται στούς πολιορκουμένους, γιατί εἶχαν συγκεντρωθεῖ μέσα στήν πόλη περισσότεροι ἀπό 30.000 ἄνθρωποι. Στό τέλος ἔχασαν καί τό ἠθικό τους, γιατί ἔμαθαν πῶς τά φρούρια τῆς Κορίνθου, τῆς Μονεμβασίας καί τοῦ Ναυαρίνου ἔπεσαν στά χέρια τῶν Ἑλλήνων. Τουρκικός στρατός δέ φαινόταν πουθενά, γιά νά τούς βοηθήσει. Τότε ζήτησαν νά γίνουν διαπραγματεύσεις γιά παράδοση. Οἱ ὅροι ὄμως τοῦ Κολοκοτρώνη ἦταν βαρεῖς γιά τούς Τούρκους καί οἱ διαπραγματεύσεις σταμάτησαν.

Τότε ὁ Κολοκοτρώνης, γιά νά ἐξασθενίσει τήν τουρκική ἀντίσταση, ἔκλεισε χωριστή συμφωνία μέ τούς Ἀλβανούς καί δέχτηκε νά τούς ἐπιτρέψει νά φύγουν. Στίς 23 Σεπτέμβρη πού εἶχε κανονισθεῖ νά θγοῦν οἱ Ἀλβανοί ἀπό τά τείχη, μερικοί Ἕλληνες παρατήρησαν ἕνα σημεῖο τοῦ τείχους ἀφύλαχτο. Ἀ

Ὁ Νικηταρᾶς

νέβηκαν άμέσως επάνω και ύψωσαν εκεί τή σημαία τους. Κατόπιν άνοιξαν τήν πύλη και άρχισε επίθεση μέσα στην πόλη. Οί Τούρκοι κυριεύθηκαν από πανικό. Οί Άλβανοί συγκεντρώθηκαν σ' ένα μέρος. Μέ δυσκολία κατόρθωσε ό Κολοκοτρώνης νά τούς σώσει από τήν όργη τών Έλλήνων πού ήθελαν νά εκδικηθούν τά βάσανα τεσσάρων αιώνων μέσα σέ μία ήμέρα. Τούς παράδωσε στον Πλαπούτα κι εκείνος τούς συνόδευσε ως τήν Κόρινθο. Από τούς Τούρκους τήν ήμέρα εκείνη σκοτώθηκαν ως 12.000. Στά χέρια τών Έλλήνων έπεσαν άφθονα λάφυρα και όπλα.

Η άλωση τής Τριπόλεως ανάδειξε τόν Κολοκοτρώνη άρχηγό του έπαναστατικού στρατού, ενίσχυσε τόν όπλισμό τών έπαναστατών, στερέωσε τό ήθικό τους και τούς προετοίμασε για καινούριους άγώνες.

Ερωτήσεις. Ποιό ήταν τό πολεμικό σχέδιο του Κολοκοτρώνη; Πώς έγινε ή μάχη στο Βαλτέτσι; Ποιά ήταν ή σημασία τής νίκης τών Έλλήνων στο Βαλτέτσι; Ποιός ήταν υπερασπιστής τών Δολιανών; Τί ανάγκασε τούς Τούρκους νά ζητήσουν συνθηκολόγηση; Πώς κρίνετε τήν πράξη του Κολοκοτρώνη νά σώσει τούς Άλβανούς; Ποιά άποτελέσματα είχε ή άλωση τής Τριπόλεως;

Εργασίες. Σχεδιάστε τή μάχη του Βαλτετσιού.

5. Η επανάσταση στη Στερεά Ελλάδα.

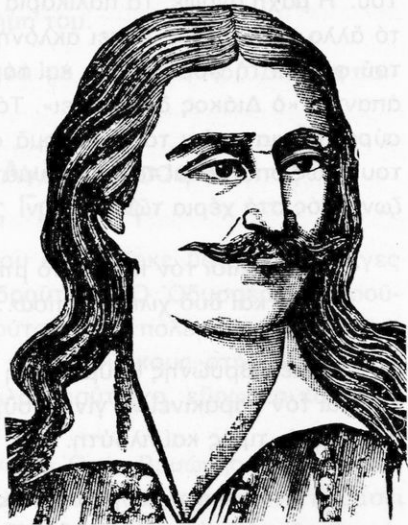
Η μάχη τής Αλαμάνας και ό Αθανάσιος Διάκος.

Τήν έκρηξη τής επαναστάσεως στην Πελοπόννησο άκολούθησε και ή έκρηξη τής επαναστάσεως στη Στερεά Ελλάδα. Στίς 3 του Άπριλη του 1821 ό Διάκος σήκωσε τήν επαναστατική σημαία στη Λειβαδιά, ό Πανουργιάς στην Άμφισσα και ό Δυοβουνιώτης στη Βοδονίτσα.

Ο Χουρσίτ έστειλε 9.000 άντρες μέ τόν Όμέρ Βρυώνη και τόν Κιοσέ Μεχμέτ, για νά καταστείλουν τήν επανάσταση τής Στερεάς και ύστερα νά κατέβουν στην Πελοπόννησο νά βοηθήσουν τόν Μουσταφάμπεη.

Ὁ κίνδυνος ἦταν μεγάλος. Ἄν ἔφταναν τὰ στρατεύματα αὐτά στήν Πελοπόννησο, ἡ ἐπανάσταση θά κινδύνευε. Γι' αὐτό οἱ ὀπλαρχηγοί τῆς Στερεᾶς Διάκος, Πανουργιάς καί Δυοβουνιώτης ἀποφάσισαν νά τά ἐμποδίσουν κι ἔπιασαν τὸ δρόμο πού φέρνει ἀπὸ τὴ Λαμία στήν Ἄμφισσα. Ὁ Πανουργιάς καί ὁ Δυοβουνιώτης ὀχυρώθηκαν στὰ ὑψώματα πρὸς τὴν Οἶτη καί ὁ Διάκος ἔπιασε τὸ γεφύρι τῆς Ἀλαμάνας πού εἶναι πάνω στὸν ποταμὸ Σπερχεῖο.

Ὁ Ἀθανάσιος Διάκος

Ὁ Ἀθανάσιος Διάκος γεννήθηκε στήν Ἀρτοτίνα ἢ σύμφωνα μέ ἄλλην ἄποψη, στήν Μουσούνιτσα τῆς Πανασσίδας. Τὰ νεανικά του χρόνια τὰ πέρασε στὸ μοναστήρι τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου πού εἶναι κοντά στήν Ἀρτοτίνα, μέσα σ' ἓνα πυκνὸ δάσος, κάτω ἀπὸ τίς γυμνές καί ἀπόκρημες κορυφές τῶν Βαρδουσίων. Τό σεμνὸ ἔνδυμα τοῦ κληρικοῦ ἔκρυβε μία θερμὴ ἑλληνικὴ καρδιά μέ ἀκατάβλητο ἥρωικό φρόνημα. Ἀργότερα ὑπηρέτησε στὸ στρατὸ τοῦ Ἀλῆ-πασᾶ κι ἐκεῖ γνώρισε καί συνδέθηκε φιλικὰ μέ τὸν Ὀδυσσεᾶ Ἀνδρουῦτσο. Ὑστερα ἔγινε ἀρματολὸς στήν περιφέρεια τῆς Λειβαδιάς κι ἐκεῖ μὴθήκε στὴ Φιλικὴ Ἐταιρεία. Τὴν ἀπόφαση γιὰ τὴν κήρυξη τῆς ἐπανάστασεως πῆρε μαζί μέ τοὺς ἐπισκόπους Ταλαντίου Νεόφυτο καί Ἄμφισσας Ἡσαΐα σὲ σύσκεψη πού ἔκαναν στὴ μονὴ τοῦ ὁσίου Λουκά.

Ὅταν φάνηκε ἀπὸ μακριὰ τὸ πολυάριθμο στράτευμα τοῦ Ὁμέρ Βρυώνη, οἱ ἄντρες τοῦ Πανουργιά καί τοῦ Δυοβουνιώτη σκορπίστηκαν. Ἄλλὰ καί πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἄντρες τοῦ Διάκου. Λίγα ὅμως διαλεχτὰ παλικάρια ἔμειναν, γιὰ ν' ἀγωνιστοῦν μαζί μέ αὐτόν. Ἄλλὰ τί μπορούσαν νά κάμουν μιά χούφτα ἀνθρωποὶ μπροστὰ σὲ μιά πολυάριθμη στρατιά;

Καί ὅμως ὁ Διάκος δὲ θέλει νά φύγει. Ἐκεῖ κοντὰ εἶναι οἱ Θερμοπύλες πού ὁ ἄλλος ἐκεῖνος πρόμαχος τῆς Ἑλλάδας, ὁ ἥρωικός Λεωνίδας, δὲ φοβήθηκε τίς μυριάδες τῶν Περσῶν καί δὲν ἄφησε τὴ θέση

του. Ἡ μάχη ἄναψε. Τά παλικάρια του σκοτώνονται τό ἕνα ὕστερα ἀπό τό ἄλλο, ἀλλ' αὐτός μένει ἀκλόνητος στή θέση του. Ὁ ψυχογιός του τοῦ φέρνει τή φοράδα του καί τόν παρακινεῖ νά φύγει. Ἀλλά ἐκεῖνος ἀπαντᾷ: «Ὁ Διάκος δέ φεύγει». Τό τουφέκι του σπάζει. Τότε ὁ ἥρωας σύρει τό γιαταγάνι του καί ὀρμᾷ στό μέσο τῶν ἐχθρῶν. Καί τό σπαθί του ὅμως σπάζει καί τότε τραυματισμένος στόν ἀριστερό ὤμο πέφτει ζωντανός στά χέρια τῶν ἐχθρῶν.

Χίλιοι τόν πᾶνε ἀπό μπροστά
καί δυό χιλιάδες πίσω...

Ὁ Ὅμερ Βρυώνης θαυμάζει τή λεβεντιά καί τήν παλικαριά τοῦ Διάκου καί τόν παρακινεῖ νά γίνει Τοῦρκος καί τοῦ ὑπόσχεται νά τοῦ χαρίσει τή ζωή, τιμές καί πλοῦτη.

– Γίνεσαι Τοῦρκος, Διάκο μου,
τήν πίστη σου ν' ἀλλάξης...;

– Πάτε κι ἐσεῖς κι ἡ πίστη σας
μουρτάτες νά χαθεῖτε,

Ἐγώ Γραικός γεννήθηκα
Γραικός θέ νά πεθάνω...

Τόν ἔφεραν στή Λαμία, τόν σούβλισαν καί τόν ἔψησαν ζωντανό. Ὄταν τόν ὀδηγοῦσαν στόν τόπο τοῦ μαρτυρίου ἀνήμερα τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στίς 23 τοῦ Ἀπριλίου, πού ἡ ἀνθισμένη φύση μοσχοβολοῦσε, εἶπε:

«Γιά δές καιρό πού διάλεξεν
ὁ χάρος νά μέ πάρει
τώρα π' ἀνθίζουν τά κλαριά
καί βγάζει ἡ γῆς χορτάρι».

Ὅλο τό διάστημα τοῦ φρικτοῦ μαρτυρίου του ὁ Διάκος ἔδειξε ὑπεράνθρωπη καρτερία καί εὐψυχία. Οὔτε ἀναστεναγμός δέ βγήκε ἀπό τό στόμα του. Ἦταν ἕνας ἥρωας!

Ἡ πατρίδα, ὅταν ἐλευθερώθηκε, ἔστησε στή Λαμία τόν μαρμάρινο ἀνδριάντα του, γιά νά τιμήσει τή μνήμη του.

Ἔργασίες. Νά διαβαστοῦν τά σχετικά μέ τή θυσία τοῦ Διάκου ποιήματα.

6. Ὁ Ὀδυσσεύς Ἀνδρούτσος καί τό χάνι τῆς Γραβιάς

Τό μαρτυρικό θάνατο τοῦ Διάκου ἐκδικήθηκε ὕστερα ἀπό λίγες ἡμέρες ὁ φίλος του Ὀδυσσεύς Ἀνδρούτσος. Ὁ Ὀδυσσεύς Ἀνδρούτσος ἦταν γιός τοῦ Γεωργίου Ἀνδρούτσου πού πολέμησε μέ τόν Λάμπρο Κατσώνη καί θανατώθηκε ἀπό τούς Τούρκους στήν Κωνσταντινούπολη. Εἶχε μέτριο ἀνάστημα, ἀλλά δασύτριχο, εὐρωστο καί εὐκίνητο σῶμα.

Ὑστερα ἀπό τή μάχη τῆς Ἀλαμάνας ὁ Ὀμέρ Βρυώνης συνέχισε τήν πορεία του γιά τήν Ἀμφισσα ἀπ' ἄλλο δρόμο. Εἶχε σκοπό νά περάσει ἀπό ἐκεῖ στήν Πελοπόννησο, γιά νά διαλύσει τή πολιορκία τῆς Τριπόλεως.

Ὁ Ὀδυσσεύς ἔμαθε τό δρομολόγιο τῆς πορείας τοῦ Ὀμέρ Βρυώνη καί ἀποφάσισε νά καταλάβει μαζί μέ τόν Πανουργιά καί τόν Δυοβουνιώτη τά στενά τῆς Γραβιάς ἀνάμεσα στά βουνά Παρνασσό καί Γκιώνα. Οἱ δύο ἄλλοι ὀπληρχηγοί ἔπιασαν τά πλάγια τῶν βουνῶν. Ὁ Ὀδυσσεύς ἔπιασε ἓνα πλινθόκτιστο χάνι στό δρόμο πού θά περνοῦσαν τά στρατεύματα τοῦ Βρυώνη. Ὅταν ἔφτασε ἐκεῖ, εἶπε στά παλικάρια του ὅτι θά μποῦν μέσα σ' αὐτό τό χάνι καί ἀπό ἐκεῖ θά πολεμήσουν τούς Τούρκους καί ὅτι, ὅσοι ἀπό αὐτούς θέλουν νά τόν ἀκολουθήσουν, ἄς πιαστοῦν στό χορό, πού ἔσυρε ὁ ἴδιος μέ τό τραγούδι «Κάτω στοῦ Βάλτου τά χωριά, Ἄγραφα καί Ξηρόμερο...».

Ἐκατόν εἴκοσι γενναῖοι πιάστηκαν στό χορό καί μπήκαν στό χάνι.

Ὁ Ὀδυσσεύς Ἀνδρούτσος

Ἐκλείσαν μέ πέτρες τά παράθυρα, ἄνοιξαν πολεμότρυπες καί περίμεναν. Ἀπό μακριά ἔφτανε ὁ θόρυβος καί ἡ ποδοβολή τοῦ στρατεύματος πού προχωροῦσε πρὸς τά ἐκεῖ.

Οἱ ἄντρες τῶν δύο ἄλλων ὀπληρχηγῶν δέν μπόρεσαν νά βαστάξουν στήν ἐπίθεση τῶν Τούρκων καί διασκορπίστηκαν. Ἔτσι οἱ Τούρκοι ἔφτασαν στό χάνι. Μπροστά πήγαινε ἕνας δερβίσης ἔφιππος. Ὁ Ὀδυσσεάς τόν ρωτᾷ μέσα ἀπό τό χάνι, πού πηγαίνει. Κι' αὐτός λέει πώς πηγαίνει νά σφάξει τούς ἐχθρούς τοῦ Προφήτη. Ἀλλά δέν πρόφτασε νά τελειώσει κι ἔπεσε νεκρός. Οἱ Τούρκοι τότε ἔκαμαν ἐπίθεση, ἀλλά τά θόλια τῶν γενναίων ὑπερασπιστῶν τούς θέριζαν. Ἡ μιά ἐπίθεση τελείωνε ἡ ἄλλη ἄρχιζε. Σά μανιασμένα κύματα ὄρμουῦν ἐπάνω στούς τοίχους τοῦ χανιοῦ. Σωροί τουρκικῶν πτωμάτων σκεπάζουν τή γύρω ἔκταση.

Ὁ Ὁμέρ Βρυώνης θυμώνει καί διατάζει καί νέες ἐπιθέσεις. Οἱ Τούρκοι πλησιάζουν τούς τοίχους καί προσπαθοῦν νά τούς γκρεμίσουν μέ τούς ὤμους τους. Ἀλλά τό πῦρ τῶν ἀνδρῶν τοῦ Ἀνδρούτσου ἀπό μέσα ἀπό τό χάνι σκορπίζει τό θάνατο πρὸς ὅλες τίς διευθύνσεις.

Ὁ Ὁμέρ Βρυώνης περικυκλώνει τό χάνι καί στέλνει στή Λαμία νά τοῦ φέρουν κανόνια νά γκρεμίσει μ' αὐτά τούς τοίχους. Τή νύχτα ὅμως ὁ Ὀδυσσεάς μέ τά παλικάρια του ἄνοιξαν τήν πόρτα καί μέσα στό σκοτάδι, κατάμαυροι ἀπό τόν καπνό, μέ τά γιαταγάνια στά χέρια, πέρασαν μέσα ἀπ' τίς τουρκικές γραμμές κι ἔφυγαν πρὸς τό γειτονικό βουνό. Ἐκεῖ μετρήθηκαν κι ἔλειπαν ἀπ' αὐτούς δύο, ἐνῶ ἀπό τούς Τούρκους εἶχαν σκοτωθεῖ παραπάνω ἀπό τριακόσιοι.

Ἡ ἀντίσταση τῶν Ἑλλήνων στό χάνι τῆς Γραβιάς ἔκανε τό Ὁμέρ Βρυώνη ν' ἀλλάξει πορεία. Φοβήθηκε νά συνεχίσει τήν πορεία του πρὸς τήν Ἀμφισσα καί μαζί μέ τόν Κιοσέ Μεχμέτ προχώρησαν πρὸς τή Βοιωτία.

Ἔργασίες: Διαβάστε τό ποίημα τοῦ Ζαλοκώστα «Τό χάνι τῆς Γραβιάς». Σχεδιάστε τήν πορεία τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ.

7. Ἡ μάχη στά Βασιλικά

Ὁ σουλτάνος, γιά νά ἐνισχύσει τίς προσπάθειες τοῦ Χουρσίτ γιά

τήν καταστολή της επανάστασης, έστειλε κι εκείνος στην Έλλάδα τόν Μπαϊράμ πασά με 12.000 άντρες.

Η στρατιά αυτή πέρασε στη Μακεδονία και τη Θεσσαλία και κατέβηκε στη Φθιώτιδα, για να ένωθει με τούς δύο άλλους στρατηγούς του Χουρσίτ που τόν περίμεναν στη Βοιωτία, για να κατέβουν όλοι ενωμένοι στη Πελοπόννησο.

Οι όπλαρχηγοί της Στερεάς Γκούρας, Πανουργιάς, Δυοβουνιώτης και άλλοι κατάλαβαν τό μεγάλο κίνδυνο που απειλούσε τήν Πελοπόννησο, αν κατόρθωναν να ένωθούν όλες αυτές οι τουρκικές δυνάμεις. Ένώθηκαν λοιπόν όλοι κι έπιασαν τό δρόμο που οδηγεί από τή Λαμία στην Αταλάντη σε μία τοποθεσία που λέγεται Βασιλικά.

Έκει έγινε σκληρή μάχη με τή στρατιά του Μπαϊράμ στις 26 Αυγούστου 1821. Οι Τούρκοι σαν κύματα έπεφταν επάνω στα ταμπούρια των Ελλήνων. Οι Έλληνες άκλόνητοι κρατούν τις θέσεις τους. Όταν όλα τα τουρκικά στατεύματα μπήκαν στη μάχη, οι Έλληνες δέν προφταίνουν πιά να πυροβολούν. Τότε τραβούν τά σπαθιά τους και ρίχνονται επάνω στο πλήθος των Τούρκων. Τόση ήταν ή όρμη τους, που λένε, πώς όταν τελείωσε ή μάχη, δέν μπορούσαν ν' ανοίξουν τή χούφτα του Γκούρα, για να του βγάλουν από μέσα τό γιαταγάνι του, γιατί τά νεύρα του απ' τό πολύ σφίξιμο είχαν πιαστεί. Οι Τούρκοι υποχώρησαν προς τή Λαμία και διαλύθηκαν. Δυό χιλιάδες νεκρούς άφησαν στο πεδίο τής μάχης και ανάμεσα σ' αυτούς και τό γιό του Μπαϊράμ. Ο ίδιος πέθανε ύστερα από τή λύπη του.

Πολλά όπλα, πολεμοφόδια, κανόνια, τροφές και ρουχισμός έπεσαν στα χέρια των Ελλήνων. Τό σπουδαιότερο όμως ήταν τό ότι παρεμποδίστηκε ή είσοδος των τουρκικών στρατευμάτων στην Πελοπόννησο. Γιατί όταν ο Όμέρ Βρυώνης έμαθε τήν καταστροφή του Μπαϊράμ, δέν τόλμησε να προχωρήσει χωρίς ενισχύσεις και αποφάσισε να γυρίσει στην Ήπειρο. Τό ίδιο έκαμε και ο Κιοσέ-Μεχμέτ κι έτσι δόθηκε καιρός στον Κολοκοτρώνη να κυριεύσει τήν Τρίπολη.

Έρωτήσεις: Ποιά άλλη μάχη μπορεί να συγκριθεί με τή μάχη των Βασιλικών; Ποιά είναι ή σημασία τής μάχης των Βασιλικών; Να συγκρίνετε τή συμβολή των όπλαρχηγών Πανουργιά και Δυοβουνιώτη στις μάχες τής Άλαμάνας και τής Γραβιάς με τή συμβολή τους στη μάχη των Βασιλικών.

8. Ἡ ἐπανάσταση στήν ὑπόλοιπη Ἑλλάδα

α) Δυτική Στερεά Ἑλλάδα. Ἡ Δυτική Στερεά Ἑλλάδα δέν ἐπαναστάτησε ταυτόχρονα μέ τήν ὑπόλοιπη χώρα, γιατί στή γειτονική Ἡπειρο βρισκόταν ὁ Χουρσίτ μέ μεγάλες στρατιωτικές δυνάμεις. Στά τέλη ὅμως τοῦ Μάη ὁ ὄπλαρχηγός Ἀλέξης Βλαχόπουλος, Ἀνδρέας Ἴσκος, Δημήτριος Μακρῆς, Βαρνακιώτης καί ἄλλοι, κήρυξαν τήν ἐπανάσταση κι ἔδιωξαν τούς Τούρκους ἀπό τό Ἄγρινιο, τό Μεσολόγγι, τό Αἰτωλικό, τό Καρπενήσι καί τή Βόνιτσα. Γιά τήν καταστολή τῆς ἐπαναστάσεως στή Δυτική Στερεά Ἑλλάδα ὁ Χουρσίτ ἔστειλε τόν Ἰσμαήλ Πασά Πλιάσα μέ 1800 ἄντρες. Οἱ Ἕλληνες ὅμως τόν νίκησαν κοντά στό Κομπότι καί τόν ἀνάγκασαν νά γυρίσει στήν Ἡπειρο.

β) Θεσσαλία. Ἡ Θεσσαλία ἐπαναστάτησε μαζί μέ τήν Πελοπόννησο. Στό Πήλιο καί στή Νότιο Θεσσαλία ὁ Φιλικός Ἀνθιμος Γαζῆς καί ὁ ὄπλαρχηγός Κυριάκος Μπασδέκης ὕψωσαν τή σημαία τῆς ἐπαναστάσεως. Ἄλλ' ὁ Μαχμούτ πασάς τῆς Λάρισας κινήθηκε γρήγορα καί μέ μεγάλες δυνάμεις καί κατόρθωσε νά διαλύσει τούς ἐπαναστάτες.

γ) Μακεδονία. Στή Μακεδονία ἦταν δυσκολότερη ἡ κήρυξη τῆς ἐπαναστάσεως, γιατί ἡ χώρα εἶναι πεδινή καί στίς πόλεις καί στά χωριά ἦταν πολλοί Τούρκοι καί μεγάλες στρατιωτικές φρουρές. Κι ἐκεῖ ὅμως ἡ Φιλική Ἐταιρεία εἶχε μυήσει πολλούς Ἕλληνες ὄπλαρχηγούς καί μόλις δόθηκε τό σύνθημα, ὁ πλοῦσιος ἔμπορος ἀπό τίς Σέρρες Ἐμμανουήλ Παπᾶς συγκρότησε στρατό μέ δικά του ἔξοδα, ἦρθε στό Ἅγιον Ὄρος κι ἐκεῖ κήρυξε τήν ἐπανάσταση. Ἐκαμε σκληρές μάχες μέ τούς Τούρκους στά Μαδεμοχώρια, στόν Πολύγυρο καί στήν Κασσάνδρα καί τό ἐπαναστατικό κίνημα ξαπλώθηκε σ' ὅλη τή Χαλκιδική.

Γιά τήν καταστολή τῆς ἐπαναστάσεως στή Χαλκιδική ὁ σουλτάνος ἔστειλε ἕναν ἰκανό καί σκληρό στρατηγό. Αὐτός τόν Ὀκτώβρη τοῦ 1821 ἦρθε στή Χαλκιδική, ἔκαμψε τήν ἀντίσταση τῶν ἐπαναστατῶν καί παράδωσε τήν περιφέρεια στή σφαγή καί στή φωτιά. Ὁ Παπᾶς ἔφυγε μ' ἕνα πλοιάριο, γιά νά πάει στήν Ὑδρα, ἀλλά στό ταξίδι πέθανε ἀπό τή στενοχώρια του.

Οἱ Τούρκοι συνέχισαν τήν καταστροφή καί στήν ἄλλη χώρα: μόνο ἡ Νάουσα κρατοῦσε ἀκόμα. Τήν ὑπεράσπιζαν οἱ γενναῖοι ὄπλαρχηγοί τοῦ Ὀλύμπου καί τοῦ Βερμίου Καρατάσος, Γάτσος, Ζαφειράκης καί Καραμήτσος. Τήν ἀνοιξη ὅμως τοῦ 1822 οἱ Τούρκοι χτύπησαν τή Νάουσα μέ

16.000 στρατό και 10 κανόνια. "Όλος ο πληθυσμός της πόλεως σφάχτηκε. Πολλές γυναίκες μιμήθηκαν τό παράδειγμα τών Σουλιωτισσών, γιά νά μή πέσουν στά χέρια τών Τούρκων. 'Ο μακεδονικός λαός θρήνησε μέ μοιρολόγια και τραγούδια τή μεγάλη συμφορά.

δ) Τά νησιά τοῦ Αἰγαίου. "Όλα τά νησιά τοῦ Αἰγαίου δέν ἐπαναστάτησαν τόν ἴδιο χρόνο. Πρῶτα ἐπαναστάτησαν τά νησιά Σπέτσες, Ψαρά, και "Υδρα, ὕστερα ἡ Κάσος, ἡ Μύκονος και ἡ Σάμος, ἡ Χίος, ἡ Κρήτη και τά Δωδεκάνησα. 'Η ἐπανάσταση τών νησιῶν βοήθησε πολύ τόν ἀγώνα, γιατί ἐκτός ἀπό τά πλοῖα τους οἱ κάτοικοι πρόσφεραν και τά πλούτη τους και γιά πολύ διάστημα κυριάρχησαν στήν θάλασσα τοῦ Αἰγαίου κι ἐμπόδισαν τή μεταφορά τουρκικῶν στρατευμάτων μέ πλοῖα ἀπό τήν Ἀσία στήν Ἑλλάδα.

'Ο Λάζαρος Κουντουριώτης. 'Υδραῖος προεστός, ἔδωκε στόν ἀγώνα τά πλοῖα του και τά πλούτη του. 'Η Σπετσιώτισσα χήρα καπετάνισσα Λασκαρίνα Μπομπούλινα ἔδωκε τά καράβια της πού τά ἐξόπλισε μ' ἐξοδά της και πήρε μέρος και ἡ ἴδια μέ τά παιδιά της και τά ἔξι ἀδέρφια της στίς ναυτικές ἐπιχειρήσεις της Μονεμβασίας και τοῦ Ναυπλίου. 'Η Μαντώ Μαυρογένη στή Μύκονο ἔκαμε τό ἴδιο.

'Εξαιρετικές ὑπηρεσίες στόν ἀγώνα κατά τοῦ τουρκικοῦ ναυτικοῦ πρόσφεραν τά πυρπολικά. Αὐτά ἦταν μικρά πλοιάρια πού τά μετατρέπε σέ πυρπολικά ὁ Ψαριανός Γιάννης Πυργίου ἢ Πατατοῦκος. Στά μπουρλότα, ὅπως τά ἔλεγαν τότε τά πυρπολικά, τοποθετοῦσαν εὐφλεκτα ὑλικά, μπαρούτι, πίσσα, ρετσίνα, νέφτι, οινόπνευμα και ἄλλα, τ' ἄλειφαν ἀπ' ἔξω μέ πίσσα και τολμηροί και ριψοκίνδουνοι ἄντρες τά ὀδηγοῦσαν νύχτα κοντά στά τουρκικά πλοῖα· τά ἔδεναν στερεά ἐπάνω σ' αὐτά, ἀναβαν τό φτίλι, ἐμπαιναν σέ μικρή βάρκα κι ἐφευγαν ὅσο μπορούσαν πιό γρήγορα ἀπό κοντά, ἂν κατόρθωναν νά γλυτώσουν. 'Η φωτιά ἀπό τό πυρπολικό μεταδινόταν στό πλοῖο και τό ἔκαιγε.

9. 'Η ἀνατίναξη τῆς τουρκικῆς φρεγάτας στήν Ἐρεσό

"Όταν ὁ σουλτάνος πληροφορήθηκε τήν ἐπανάσταση τών νησιῶν ἔδωκε διαταγή στόν τουρκικό στόλο νά ἐτοιμαστεῖ και νά βγεῖ στό Αἰ-

γαίο. Στίς ἀρχές τοῦ Μάη παρουσιάστηκε κοντά στή Μυτιλήνη μιά τουρκική φρεγάτα μέ 74 κανόνια καί πλήρωμα 1100 ἄντρες. Τό μεγάλο καί ταχύπλοο αὐτό πλοῖο ἀποτελοῦσε τήν ἐμπροσθοφυλακή τοῦ τουρκικοῦ στόλου.

Ἄλληλικοί στόλοι παρακολούθησε τή φρεγάτα, γιά νά βρεῖ εὐνοϊκές συνθήκες καί νά ναυμαχήσει μ' αὐτήν. Ἡ φρεγάτα ὅμως μπῆκε στό λιμάνι τῆς Ἐρεσοῦ τῆς Λέσβου καί περίμενε ἐκεῖ τόν ὑπόλοιπο τουρκικό στόλο.

Οἱ Ἕλληνες δέν εἶχαν καιρό νά περιμένουν. Ἐβαλαν σέ κίνηση τά πυρπολικά. Δύο ἀτρόμητοι ναυτικοί ἀπό τά Ψαρά, ὁ Παπανικολῆς καί ὁ Καλαφάτης, ὁδήγησαν τά πυρπολικά μέσα στό λιμάνι, τά προσκόλλησαν στά πλευρά τῆς φρεγάτας καί τούς ἔβαλαν φωτιά. Οἱ Τούρκοι τούς πῆραν εἶδηση κι ἔριχναν ἐπάνω τους βροχή τίς σφαῖρες.

Τό πυρπολικό τοῦ Καλαφάτη δέν εἶχε ἀγκιστρωθεῖ καλά καί παρασύρθηκε ἀπό τόν ἀέρα καί κήκε μακριά ἀπό τή φρεγάτα. Τό πυρπολικό ὅμως τοῦ Παπανικολῆ πέτυχε νά μεταδώσει τή φωτιά στό τουρκικό πλοῖο. Οἱ φλόγες τό περιζώσαν ἀμέσως κι ὅταν ἡ φωτιά ἔφτασε στήν ἀποθήκη τῶν πυρομαχικῶν, ἀνατινάχτηκε στόν ἀέρα ἀπό μιά φοβερή ἔκρηξη. Ἀπό ὅλο αὐτό τό πλωτό φρούριο μόνο 8 ἄντρες κατόρθωσαν νά σωθοῦν.

Ἄλληλικοί στόλοι, ὅταν ἔμαθε τήν ἀνατίναξη τῆς φρεγάτας, ἔτρεξε νά κλειστεῖ πάλι στά Δαρδανέλια. Οἱ Ἕλληνες πανηγύρισαν τή νίκη καί ἐπιδόθηκαν στήν καλύτερη ὁργάνωση τοῦ ναυτικοῦ τους.

10. Ἡ πρώτη ἐθνική συνέλευση τῶν Ἑλλήνων στήν Ἐπίδαυρο

Ἡ Φιλική Ἐταιρεία εἶχε ἐργαστεῖ, γιά νά προπαρασκευάσει τήν ἐξέγερση τοῦ ἔθνους. Δέν εἶχε κάμει ὅμως καμία προπαρασκευή γιά τή διοίκηση τῶν περιοχῶν πού θά ἀποκτοῦσαν τήν ἐλευθερία τους. Ἀπό τίς πρῶτες ἡμέρες τῆς ἐπαναστάσεως φάνηκε ἡ ἀνάγκη μιᾶς διοικήσεως γιά νά φροντίζει γιά ὅσα ζητήματα παρουσιάζονταν. Χρειαζόταν μιά ἀνώτερη ἀρχή, γιά νά διοικεῖ τή χώρα καί νά φροντίζει γιά ὅλα. Χρειαζόταν μιά κυβέρνηση, γιά νά ἔρθει σ' ἐπαφή μέ τούς λαούς καί τίς κυβερνήσεις τῶν κρατῶν τῆς Εὐρώπης καί νά προσπαθήσει νά ἐξασφαλίσει τή βοήθειά τους.

Στις αρχές της επανάστασεως ιδρύθηκε στην Καλαμάτα μία προσωρινή διοίκηση, ή Πελοποννησιακή Γερουσία, πού εγκαταστάθηκε στο μοναστήρι τών Καλτεζών, εισέπραττε φόρους και προμήθευε στο στρατό τροφές καί όπλα.

Οί διάφορες όμως φιλοδοξίες τών Έλλήνων δέν άφησαν νά γίνει ή διοίκηση αυτή σεβαστή από όλους. Τότε κατέβηκε στην Ελλάδα στις 19 Ιουνίου 1821 ο αδερφός του Αλέξανδρου Ύψηλάντη, Δημήτριος ως πληρεξούσιος του Γενικού Έπιτροπού. Ο Δημήτριος Ύψηλάντης ανάθεσε την οργάνωση της Δυτικής Στερεάς Ελλάδας στον Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο καί της Ανατολικής Στερεάς Ελλάδας στο Θεόδωρο Νέγρη.

Ύστερα από την άλωση της Τριπόλεως ο Ύψηλάντης διάταξε νά γίνουν εκλογές αντιπροσώπων στις ελεύθερες περιοχές καί νά συγκεντρωθούν αυτοί στο Άργος, γιά νά ορίσουν τή διοίκηση του ελεύθερου ελληνικού κράτους. Στις 20 Δεκεμβρίου του 1821 οί αντιπρόσωποι της Πελοποννήσου, της Στερεάς καί τών νήσων συγκεντρώθηκαν στο Άργος καί από εκεί πήγαν στην Επίδαυρο. Η συγκέντρωση αυτή τών αντιπροσώπων ονομάστηκε πρώτη Έθνική Συνέλευση τών Έλλήνων.

Η Έθνοσυνέλευση της Επίδαυρου όρισε τό προσωρινό Πολίτευμα της Ελλάδας. Ίδρυσε ένα σώμα από 70 αντιπρόσωπους, γιά νά ψηφίζει τους νόμους καί τό ονόμασε βουλευτικό. Ίδρυσε ένα άλλο συμβούλιο από πέντε πρόσωπα, γιά νά εκτελεϊ τις αποφάσεις του βουλευτικού καί τό ονόμασε νομοτελεστικό. Πρόεδρος του βουλευτικού ψηφίστηκε ο Ύψηλάντης καί πρόεδρος του νομοτελεστικού ο Μαυροκορδάτος. Η Έθνοσυνέλευση αυτή όρισε καί τόν τύπο της εθνικής σημαίας καί κατάρτισε τή διακήρυξη της ανεξαρτησίας του ελληνικού κράτους. Έδρα του εκτελεστικού όρίστηκε ή Κόρινθος.

Στην Έθνοσυνέλευση της Επίδαυρου παρουσιάστηκαν διαφωνίες γιά τά πρόσωπα πού θ' αποτελούσαν την κυβέρνηση του τόπου. Οί πρόκριτοι νόμιζαν πώς έπρεπε ν' ανατεθει σ' αυτούς ή κυβέρνηση. Οί όπλαρχηγοί όμως πίστευαν πώς αυτοί πρέπει νά διοικούν τόν τόπο, γιατί αυτοί κρατούσαν τό βάρος του πολέμου. Έτσι σχηματίστηκαν δύο ομάδες μέ διαφορετικές αντιλήψεις. Τό κόμμα τών πολιτικών καί

τό κόμμα τῶν στρατιωτικῶν. Ἀπό τίς διαμάχες τῶν δύο αὐτῶν μερίδων ζημιώθηκε πολύ τό ἔργο τῆς ἐπαναστάσεως.

Ἔργασίες: Καταρτίστε ἕνα χάρτη τῆς Ἑλλάδας καί σημειώστε σ' αὐτὸν μέ κόκκινο χρῶμα τίς περιοχές πού παρουσιάστηκαν ἐπαναστατικές ἐστίες καί τά σημεῖα πού διαδραματίσθηκαν πολεμικά γεγονότα. Σημειώστε τά ὀνόματα τῶν ὀπλαρχηγῶν κάθε ἐπαναστατημένης περιοχῆς. Καταρτίστε κατάλογο μέ χρονολογική σειρά τῶν πολεμικῶν γεγονότων τοῦ πρώτου ἔτους τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821.

ΤΑ ΠΟΛΕΜΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΣΤΟ ΔΕΥΤΕΡΟ ΕΤΟΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ

1. Ἡ καταστροφή τῆς Χίου (Μάρτιος 1822)

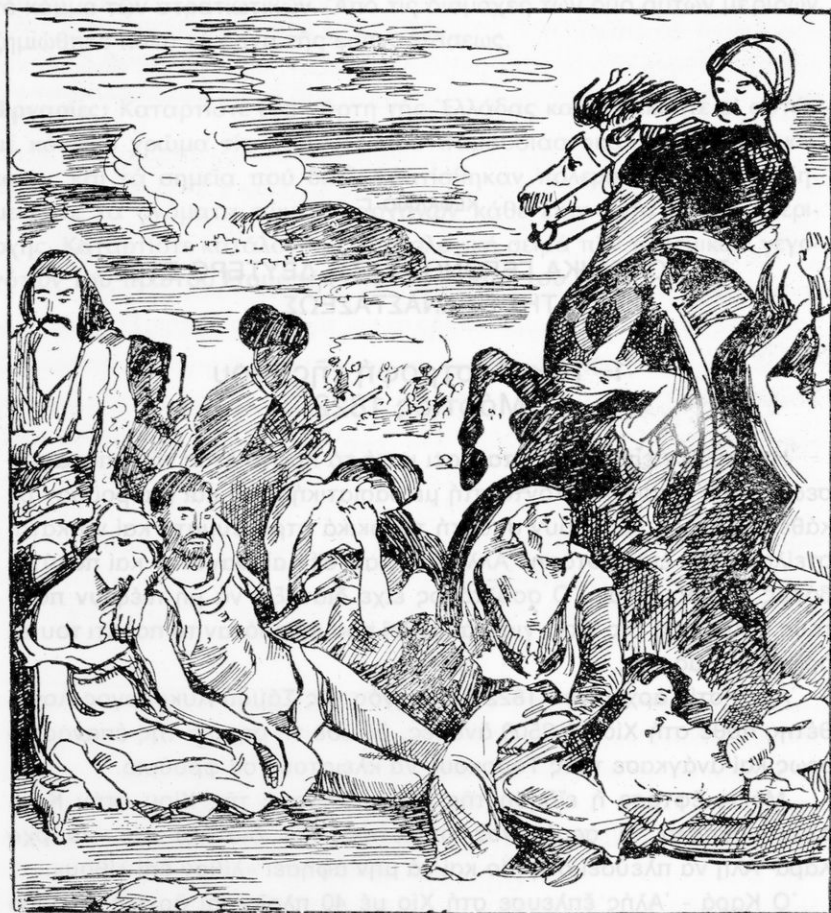
Ἡ Χίος δέν εἶχε ἐπαναστατήσει κατά τό πρῶτο ἔτος τῆς ἐπαναστάσεως, γιατί βρισκόταν κοντά στή μικρασιατική ἀκτή καί μπορούσαν σέ κάθε στιγμή νά περάσουν σ' αὐτή τουρκικά στρατεύματα καί νά καταστείλουν τήν ἐπανάσταση. Ἀλλά καί γιατί δέν αισθανόταν καί πολύ τό βάρος τῆς δουλείας. Ὁ σουλτάνος εἶχε διατάξει νά μὴ πιέζουν πολύ τούς κατοίκους τῆς Χίου, γιατί ἀπό ἐκεῖ προμηθεύοταν τό παλάτι του τό ἀρωματικό μαστίχι.

Ἀλλά στίς ἀρχές τοῦ 1822 ὁ ἀρχηγός τῆς Σάμου Λυκοῦργος Λογοθέτης ἦρθε στή Χίο μέ 2500 ἄνδρες, ὕψωσε τή σημαία τῆς ἐπαναστάσεως καί ἀνάγκασε τούς Τούρκους νά κλειστοῦν σέ φρούριο.

Μόλις ἔφτασε ἡ εἶδηση τῆς ἐπαναστάσεως τῆς Χίου στήν Κωνσταντινούπολη, ὁ σουλτάνος ὀργίστηκε καί διατάξε τό ναύαρχο Καρά-Ἀλή νά πλεύσει στή Χίο καί νά μὴν ἀφήσει «λίθον ἐπί λίθου».

Ὁ Καρά - Ἀλής ἐπλευσε στή Χίο μέ 40 πλοῖα καί ἄρχισε σφοδρό κανονιοβολισμό. Κατόπιν ἀποβίβασε 7.000 Τούρκους κι ἐλευθέρωσε τούς κλεισμένους στό κάστρο Τούρκους. Ταυτόχρονα πέρασαν καί ἄλλοι Τούρκοι ἀπό τή μικρασιατική παραλία. Ὁ Λογοθέτης μέ τούς δικούς του μῆταν στά πλοῖα κι ἔφυγαν. Ὁ ἄλλος πληθυσμός τοῦ νησιοῦ ἔμεινε ἀνυπεράσπιστος στή διάθεση τῶν Τούρκων.

Πολλές ἡμέρες ἄγρια στίφη Τούρκων περιέτρεχαν τό νησί κι ἐσφάζαν τούς κατοίκους χωρίς διάκριση καί λεηλατοῦσαν καί πυρπολοῦσαν σπίτια καί καταστήματα. Δέν ἄφηναν οὔτε γέρους, οὔτε ἀρρώστους. Ἀπό τίς 100.000 κατοίκους τοῦ νησιοῦ μόνο 2.000 μπόρεσαν νά

Ἡ καταστροφή τῆς Χίου

σωθῶν. 30.000 σφάχθηκαν καὶ ἄλλοι αἰχμαλωτίστηκαν καὶ πούληθηκαν
στά δουλοπάζαρα τῆς Ἀφρικῆς. Τό ὠραίο νησί τῆς Χίου ἔγινε ἓνα ἀπέ-
ραντο νεκροταφεῖο.

Ἡ καταστροφή τῆς Χίου βύθισε σέ πένθος τούς Ἕλληνες. Ἡ σκλη-
ρότητα ὅμως τῶν Τούρκων προξένησε βαθιά ἐντύπωση στήν Εὐρώ-
πη. Ξένοι δημοσιογράφοι περιέγραψαν μέ ζωηρά χρώματα καί ζω-

γράφοι απεικόνισαν φοβερές σκηνές από τή φρικτή καταστροφή. Έτσι οί λαοί τής Εύρώπης άρχισαν νά συμπαθούν τόν απελευθερωτικό πόλεμο τών Έλλήνων καί άρχισε νά σημειώνεται στίς δυτικές χώρες μιά κίνηση φιλελληνισμού.

Έρωτήσεις. Διατυπώστε κρίσεις γιά τήν άπόφαση του σουλτάνου νά καταστρέψει τή Χίο. Ποιά επίδραση είχε γιά τήν επανάσταση ή καταστροφή τής Χίου; Διαβάστε τό ποίημα του Β. Ούγκώ «Τό Έλληνόπουλο», μετάφραση Κ. Παλαμά. Διαβάστε τό διήγημα «Λουκής Λάρας» του Δ. Βικέλα.

2. Ή πυρπόληση τής τουρκικής ναυαρχίδας στή Χίο από τόν Κωνσταντίνο Κανάρη

Ό ελληνικός στόλος δέν μπόρεσε νά προσφέρει βοήθεια στή Χίο, γιατί τά τουρκικά πλοία είχαν μεγάλα κανόνια, έκαναν περιπολίες στό νησί καί δέν άφηναν τά ελληνικά πλοία νά πλησιάσουν.

Άλλά τό άδικοχυμένο αίμα τών θυμάτων ζητούσε εκδίκηση. Γι' αυτό οί Έλληνες έβαλαν σ' ενέργεια τά πυρπολικά. Δύο έμπειροι ναυτικοί καί γενναίοψυχοι άντρες, ό Ψαριανός Κωνσταντίνος Κανάρης καί ό Ύδραϊός Άνδρέας Πιπίνος ανάλαβαν νά οδηγήσουν τά πυρπολικά τους μέσα στό λιμάνι τής Χίου.

Τή δύσκολη αυτή επιχείρηση άποφάσισαν οί πυρπολητές νά εκτελέσουν τή νύχτα του Μπαϊραμιού. Οί μωαμεθανοί έχουν μιά θρησκευτική γιορτή, τό Ραμαζάνι. Αυτή βαστάει 30 ήμέρες καί όλη τήν ήμέρα νηστεύουν, τή νύχτα όμως τρώνε καί διασκεδάζουν. Τήν τελευταία νύχτα του Ραμαζανιού, πού τή λένε Μπαϊράμι, οί Μωαμεθανοί τή γιορτάζουν μεγαλοπρεπέστατα. Αυτή τή νύχτα διάλεξαν οί πυρπολητές, γιά νά εκτελέσουν τήν άποστολή τους μέ μεγαλύτερη έλπίδα επιτυχίας.

Πρίν ξεκινήσουν από τά Ψαρά, πήγαν στήν εκκλησία τής Παναγίας, προσευχήθηκαν καί κοινώνησαν. Ύστερα μπήκαν μέ τούς συντρόφους τους στό πυρπολικά τους καί ξεκίνησαν γιά τό λιμάνι τής Χίου. Ήταν 4 Ίουνίου. Έφτασαν στό λιμάνι τής Χίου νύχτα. Τά τουρκικά πλοία ήταν σημαιοστολισμένα καί φωταγωγημένα, περισσότερο ή ναυαρχίδα, γιατί μέσα ό Κάρά-Άλής είχε καλέσει τούς άξιωματικούς του στόλου καί γιόρταζε μ' αυτούς τό Μπαϊράμι.

Ὁ Κωνσταντῖνος Κανάρης

Ὁ Κανάρης ὀδήγησε τὸ πυρπολικό του στὴ ναυαρχίδα καὶ ὁ Πιπίνος στὴν ὑποναυαρχίδα. Δέν τοὺς πῆραν εἶδηση οἱ Τούρκοι. Τὰ ἔδεσαν μέ προσοχή, τὰ ἀναψαν καὶ ἀπομακρύνθηκαν. Τὸ πλήρωμα τῆς ὑποναυαρχίδας εἶδε τίς φλόγες γρήγορα καὶ μπόρεσε νά κόψει τὰ σχοινιά καὶ ν' ἀπομακρύνει ἀπὸ τὸ πλευρό του τὸ πυρπολικό. Τὸ πυρπολικό ὅμως τοῦ Κανάρη ἔζωσε μέ τίς φλόγες του τῆ ναυαρχίδα. Οἱ προσπάθειες τοῦ πληρώματος νά σθῆσουν τὴ φωτιά ἔμειναν χωρὶς ἀποτέλεσμα.

Τί ἔγινε τότε ἐπάνω στοῦ πλοῖο δέν περιγράφεται. Οἱ ναῦτες ἔτρεχαν νά σωθοῦν. Ἄλλοι ἔπεφταν στὴ θάλασσα, ἄλλοι ἔμπαιναν στίς βάρκες πού ἀναποδογουρίζονταν ἀπὸ τὴν ἀκαταστασία καὶ τὸν πανικό καὶ ἄλλοι ἔβρισκαν τὸ θάνατο ἀπὸ τὴ φωτιά. Ὁ σκληρὸς Καραῖ-Ἀλῆς μπῆκε σέ μιά βάρκα, γιὰ νά φύγει καὶ νά σωθεῖ, ἀλλὰ τὸ ἀδικοχυμένο αἶμα τὸσων ἀθῶων θυμάτων δέν τὸν ἄφησε. Ἐνα μισοκαμένο ξύλο ἔπεσε πάνω στοῦ κεφάλι του καὶ τὸν σκότωσε. Δύο χιλιάδες Τούρκοι βρῆκαν τὸ θάνατο καὶ τὸ λιμάνι τῆς Χίου γέμισε ἀπὸ συντρίμματα τοῦ περήφανου πλοῖου.

Οἱ πυρπολητὲς γύρισαν στὰ Ψαρά. Ὁλος ὁ κόσμος τοὺς περίμενε στὴν παραλία. Ἐκεῖνοι, ταπεινοί, ξεσκούφωτοι καὶ ξυπόλητοι τράβηξαν ἴσια γιὰ τὴν ἐκκλησία νά εὐχαριστήσουν τὸ Θεό γιὰ τὴν ἐπιτυχία τῆς ἀποστολῆς τους.

Ὁ τουρκικὸς στόλος πανικόβλητος ἀπὸ τὴν καταστροφὴ γύρισε στὰ Δαρδανέλια. Ἀργότερα θέλησε νά ξαναβγεῖ, ἀλλὰ κοντὰ στὴν Τένεδο ὁ Κανάρης ἔκαψε καὶ τὴν ὑποναυαρχίδα πού εἶχε γλυτώσει στὴ Χίο.

Ὁ Κωνσταντῖνος Κανάρης γεννήθηκε στὰ Ψαρά στὰ 1770 καὶ γίνηκε ναυτικός. Ἐτρεφε βαθιὰ πίστη στοῦ Θεοῦ καὶ θερμὴ ἀγάπη γιὰ τὴν πατρίδα. Ἦταν τολμηρὸς. Τὰ ναυτικά του κατορθώματα καὶ ἡ δρᾶση του

μέ τα πυρπολικά τόν ανάδειξαν σ' ὅλη τήν Ἑλλάδα καί στήν Εὐρώπη ἀκόμα. Εὐτύχησε νά δεῖ τήν ἀπελευθέρωση τῆς πατρίδας καί πρόσφερε καί τότε τίς ὑπηρεσίες του σ' αὐτή ὡς ὑπουργός τῶν Ναυτικῶν καί πρωθυπουργός.

Ἔργασίες. Διαβάστε τά ποιήματα: «Τό τάμα τοῦ Κανάρη», «ὁ Μαρτζός» καί τό διήγημα «Τό ἔθνος μας θά πληρώσει».

3. Ἡ ἐκστρατεία τοῦ Μαυροκορδάτου στήν Ἡπειρο καί ἡ μάχη τοῦ Πέτα (2 Ἰουλίου 1822)

Οἱ Σουλιῶτες ἐπωφελήθηκαν ἀπό τόν ἐμφύλιο πόλεμο τῶν Τούρκων στήν Ἡπειρο μέ τόν Ἀλή πασά καί ξαναγύρισαν στήν πατρίδα τους, στό ἥρωικό Σούλι. Ὄταν ὁμως ὁ Χουρσίτ νίκησε τόν Ἀλή πασά, τά ἔβαλε καί μέ τούς Σουλιῶτες, γιατί δέν ἠθελε νά εἶναι κοντά στά Γιάννενα μιά ἐμπειροπόλεμη ὁμάδα Ἑλλήνων. Οἱ Σουλιῶτες ζήτησαν τή βοήθεια τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως. Ὁ πρόεδρος Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος, πού βρισκόταν τότε στό Μεσολόγγι, δέχτηκε νά βοηθήσει τούς Σουλιῶτες καί συγκέντρωσε στράτευμα ἀπό 6.000 ἄντρες καί μ' αὐτό προχώρησε πρὸς τήν Ἡπειρο. Στήν ἐκστρατεία αὐτή πῆραν μέρος καί ξένοι ἐθελοντές φιλέλληνες μέ ἀρχηγό τό Νόρμαν.

Ὁ Μαυροκορδάτος ὁμως δέν ἦταν στρατιωτικός καί δέ γνῶριζε τή στρατηγική καί πολεμική τέχνη. Γι' αὐτό ἔκανε πολλά σφάλματα κι ἔγινε ἀφορμὴ ν' ἀποτύχει ἡ ἐκστρατεία ἐκείνη. Τό μεγαλύτερο σφάλμα του ἦταν πού ἀνάλαβε αὐτός τήν ἀρχηγία τοῦ στρατοῦ καί δέ διόρισε ἀρχιστράτηγο τό κατάλληλο στρατιωτικό πρόσωπο. Ἐπειτα χώρισε τό στράτευμα σέ τρεῖς ὁμάδες καί μέ τόν τρόπο αὐτό ἐξασθένησε τή μαχητική του ἀξία. Τῆ μιά ὁμάδα ἀπό ἐμπειροπόλεμους Μανιάτες μέ τήν ἀρχηγία τοῦ ἥρωα τοῦ Βαλτετσίου Κυριακούλη Μαυρομιχάλη ἔστειλε μέ πλοῖα στό Φανάρι. Τὴν ἄλλη μέ ἀρχηγό τό Μάρκο Μπότσαρη ἔστειλε στήν Κιάφα. Τὴν τρίτη καί τό σῶμα τῶν φιλελλήνων ὁδήγησε ὁ ἴδιος ὡς τό χωριό Πέτα κοντά στήν Ἄρτα.

Ὁ Μαυρομιχάλης μόλις ἀποβιβάστηκε στό Φανάρι, κυκλώθηκε ἀπό τά στρατεύματα τοῦ Ὁμέρ Βρυώνη. Πολέμησε μέ γενναιότητα, ἀλλά οἱ δυνάμεις τῶν Τούρκων ἦσαν πολύ ἀνώτερες καί σκοτώθηκε ἄδικα μέ τό μεγαλύτερο μέρος τῶν συμπολεμιστῶν του.

Κατά του Μαυροκορδάτου ο Χουρσίτ έστειλε τον Μεχμέτ Πασά ή Κιουταχή με 6.000 στρατό. Αυτός κατασκόπευε τις κινήσεις των Έλλήνων κοντά στο χωριό Πέτα και στην κατάλληλη στιγμή τους περικύκλωσε και τους χτύπησε. Κι εδώ οι Έλληνες πολέμησαν γενναία, αλλά χωρίς αποτέλεσμα, γιατί ούτε άρχηγός υπήρχε ούτε πολεμικό σχέδιο. Οι φιλέλληνες πολέμησαν σαν ήρωες, αλλά σκοτώθηκαν σχεδόν όλοι. Μόνο ο Νόρμαν κατόρθωσε να σωθεί και να γυρίσει στο Μεσολόγγι. Έκει είχε γυρίσει και ο Μαυροκορδάτος πού ή τύχη θέλησε να γλυτώσει.

Η μάχη του Πέτα ήταν αληθινή καταστροφή για τους Έλληνες. Η έκστρατεία αυτή είχε τραγικό τέλος και οι δυστυχείς Σουλιώτες αναγκάστηκαν για δεύτερη φορά να φύγουν από την πατρίδα τους στα Έφτάνησα. Από εκεί πολλοί από αυτούς ήρθαν στην Ελλάδα και συνέχισαν τον αγώνα τους κατά των Τούρκων.

Ερωτήσεις. Γιατί ανάλαβε ο ίδιος ο Μαυροκορδάτος την έκστρατεία στην Ήπειρο; Ποιά σφάλματα έγιναν; Ποιές ζημιές προξενήθηκαν στον ελληνικό αγώνα από τη συμφορά του Πέτα; Τι ήταν οι φιλέλληνες;

4. Η πρώτη πολιορκία του Μεσολογγίου

Ύστερα από τη μάχη του Πέτα και την αναχώρηση των Σουλιωτών από την Ήπειρο, ο Χουρσίτ πρόσταξε τον Όμερ Βρυώνη και τον Κιουταχή να κατέβουν στη Δυτική Στερεά Ελλάδα, να κυριεύσουν το Μεσολόγγι και από εκεί να περάσουν στην Πελοπόννησο, για να καταστείλουν κι εκεί την επανάσταση.

Τόν Οκτώβρη του 1822 οι δύο πασάδες με 12.000 άνδρες, χωρίς να συναντήσουν καμιά αντίσταση, ήρθαν και πολιορκήσαν το Μεσολόγγι. Στη στεριά αυτοί και στη θάλασσα ο τουρκικός στόλος.

Έκείνη την εποχή μέσα στο Μεσολόγγι ήταν 400 άνδρες με τον Μαυροκορδάτο, ο Μάρκος Μπότσαρης με 300 Σουλιώτες και λίγοι φιλέλληνες. Η φρουρά αυτή δεν ήταν αρκετή, για να κρατήσει την πόλη, και αν οι πασάδες επιχειρούσαν τότε γενική έφοδο, σίγουρα θά κυρίευαν την πόλη. Έκαμαν όμως λάθος ν' αρχίσουν διαπραγματεύσεις με τους πολιορκουμένους για παράδοση.

Οι Έλληνες περίμεναν ενισχύσεις κι επίτηδες έδιναν μάκρος στις

διαπραγματεύσεις ως τό Νοέμβρη. Τότε ό ναύαρχος Άνδρέας Μιαούλης μέ τόν έλληνικό στόλο έσπασε τόν άποκλεισμό από τή θάλασσα κι έμπασε στό Μεσολόγγι χίλιους πολεμιστές καί άρκετές τροφές. "Ύστερα από τήν ένίσχυσή τους αύτοί οί πολιορκούμενοι παράγγειλαν στους πασάδες πώς, «άν θέλουν τό Μεσολόγγι, νά πάνε νά τό πάρουν».

Οί Τούρκοι τότε άρχισαν τίς επίθεσεις τους, αλλά χωρίς άποτέλεσμα. Στο μεταξύ άρχισε κι ό χειμώνας καί τά τρόφιμά τους λιγόστευαν. Άποφάσισαν λοιπόν νά κάνουν μιά τελευταία, αλλά γενική επίθεση, γιά νά μπούν στήν πόλη. Γιά νά είναι περισσότερο βέβαιοι γιά τήν έπιτυχία τους, διάλεξαν σάν κατάλληλο χρόνο γιά τήν επίθεση τή νύχτα τής 24 Δεκεμβρίου, πού οί "Έλληνες θά ήταν στίς εκκλησίες γιά τή γιορτή τών Χριστουγέννων καί τό τείχος θά είχε άσθενέστερη φρουρά.

Οί "Έλληνες όμως πληροφορήθηκαν τό σχέδιο από τόν "Έλληνα κυνηγό του Όμέρ Βρυώνη Γούναρη καί ήταν έτοιμοι. Όταν άρχισαν νά χτυπούν οί καμπάνες τών εκκλησιών, οί Τούρκοι όρμησαν προς τό τείχος μέ λιγότερες προφυλάξεις. Οί "Έλληνες τούς ύποδέχτηκαν μέ πυκνές όμοβροντίες. Περισσότεροι από 500 Τούρκοι έπεσαν νεκροί. Οί άλλοι ύποχώρησαν. Καί αύτή ή επίθεση δέν έφερε άποτέλεσμα. Τότε οί πασάδες έλυσαν τήν πολιορκία του Μεσολογγίου καί αναχώρησαν γιά τήν "Ηπειρο. Οί "Έλληνες τούς κυνήγησαν ως τόν Άχελώο καί τούς προξένησαν άρκετές ζημιές. "Η μεγάλη στρατιά διαλύθηκε καί μόνο λίγα τμήματα γύρισαν στήν Πρέβεζα.

Ερωτήσεις. Μπορείτε νά φαντασθείτε πώς άμύνονται οί Μεσολογίτες καί πώς έκαναν τίς επίθεσεις τους οί Τούρκοι; Μπορείτε νά φαντασθείτε πώς ήταν τό τείχος του Μεσολογγίου; Μέ ποιά άραγε τεχνάσματα παράτειναν οί πολιορκούμενοι τίς διαπραγματεύσεις; Πώς μπόρεσαν 1700 "Έλληνες νά καταδιώξουν ως τόν Άχελώο 11.000 Τούρκους; Διαβάστε τό διήγημα: «Τό νερό τών Διψασμένων»

5. "Η έκστρατεία του Δράμαλη

Ο σουλτάνος έβλεπε μέ άνησυχία τήν άποτυχία όλων τών προσπαθειών του Χουρσίτ γιά τήν κατάπιξη τής έπαναστάσεως. Γι' αύτό πρόσταξε νά έτοιμαστει στή Λάρισα μεγάλη στρατιά. Άρχηγό της διό-

ρισε τό Μαχμούτ Πασά Δράμαλη καί τοῦ ἔδωκε ἐντολή νά κατέβει στήν Πελοπόννησο, γιά νά σθῆσει τήν ἐπανάσταση.

Τόν Ἰούνιο τοῦ 1822 ὁ Δράμαλης ξεκίνησε ἀπό τήν Λάρισα μέ 24.000 πεζοῦς καί 8.000 ἵππεις. Πέρασε ἀπό τήν Ἀνατολική Στερεά Ἑλλάδα κι ἔφτασε στήν Ἀθήνα, χωρίς νά συναντήσῃ καμιά ἀντίσταση. Ἀπό ἐκεῖ πέρασε τόν ἰσθμό καί ἔφτασε στήν Κόρινθο καί ἀπό ἐκεῖ προχώρησε στήν Ἀργολική πεδιάδα.

Οἱ Ἕλληνες στή δύσκολη αὐτή περίσταση ἀπελπίστηκαν. Ποίος ἦταν ἱκανός ν' ἀντισταθεῖ σέ μιά τόσο μεγάλη στρατιά; Τά στρατεύματα πού πολιορκοῦσαν τό Ναύπλιο, διαλύθηκαν· οἱ κάτοικοι ἔπαιρναν ὅ,τι μπορούσαν κι ἔφευγαν στά βουνά. Ἡ κυβέρνηση ἄφησε τό Ἄργος καί μπῆκε σέ δύο πλοῖα, πού ἦταν στόν Ἀργολικό κόλπο. Γενική ἀπογοήτευση εἶχε καταλάβει ὅλους καί ἡ ἐπανάσταση φαινόταν πώς ἔσθηνε.

Στίς φοβερές αὐτές στιγμές δύο ἄντρες δέν ἔχασαν τό θάρρος τους καί δέ λιποψύχησαν. Ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης καί ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης. Αὐτοῖ ἀποφάσισαν ν' ἀντισταθοῦν. Τό σχέδιο τῆς ἀντιστάσεως τό κατάστρωσε ὁ Κολοκοτρώνης. Σύμφωνα μ' αὐτό ὁ Ὑψηλάντης πῆρε 700 γενναίους ἄντρες καί μπῆκε στό φρούριο τοῦ Ἄργους, γιά νά ἐνισχύσει τήν ἄμυνά του καί νά κάμει τό Δράμαλη νά χρονοτριβῆσει ἐκεῖ, γιά νά τό κυριεύσει. Στό μεταξύ ὁ Κολοκοτρώνης θά ἔβρισκε καιρό νά ὀργανώσει ἀντίσταση στούς Μύλους καί νά κόψει τό δρόμο τοῦ Δράμαλη πρὸς τήν Τρίπολη.

Ὅταν ὁ Δράμαλης ἔφτασε στό Ἄργος καί βρῆκε ἑλληνικές δυνάμεις στό κάστρο, δέ θέλησε νά προχωρήσει καί νά τίς ἀφήσει πίσω του νά τοῦ ἐνοχλοῦν τίς συγκοινωνίες. Σταμάτησε καί ἄρχισε πολιορκία τοῦ κάστρου. Τότε ὁ Κολοκοτρώνης ἔτρεξε παντοῦ, γιά νά συγκεντρώσει στρατό. Ἄλλου παρακαλοῦσε, ἄλλου ἐνθουσίαζε, ἄλλου φοβέριζε. Ἡ φωνή του ἔδινε θάρρος καί τ' ὄνομά του ἔδινε ἐλπίδες. Σέ λίγες μέρες συγκεντρώθηκαν στούς Μύλους 10.000 ἄνδρες. Τότε βοήθησε τόν Ὑψηλάντη νά βγεῖ ἀπό τό κάστρο καί νά ἐνωθεῖ μέ τό στράτευμα τῶν Μύλων, γιατί ἔβλεπε πώς τό στρατόπεδο τῶν Μύλων ἦταν πιά ἀρκετά ἰσχυρό νά ἐμποδίσῃ τό Δράμαλη νά προχωρήσει πρὸς τήν Τρίπολη.

Ἄλλά ὁ Δράμαλης δέ μπορούσε πιά νά προχωρήσει. Ἡ καθυστέρηση πού ἔκαμε στό κάστρο τοῦ Ἄργους ἦταν γι' αὐτόν καταστρεπτι-

κή. Ὁ Κολοκοτρώνης εἶχε κάψει τὰ σπαρτά, πρὶν ὑποχωρήσει ἀπὸ τὴν πεδιάδα, καὶ ἡ τροφοδοσία τοῦ στρατοῦ καὶ τῶν ζώων τοῦ Δράμαλη ἐγίνε δύσκολη. Τὰ ζῶα ψοφοῦσαν καὶ οἱ στρατιῶτες του πέθαιναν ἀπὸ διάφορες ἐπιδημίες. Ἔπρεπε νὰ γυρίσει στὴν Κόρινθο. Γιά νὰ ἐξαπατήσει ὅμως τοὺς Ἕλληνες νὰ τοῦ κόψουν τὸ δρόμο, ἔστειλε τὸ γραμματικό του, πού ἦταν χριστιανός, νὰ πεῖ τάχα ἐμπιστευτικά στοὺς Ἕλληνες πὼς ὁ Δράμαλης σκέφτεται νὰ προχωρήσει πρὸς τὴν Τρίπολη.

Ὅλοι οἱ Ἕλληνες ὀπλαρχηγοὶ πίστεψαν τὴν πληροφορία αὐτὴ. Μόνο ὁ Κολοκοτρώνης δὲν ἐξαπατήθηκε καὶ εἶπε πὼς ὁ Δράμαλης σκοπεύει νὰ γυρίσει στὴν Κόρινθο. Γι' αὐτὸ παρακίνησε τοὺς ἄλλους ὀπλαρχηγούς νὰ σπεύσουν νὰ πιάσουν τὰ στενά τῶν Δερβενακίων, γιατί εἶναι μεγάλη εὐκαιρία νὰ καταστρέψουν αὐτὴ τὴ μεγάλη στρατιά. Τοῦ κάκου ὅμως. Δὲν κατόρθωσε δυστυχῶς νὰ τοὺς μεταπεισε. Μονάχα ὁ Ὑψηλάντης, ὁ Παπαφλέσσας καὶ ὁ Νικηταρᾶς τὸν ἀκολούθησαν μὲ 2.500 ἄνδρες.

Ἡ πεδιάδα τοῦ Ἄργους χωρίζεται ἀπὸ τὴν Κορινθία ἀπὸ ἓνα βουνό, πού ἔχει τρεῖς διαβάσεις. Ὁ Κολοκοτρώνης ἔπιασε τὰ στενά τῶν Δερβενακίων κοντὰ στὴ Νεμέα. Οἱ ἄλλοι ἔπιασαν τὶς ἄλλες διαβάσεις.

Στὶς 20 Ἰουλίου ὁ Δράμαλης ξεκίνησε ἀπὸ τὸ Ἄργος πρὸς τὴν Κόρινθο. Ὅταν ἡ ἐμπροσθοφυλακὴ του μπήκε στὸ στενό τῶν Δερβενακίων, οἱ Ἕλληνες, τὴν ὑποδέχτηκαν μὲ πυκνὲς ὀμβροντίες. Πανικός καὶ σύγχυση ἔπιασε τοὺς Τούρκους. Νεκροὶ καὶ τραυματίες, ἄνθρωποι καὶ ζῶα γέμισαν τὸ στενό. Τὰ ἄλλα τμήματα διευθύνθηκαν πρὸς τὸν Ἅγιο Σῶστη καὶ πρὸς τὸ Ἄγινόρι, ἀλλὰ κι ἐκεῖ ἡ συμφορὰ καὶ ἡ καταστροφὴ τοὺς περίμενε. Τέσσερις χιλιάδες τούρκικὰ πτώματα σκέπασαν τὰ στενά. Τ' ἀπομεινάρια τῆς στρατιάς χωρὶς ἐφόδια ἔφτασαν σὲ ἀξιόθρηνητὴ κατάσταση στὴν Κόρινθο. Ἐκεῖ ὁ Δράμαλης πέθανε ἀπὸ τὴ στενοχώρια του. Ἀπὸ ἐκεῖ κατευθύνθηκαν ἀπὸ τὸν παραλιακὸ δρόμο πρὸς τὴν Πάτρα. Κοντὰ ὅμως στὴν Ἀκράτα τοὺς περίμεναν οἱ ὀπλαρχηγοὶ τῶν Καλαβρύτων καὶ τῆς Ἀχαΐας καὶ τοὺς ἀποδεκάτισαν. Δύο χιλιάδες μόνο ἔφτασαν στὴν Πάτρα καὶ ἀπὸ ἐκεῖ μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Γιουσούφ πασὰ πέρασαν στὴν Ἠπειρο.

Ὁ Χουροσίτ θεωρήθηκε ὑπεύθυνος γιὰ τὴν καταστροφὴ τοῦ Δράμαλη καί, γιὰ ν' ἀποφύγει τὴν ὀργὴ τοῦ σουλτάνου αὐτοκτόνησε. Ἔτσι τρεῖς μεγάλοι ἀρχηγοὶ τῶν τουρκικῶν δυνάμεων πού στάλθηκαν στὰ

1822 κατά των Έλλήνων χάθηκαν. Ὁ Καρα΄Αλής, ὁ Δράμαλης καί ὁ Χουροσίτ.

Ἡ καταστροφή τοῦ Δράμαλη ἔσωσε τήν ἐπανάσταση στήν Πελοπόννησο καί ἀποθέωσε τόν Κολοκοτρώνη, πού μέ γενική ἀναγνώριση ὅλων τῶν ὄπλων ἀρχιστεύτη διορίστηκε ἀρχιστράτηγος τῆς Πελοποννήσου. Ὅσοι ταξιδεύουν σήμερα στό δρόμο πρός τή Νεμέα βλέπουν στήν πλαγιά τοῦ βουνοῦ κάτασπρο μαρμάρينو ἀνδριάντα τοῦ μεγαλοφυοῦς στρατηγοῦ καί ἐνδοξοῦ Γέρου τοῦ Μοριᾶ, πού ἔστησε ἐκεῖ ἡ πατρίδα ἀπό εὐγνώμοσύνη.

Ἔργασίες. Διαβάστε ἀπό τό βιβλίον τοῦ Σ. Μελά «ὁ Γέρος τοῦ Μοριᾶ», τό σχετικό μέ τό Δράμαλη κεφάλαιο. Ζητεῖστε τά βιβλία τοῦ Φωτάκου, τοῦ Γαλανοῦ καί ἄλλα σχετικά, γιά νά διαβάσετε περισσότερες λεπτομέρειες. Γράψτε τί περίπου θά ἔλεγε στούς Ἕλληνες ὁ Κολοκοτρώνης, ὅταν τοὺς παρακινούσε νά προσέλθουν στό στρατόπεδο τῶν Μύλων. Τί θά γινόταν ἂν ὁ Δράμαλης δέ χρονοτριβούσε στό Ἄργος; Κάμετε χρονολογικόν πίνακα τῶν γεγονότων τοῦ 1822.

ΤΟ ΤΡΙΤΟ ΕΤΟΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ

1. Ἡ μάχη στό Κεφαλόβρυσο
καί ὁ θάνατος τοῦ Μάρκου Μπότσαρη

Τήν ἀπελευθέρωση τῶν Ἑλλήνων δέν μπορούσε μέ κανένα τρόπο νά τήν ἀνεχθεῖ ὁ σουλτάνος καί, ἀντί ν' ἀποθαρρυνθεῖ ἀπό τίς τόσες ἀποτυχίες του, μέ μεγαλύτερο πείσμα ἐξακολούθησε τίς προσπάθειές του γιά τήν καταστολή τῆς ἐπαναστάσεως. Τώρα ἔδωσε διαταγή νά ἐτοιμαστοῦν νέες δυνάμεις καί νά εἰσβάλουν στήν ἐπαναστατημένη χώρα.

Στίς ἀρχές τοῦ 1823 ὁ Ὄμερ Βρυώνης καί ὁ Μουσταφάμπεης μπήκαν στή Στερεά Ἑλλάδα μέ 16.000 στρατό. Σκοπός τους καί στόχος τους ἦταν τό Μεσολόγγι. Μιά ἐμπροσθοφυλακή τῆς στρατιᾶς αὐτῆς μέ ἀρχηγό τόν Τζελαεδίν Μπέη ἔφτασε στό Καρπενήσι. Ἡ κατάσταση τότε στή Δυτική Στερεά Ἑλλάδα ἦταν ἀπελπιστική. Καμιά ἀξιόλογη στρατιωτική δύναμη δέν ἦταν, γιά ν' ἀντισταθεῖ στή νέα εἰσβολή. Καί τό χειρότερο, οἱ διάφοροι ὀπλαρχηγοί μάλωναν μεταξύ τους γιά τό ποῖός θά ἦταν ἀρχιστράτηγος.

Ἡ κυβέρνηση διόρισε τότε ἀρχιστράτηγο τό Μάρκο Μπότσαρη, πού ἦταν γενναῖος πολεμιστής, ἀνιδιοτελής πατριώτης καί εἶχε στρατηγικό μυαλό, ταπεινοφροσύνη καί καρδιά λιονταριοῦ. Οἱ ἄλλοι ὅμως δέ θέλησαν νά τόν ἀναγνωρίσουν καί νά ὑπακούσουν στίς διαταγές του. Τότε ὁ Μάρκος, ἀηδιασμένος ἀπό τίς μικροφιλοτιμίες τῶν ὀπλαρχηγῶν ἔσχισε μπροστά τους τό δίπλωμα τῆς ἀρχιστρατηγίας, πού τοῦ εἶχε στείλει ἡ κυβέρνηση, καί εἶπε: «Ὅποιος εἶναι ἀξίος, τό παίρνει τό δίπλωμα στή μάχη». Καί ξεκίνησε μέ 350 ἀνδρείους Σουλιῶτες. Κανένας ἄλλος δέν τό ἀκολούθησε. Τόσο τούς εἶχε τυφλώσει ὁ ἐγωισμός.

Μάρκος Μπότσαρης

Στό μεταξύ ό Τζελαλεδίν είχε φτάσει στό Κεφαλόβρυσο καί είχε στρατοπευθεύσει εκεί. Ό Μπότσαρης άποφάσισε νά του έπιτεθει ξαφνικά τή νύχτα τής 9ης Αύγούστου. Τά παλικάρια του λούστηκαν στό ποτάμι, χτενίστηκαν, έτοιμάστηκαν καί όρισαν γιά συνθηματική λέξη, ν' άναγνωρίζονται τή νύχτα καί νά μή χτυπάει ό ένας τόν άλλον, τή λέξη «στουρνάρι».

Τή νύχτα, πού κοιμόνταν οί Τουρκοί, οί Σουλιώτες άθέατοι πλησίασαν τήν κατασκήνωση, έσφαξαν τούς φρουρούς καί ύστερα έμπαιναν στίς σκηνές καί σκότωναν χωρίς διάκριση. Οί Τουρκοί ξύπνησαν τρομαγμένοι. Φόβος, σύγχυση καί πανικός τούς κυρίευσε.

Δέ γνώριζαν ό ένας τόν άλλο, σκοτώνονταν μεταξύ τους γιατί καί οί Σουλιώτες φορούσαν τά ίδια ρούχα.

Ό Μάρκος άνακάλυψε τή σκηνή του Τζελαλεδίν μέσα σ' ένα μαντρότοιχο καί θέλησε ό ίδιος νά μπει μέσα. Άλλ' όταν άνέβηκε στόν τοίχο, μιά σφαίρα τόν βρήκε στό μέτωπο καί τόν σκότώσε.

Οί Τουρκοί έφυγαν τρομαγμένοι καί οί Σουλιώτες γύρισαν στό Μεσολόγγι φορτωμένοι λάφυρα, όπλα καί έχθρικές σημαίες, αλλά καί τό σώμα του άνδρείου άρχηγού τους. Ό Μάρκος κηδεύτηκε στό Μεσολόγγι μέσα σέ γενικό πένθος.

Ή άλλη τουρκική στρατιά ήρθε ως τό Αιτωλικό, αλλά τελικά γύρισε στόν Ήπειρο άπρακτη.

Ερωτήσεις. Σέ ποιές περιστάσεις έχετε συναντήσει ως τώρα τόν Μάρκο Μπότσαρη; Διαβάστε μερικά ποιήματα σχετικά μέ τόν ήρωα αυτόν. Χαρακτηρίστε τή συμπεριφορά του στό ζήτημα τής άρχιστρατηγίας.

2. Έμφύλιοι πόλεμοι τῶν Ἑλλήνων

Ἀπό τόν καιρό τῆς πρώτης Ἐθνικῆς Συνελεύσεως τῶν Ἑλλήνων στήν Ἐπίδαυρο οἱ Ἕλληνες ἦταν χωρισμένοι σέ δύο παρατάξεις. Στούς στρατιωτικούς καί τούς πολιτικούς.

Ὁ τρόπος πού κυβερνοῦσαν οἱ πολιτικοί δέ φαινόταν σωστός στούς στρατιωτικούς. Ἡ ἀποτυχία μάλιστα τοῦ Μαυροκορδάτου στήν Ἡπειρο καθώς καί ἡ στάση τῆς κυβερνήσεώς του πού μπήκε στά πλοῖα, ὅταν ἦρθε ὁ Δράμαλης στήν Ἀργολίδα, εἶχαν ἐξοργίσει τούς στρατιωτικούς.

Τό Μάρτη τοῦ 1823 συγκροτήθηκε στό Ἄστρος τῆς Κυνουρίας ἡ δεύτερη Ἐθνοσυνέλευση. Καί σ' αὐτήν οἱ ἀντιπρόσωποι παρουσιάστηκαν χωρισμένοι σέ δύο μερίδες. Ὁ Μαυροκορδάτος ἦταν ἀρχηγός τῶν πολιτικῶν καί ὁ Κολοκοτρώνης τῶν στρατιωτικῶν. Ἀλλά καί σ' αὐτή τήν Ἐθνοσυνέλευση ἐπικράτησαν οἱ πολιτικοί. Ὁ Μαυροκορδάτος ψηφίστηκε πρόεδρος τοῦ βουλευτικοῦ καί ὁ Πετρόμπεης πρόεδρος τοῦ νομοτελεστικοῦ. Ὁ Κολοκοτρώνης τόσο πολύ διαφώνησε μέ τό Μαυροκορδάτο, πού ἔφυγε στήν Τρίπολη. Ἐκεῖ τόν ἀκολούθησαν καί τά ἄλλα μέλη τοῦ νομοτελεστικοῦ. Τότε ὁ Μαυροκορδάτος διόρισε ἄλλο νομοτελεστικό μέ πρόεδρο τόν Γεώργιο Κουντουριώτη καί μέ ἔδρα τῆς κυβερνήσεως τό Κρανίδι. Ἔτσι ἔγιναν δύο κυβερνήσεις. Μία στό Κρανίδι τῶν πολιτικῶν καί μία στήν Τρίπολη τῶν στρατιωτικῶν.

Ὁ Κολοκοτρώνης δέν μπορούσε ν' ἀνέχεται τήν κατάσταση αὐτή καί διάλυσε τήν κυβέρνησή του. Ἔτσι ἔγινε ἕνας συμβιβασμός, ἀλλά δέν κράτησε πολύ, γιατί ἡ κυβέρνηση τῶν πολιτικῶν εἶχε προτιμήσει στίς ἀνώτερες θέσεις καί τά ἀξιώματα νησιώτες καί Στερεοελλαδίτες. Γι' αὐτό οἱ Πελοποννήσιοι, στρατιωτικοί καί πολιτικοί, κήρυξαν ἀνυπακοή στήν κυβέρνηση τοῦ τόπου.

Ἡ κυβέρνηση, γιά νά καταστείλει τήν ἀνταρσία, ἔφερε στρατεύματα ἀπό τή Στερεά Ἑλλάδα μέ ἀρχηγό τόν Γκούρα καί τόν Καραϊσκάκη. Ἐγιναν συγκρούσεις καί μάχες καί ἀρκετό πολύτιμο αἷμα χύθηκε. Κοντά στήν Τρίπολη σκοτώθηκε καί ὁ γιός τοῦ Κολοκοτρώνη Πάνος, ἐνῶ ὁ Κολοκοτρώνης μέ ἄλλους 14 φυλακίστηκε στήν Ὑδρα, στό μοναστήρι τοῦ Προφήτη Ἡλία.

Ὁ ἐμφύλιος πόλεμος εἶχε μεταδοθεῖ καί στήν Στερεά Ἑλλάδα. Ὁ Ὀδυσσεύς Ἀνδροῦτσος ἦταν μέ τόν Κολοκοτρώνη. Γι' αὐτό τόν κατη-

γόρησαν πώς έρχοταν σέ συνεννόηση μέ τούς Τούρκους καί τό άλλοτε πρωτοπαλίκαρό του, ό Γκούρας, τόν έπιασε καί τόν φυλάκισε επάνω στην Άκρόπολη τής Άθήνας. Τόν Ιούλιο τοῦ 1825 τόν βρήκαν νεκρό κάτω από τό τεΐχος τής Άκροπόλεως. Κανείς δέν έμαθε πώς έγινε αυτό.

Τούς έμφύλιους αυτούς πολέμους οί Έλληνες τούς πλήρωσαν πολύ άκριβά. Είναι αλήθεια ότι διχογνωμίες, μικροφιλοτιμίες καί τυφλό πείσμα κατατρέχουν τό ελληνικό έθνος. Χωρίς αυτά μεγαλουργεί. Μέ αυτά καταστρέφεται.

Έρωτήσεις. Ποιά ήταν ή άρχική αίτία πού διαιρέθηκαν οί Έλληνες; Πώς φούντωσε καί πώς διαμορφώθηκε κατόπιν ή διαίρεση; Τί εντύπωση σάς κάνει ή σύλληψη καί ή φυλάκιση τοῦ Κολοκοτρώνη; Πώς κρίνετε τίς διενέξεις τών Έλλήνων; Διαβάστε τί γράφει ό Σολωμός στόν έθνικό ύμνο γιά τή διχόνοια τών Έλλήνων.

3. Ό φιλελληνισμός στην Εύρώπη καί ό λόρδος Βύρων

Η άναγέννηση τών γραμμάτων στην Εύρώπη, ύστερα από τό μεσαιώνα, είχε γνωρίσει στους Εύρωπαίους τή χώρα, όπου άναπτύχθηκε ό άρχαίος ελληνικός πολιτισμός. Πολλοί Εύρωπαίοι είχαν έπισκεφθεϊ τά άρχαία μνημεΐα στους ελληνικούς τόπους καί είχαν γνωρίσει τόν ελληνικό λαό κάτω από τήν τουρκική δεσποτεΐα.

Διάφοροι συγγραφείς έγραψαν καί δημοσίευσαν στην Εύρώπη ταξιδιωτικές πληροφορίες κι εντυπώσεις από τήν Ελλάδα.

Γι' αυτό, όταν ξέσπασε ή ελληνική επανάσταση, οί λαοί τής Εύρώπης είχαν ιδέα γιά τήν Ελλάδα καί γιά τούς Έλληνες. Σ' αυτό βοήθησαν καί οί πλούσιες ελληνικές κοινότητες εξωτερικού, τά έμπορικά γραφεία καί τό έμπορικό ναυτικό.

Όσο όμως κι' άν ήταν γνωστή ή Ελλάδα καί όσο κι' άν συμπαθοῦσαν τούς Έλληνες πολλοί στην Εύρώπη, τό ελληνικό επαναστατικό κίνημα τοῦ 1821 δέν ευχαρίστησε τίς κυβερνήσεις τών κρατῶν τής Εύρώπης, γιατί αυτές ήταν αντίθετες στην αυτοδιάθεση τών λαῶν καί γι' αυτό είχαν συγκροτήσει τήν **ί ε ρ ή σ υ μ μ α χ ί α**.

Άλλά άν ή πολιτική τών κυβερνήσεων τών κρατῶν τής Εύρώπης δε

Ἡ ἄφιξη τοῦ λόρδου Βύρωνα στό Μεσολόγγι

συμπαθοῦσε τό ἑλληνικό κίνημα, δέ γινόταν τό ἴδιο καί μέ τοὺς λαοὺς τῶν χωρῶν αὐτῶν· αὐτοὶ γνώριζαν τὰ θάσανα τῶν Ἑλλήνων, τὴν καταπίεση καί τὴν τυραννία καί συμπάθησαν τόν ἑλληνικό ἀγώνα. Ὄταν μάλιστα μάθανε τόν ἀπαγχονισμό τοῦ Πατριάρχη, τίς σφαγές τῆς Χίου καί τίς ὠμότητες καί φρικαλεότητες τῶν Τούρκων, ἄρχισαν νά κινοῦνται ζωηρότερα γιὰ τὴν ἑλληνική ὑπόθεση.

Ἐνα ρεῦμα φιλελληνισμοῦ δημιουργήθηκε στὶς εὐρωπαϊκές χῶρες. Στὴν Ἀγγλία, στή Γαλλία, στὴν Ἑλβετία καί στὴν Ἀμερική ἰδρύθηκαν φιλελληνικοὶ σύλλογοι, πού μάζευαν χρήματα καί βοηθήματα γιὰ τοὺς Ἕλληνες καί πίεζαν τίς κυβερνήσεις τῶν χωρῶν τους νά ἐπέμβουν καί νά ὑποστηρίξουν τὰ ἑλληνικά δίκαια.

Ἐνας τέτοιος σύλλογος ἦταν καί τό φιλελληνικό Κομιτάτο τοῦ Λονδίνου, πού βοήθησε τόν ἑλληνικό ἀγώνα ὄχι μόνο μέ ἐφόδια καί

χρήματα, αλλά και μέ πολλά μέλη του, πού ήρθαν στην Ελλάδα, για να πολεμήσουν και μέ τό όπλο άκόμα, για τήν έλληνική άνεξαρτησία.

Επιφανέστερος φίλος τών Έλλήνων ήταν ό λόρδος Βύρων. Ήταν άπόγονος μεγάλης και πλούσιας οικογένειας τής Άγγλίας. Είχε λεπτή κι ευγενική ψυχή και ταξίδευσε σέ πολλές χώρες και στην Ελλάδα, πού τήν αγάπησε και τήν ύμνησε μέ ώραίους ποιητικούς στίχους. Θλιβόταν κατάκαρδα για τό κατάντημα του έλληνικού λαού κι επιθυμούσε νά βοηθήσει στην άπελευθέρωσή του. Και όταν πληροφορήθηκε τήν έκρηξη τής έπαναστάσεως, εργάστηκε μέ ζωηρό ένθουσιασμό για τήν ένίσχυσή της.

Στά τέλη του 1823 ήρθε ό ίδιος στό Μεσολόγγι, για νά προσφέρει ό,τι μπορούσε στον έλληνικό άγώνα. Συγκρότησε ένα ιδιαίτερο σώμα από Σουλιώτες και τό συντηρούσε μέ δικά του έξοδα. Προσπαθούσε νά συμφιλιώνει τούς Έλληνες και τούς συμβούλευε νά έχουν όμόνοια, για νά επιτύχουν τό σκοπό τους. Έγραφε στην Άγγλία για τήν άποστολή έφοδίων και για τήν ένίσχυση τής έπαναστάσεως.

Κακή όμως μοίρα στέρησε τούς Έλληνες από τήν πολύτιμη βοήθειά του. Άρρώστησε από πνευμονία και στις 19 του Άπριλίου του 1824 πέθανε. Πεθαίνοντας είπε: «Έλλάς! Σου έδωκα ό,τι μπορεί νά δώσει ό άνθρωπος. Τά πλούτη μου, τήν υγεία μου και τώρα τήν ίδια τή ζωή μου. Εύχομαι οί θυσίες μου νά συντελέσουν στην εύτυχία σου».

Οί Έλληνες θρήνησαν τό θάνατο του εύγενοϋς φιέλληνα και Έληνολάτρη ποιητή και έκλαψαν άπαρηγόρητοι. Άργότερα ή Ελλάδα από εύγνωμοσύνη έστησε τό μνημείο του στον κήπο του Ηρώου στό Μεσολόγγι και ύψωσε μαρμάρινο τόν άνδριάντα του στό Ζάππειο. Ό έθνικός ποιητής Διονύσιος Σολωμός του αφιέρωσε τούς παρακάτω στίχους, για νά εκφράσει τόν πόνο του έθνους για τόν πρόωρο θάνατό του:

«...Λευτεριά για λίγο πάψε

νά χτυπάς μέ τό σπαθί.

Τώρα σίμωσε και κλάψε

εις του Μπαύρον τό κορμί...».

Έρωτήσεις. Πώς άρχισε ό φιλελληνισμός στην Εύρώπη; Τί έπίδωκαν οί φιέλληνες; Γιατί οί Έλληνες θρήνησαν τό θάνατο του Βύρωνα περισσότερο και από τό θάνατο ενός Έλληνα;

Η ΕΠΕΜΒΑΣΗ ΤΗΣ ΑΙΓΥΠΤΟΥ ΣΤΟΝ ΑΓΩΝΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

ΤΕΤΑΡΤΟ ΕΤΟΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ

1. Τουρκοαιγυπτιακή συμμαχία και καταστροφή τῶν νησιῶν Κρήτης καὶ Κάσου

Ύστερα ἀπὸ τὶς τόσες του ἀποτυχίες ὁ σουλτάνος κατάλαβε πῶς δέν εἶναι πιά δυνατό νά καταστείλει μόνος του τὴν ἑλληνικὴ ἐπανάσταση. Κατάλαβε ἀκόμα πῶς ἔπρεπε νά ἐνεργήσει γρήγορα, γιατί τὸ ρεῦμα τοῦ φιλελληνισμοῦ στὴν Εὐρώπῃ μεγάλωνε καὶ ἡ δύναμη τῆς «ιερᾶς συμμαχίας» δέν ἦταν ἰκανὴ νά ἐμποδίσει τὶς εὐρωπαϊκὰς κυβερνήσεις νά δώσουν βοήθεια στοὺς Ἕλληνες.

Γι' αὐτὸ ζήτησε τὴ βοήθεια τῆς Αἰγύπτου. Ἡ χώρα αὐτὴ ἦταν τότε στὴν κυριαρχία τοῦ σουλτάνου, ἀλλὰ μόνον ἓνα μικρὸ φόρο πλήρωνε σ' αὐτόν. Σ' ὅλα τὰ ἄλλα διατηροῦσε ἀνεξαρτησία καὶ εἶχε διοικητὴ τὸ Μεχμέτ-Ἀλή. Ἡ Αἴγυπτος ἦταν πλούσια χώρα καὶ γι' αὐτὸ διατηροῦσε ἰσχυρὸ στόλο καὶ στρατὸ ὁργανωμένο σύμφωνα μὲ τὸ εὐρωπαϊκὸ σύστημα ἀπὸ Γάλλους καὶ ἄλλοι Εὐρωπαίους ἀξιωματικούς.

Συμφώνησαν λοιπὸν ὁ Σουλτάνος καὶ ὁ Μεχμέτ-Ἀλῆς νά συνεργασοῦν οἱ στόλοι τους, γιὰ νά καταστρέψουν πρῶτα τὰ νησιά καὶ ὕστερα οἱ Αἰγύπτιοι ν' ἀναλάβουν τὴν κατάπιξη τῆς ἐπαναστάσεως στὴν Πελοπόννησο καὶ οἱ Τούρκοι τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδας. Γιὰ τὴ βοήθεια ποῦ θά ἔδινε ἡ Αἴγυπτος στὴν Τουρκία, ὁ σουλτάνος θά παραχωροῦσε σ' αὐτὴ τὴν Κρήτη καὶ τὴν Κύπρο καὶ θά διορίζε διοικητὴ τῆς Πελοποννήσου τὸν θετὸ γιοῦ τοῦ Μεχμέτ-Ἀλῆ, Ἰμβραήμ πασά. Ὁ Ἰμβραήμ ἦταν γενναῖος καὶ ἰκανὸς ἀξιωματικός, ἀλλὰ σκληρὸς, περήφανος, πεισματάρης καὶ ἀποφασιστικός.

Ύστερα από τη συμφωνία αυτή ο Ίμβραήμ έπλευσε με τό στόλο του στή θάλασσα του Αιγαίου. Πρώτα έφτασε στήν Κρήτη καί αποβίβασε εκεί στρατεύματα, γιά νά καταστείλουν τήν επανάσταση. Οί Κρήτες άμύνθηκαν γενναία, άλλ' ό έχθρός ήταν πολυάριθμος καί είχε καλή όργάνωση. Στο δρόμο του δέν άφηνε τίποτε όρθιο. "Εκαιγε καί κατάστρεφε τά πάντα. "Όσους κατοίκους έπιανε τούς σκότωνε. Σέ μία σπηλιά, στό Μελιδόνι, έκαψε ζωντανά 370 γυναικόπαιδα. Έτσι έρήμωσε τόν τόπο κι έσβησε τήν επανάσταση.

Άπό τήν Κρήτη ό αιγυπτιακός στόλος έπλευσε στήν Κάσο. Η Κάσος είναι ένα μικρό νησί βορειοανατολικά τής Κρήτης. Τό έδαφος της είναι όλο βράχοι καί γι' αυτό οί λίγοι κάτοικοί της καταγίνονταν με τή ναυτιλία. Τά πλοία τους είχαν προσφέρει βοήθεια στήν Κρήτη. Ό Χουσεΐν μπέης τήν περικύκλωσε καί στίς 4 Ιουνίου 1824 αποβίβασε στρατεύματα. Οί κάτοικοι άμύνθηκαν, αλλά χωρίς αποτέλεσμα, γιατί ό έχθρός ήταν πολυάριθμος. Στο τέλος όσοι άπ' αυτούς δέ σκοτώθηκαν πουλήθηκαν στά δουλοπάζαρα τής Αιγύπτου καί τό νησί έρημώθηκε.

2. Η καταστροφή τών Ψαρών

"Όταν ό αιγυπτιακός στόλος κατάστρεφε τήν Κρήτη καί τήν Κάσο, ό τουρκικός με ναύαρχο τό Χοσρέφ πασά περικύκλωσε τά Ψαρά. Η διαταγή του σουλτάνου ήταν νά καταστραφούν τά νησιά Ψαρά, Σπέτσες καί Ύδρα, πού επαναστάτησαν πρώτα καί είχαν καί αξιόλογες ναυτικές δυνάμεις.

Στά Ψαρά δέν έμενε μεγάλη φρουρά. Ήταν 15.000 πρόσφυγες από τή Χίο, 7.000 Ψαριανοί καί μερικοί πολεμιστές από τή Στερεά Έλλάδα. Άλλά τό μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού ήταν γυναικόπαιδα. Οί Ψαριανοί ήθελαν ν' άντισταθούν με τά πλοία. Οί Στερεοελλαδίτες όμως τούς έπεισαν νά τραβήξουν τά πλοία στή στεριά καί νά όχυρωθούν στίς βραχώδεις άκτές του νησιού, γιά νά έμποδίσουν τήν άπόβαση τών Τούρκων γιά νά είναι βέβαιοι πώς θά παραμείνουν όλοι επάνω στό νησί, έβγαλαν καί τά πηδάλια από τά πλοία.

Ό τουρκικός στόλος από 170 πλοία, άφου δέ συνάντησε καμιά άντίσταση στή θάλασσα, πλησίασε στό νησί καί άρχισε νά τό χτυπάει με τά κανόνια. Έτσι έσπασε τήν άμυνα σ' ένα σημείο τής παραλίας καί αποβίβασε στρατεύματα τόν Ιούνιο του 1824. Τό νησί πατήθηκε κι

έπεσε στα χέρια των Τούρκων. Σφαγή, λεηλασία, φωτιά και αιχμαλωσία άκολούθησε.

Μερικοί πολεμιστές με άρχηγό τόν Άντώνιο Βρατσάνο άποσύρθηκαν στο Παλιόκαστρο κι έκει, όταν περικυκλώθηκαν από δυό χιλιάδες Τούρκους, έβαλαν φωτιά στο μπαρούτι και άνατινάχτηκαν στον άέρα μαζί με τούς έχθρους.

Τά Ψαρά καταστράφηκαν τελείως. Ό τόπος μαύρισε από τή φωτιά και ποτίστηκε με αίμα. Είκοσι χιλιάδες κάτοικοι σφάχτηκαν ή αιχμαλωτίστηκαν. Τρεις χιλιάδες μόνο κατόρθωσαν νά σωθούν με πλοία και νά πάνε πρόσφυγες σ' άλλα μέρη. Μαζί μ' αυτούς μπόρεσε με δυσκολία νά γλυτώσει και ή οικόγένεια του Κανάρη.

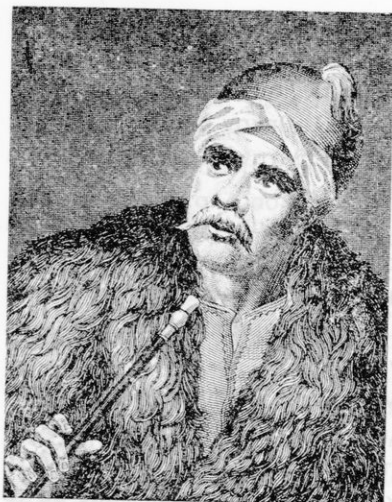
Η καταστροφή των Ψαρών συγκίνησε τούς Εύρωπαίους και ξεσήκωσε κύματα φιλελληνισμού στίς πολιτισμένες χώρες. Γιά τούς Έλληνες ήταν μιά άκόμη θυσία στο βωμό τής Έλευθερίας και μιά άθάνατη Δόξα, όπως τή ζωγράφισε ό Γύζης και τήν ύμνησε ό Σολωμός με τό παρακάτω έπιγραμματικό πεντάστιχο:

«Στῶν Ψαρῶν τήν δόλομαυρη ράχη
περπατώντας ή Δόξα μονάχη
μελετᾶ τά λαμπρά παλληκάρια
και στήν κόμη στεφάνι φορεῖ
γινόμενο από λίγα χορτάρια
πού 'χαν μείνει στήν ἔρημη γῆ».

Έρωτήσεις: Γιατί ό Χουσεΐν πασάς κατάστρεψε τήν Κάσο; Ποιό ήταν τό σύστημα τῶν Αἰγυπτίων; (καταστροφή και άφανισμός). Ποῦ έπρεπε νά αντίσταθοῦν οἱ Ψαριανοί; Άν έμπαιναν στα πλοία, τί θά άπογίνονταν τά γυναικόπαιδα; Άν έμπαιναν στα πλοία, είχαν έλπίδες νά προφυλάξουν τό νησί από τήν άπόβαση; Νά συγκρίνετε τήν πράξη του Βρατσάνου με όσες γνωρίζετε. Πώς άκούστηκε στήν Εύρώπη ή καταστροφή τῶν Ψαρῶν;

3. Ό Άνδρέας Μιαούλης και ή ναυμαχία του Γέροντα

Ύστερα από τά Ψαρά ό τουρκικός στόλος έπλευσε κατά τή Σάμο με σκοπό νά τήν καταλάβει και νά τήν καταστρέψει. Ό έλληνικός όμως

Ὁ Ἄνδρέας Μιαούλης

Ὁ ἑλληνικός στόλος εἶχε 80 μονάχα πλοῖα μέ ἀρχηγό τόν Ἄνδρέα Μιαούλη.

Ὁ Ἄνδρέας Μιαούλης γεννήθηκε στήν Εὐβοία. Ὁ πατέρας του ἦταν ναυτικός καί εἶχε δικά του πλοῖα. Τόσο ἔμπειρος καί ἀφοβος ναυτικός ἦταν ὁ Ἄνδρέας Μιαούλης, πού μέ τά τολμήματά του πολλές φορές εἶχε παραβιάσει τόν ἀποκλεισμό τῶν γαλλικῶν παραλίων ἀπό τοὺς Ἄγγλους καί ἔκανε ἐμπόριο σιτηρῶν στή Γαλλία. Ἀπό 17 χρονῶν κυβερνοῦσε ἐμπορικό πλοῖο. Εἶχε ἀποκτήσει ἀρκετή περιουσία καί τό ὄνομά του ἦταν ἀκουστό στοὺς ἑλληνικούς ναυτικούς κύκλους. Ὄταν ἄρχισε ἡ ἐπανάσταση, δίστασε νά πάρει ἐνεργό μέρος, ὅταν ὅμως τό ἀποφάσισε, ἀφοσιώθηκε σ' αὐτή μ' ὅλη τή δύναμη καί τήν ἱκανότητά του κι ἔγινε ὁ φόβος καί ὁ τρόμος τῶν Τούρκων.

Στίς 29 Αὐγούστου ἄρχισε στόν κόλπο τοῦ Γέροντα, ἀνάμεσα Λέρου καί Καλύμνου, ἡ μεγαλύτερη ναυμαχία τῆς ἑλληνικῆς ἐπανάστασης, πού μόνο μέ τή ναυμαχία τῆς Σαλαμίνας μπορεῖ νά συγκριθεῖ. Οἱ Αἰγύπτιοι περιφρονοῦσαν τά μικρά ἑλληνικά πλοῖα καί πολεμοῦσαν μέ φανατισμό καί πείσμα. Οἱ Ἕλληνες πολεμοῦσαν γιά τήν πίστη τους καί

τήν ἐλευθερία τους, ὅπως ὁ μικρός Δαβίδ κατά τοῦ φοβεροῦ Γολιάθ. Ἡ πίστη τους στό δίκαιο τοῦ ἀγώνα τους δυνάμωνε τό θάρρος τους καί τήν ἐπιμονή τους. Στήν κρίσιμη στιγμή τῆς μάχης οἱ πυρπολητές Βατικιώτης καί Παπανικολῆς ἀνατίναξαν ἕνα μεγάλο αἰγυπτιακό πλοῖο. Τό θέαμα τοῦ φλεγόμενου πλοίου κατατρόμαξε τούς Αἰγυπτίους. Ὁ Ἰμβραήμ ἀνησύχησε γιά τό στόλο του καί πρόσταξε ὑποχώρηση πρὸς τήν Κῶ, ἐνῶ ὁ Χοσρέφ πρὸς Ἀλικαρνασσό. Ἐτσι ὁ Μιαούλης ματαίωσε τά σχέδια τῶν ἐχθρῶν κι ἔσωσε τή Σάμο.

Ἦστερα ἀπό τήν ἀποτυχία τῶν σχεδίων τους ὁ στόλος τῶν τουρκοαιγυπτίων χώρισε. Ὁ Χοσρέφ γύρισε στά Δαρδανέλια καί ὁ Ἰμβραήμ στήν Κρήτη. Ὁ Μιαούλης τόν κυνήγησε καί τοῦ προξένησε πολλές ζημιές πού τίς ἔκαμε μεγαλύτερες καί μιά τρικυμία πού ἔτυχε νά γίνει τότε. Ὁ Μιαούλης κατόπιν γύρισε στήν Ὑδρα νικητής. Τ' ὄνομά του ἔγινε θρύλος καί ἦταν στά στόματα ὄλων τῶν Ἑλλήνων καί τῶν φιλελλήλων καί ἀναζωογονοῦσε τίς ἐλπίδες τοῦ ἀγωνιζόμενου ἔθνους.

Ἑρωτήσεις: Μπορεῖτε νά ἐξηγήσετε πῶς κατόρθωσαν οἱ Ἕλληνες μέ λίγα καί μικρά πλοῖα νά νικήσουν τόν πολύ μεγαλύτερο ἐχθρικό στόλο; Καταρτίστε χρονολογικόν πίνακα τῶν γεγονότων τοῦ 1824.

ΠΕΜΠΤΟ ΕΤΟΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ

1. Ἀπόβαση τοῦ Ἰμβραήμ στήν Πελοπόννησο

α) Ἡ μάχη στό Κρεμμύδι. Ὁ Ἰμβραήμ δέν ἔμεινε στήν Κρήτη πολύ καιρό. Ἡ ἥττα του στόν κόλπο τοῦ Γέροντα εἶχε προσβάλλει τήν περηφάνεια του καί εἶχε ὀρκιστεῖ νά μὴ πατήσῃ τό πόδι του σ' ἄλλη στεριά παρά μόνο στήν Πελοπόννησο. Ἀφοῦ ἀνασύνταξε τίς δυνάμεις του στήν Κρήτη, ξεκίνησε καί στίς 12 Φεβρουαρίου τοῦ 1825 μέ 50 πλοῖα, 6.000 πεζοῦς καί 500 ἵππεις ἔφτασε στή Μεθώνη.

Ἡ ἑλληνική κυβέρνησις ταραχτήκε. Οὔτε στρατό εἶχε, οὔτε χρήματα. Ὁ πρόεδρος τῆς κυβερνήσεως Γεώργιος Κουντουριώτης ἀποφάσισε νά βγῆ ὁ ἴδιος ἐναντίον τοῦ φοβεροῦ ἐχθροῦ. Συγκέντρωσε 3.000 ἄντρες καί ξεκίνησε νά συναντήσῃ τόν Ἰμβραήμ. Ἀλλά δέν μπόρεσε ν' ἀντέξει στίς κακουχίες τῆς ἐκστρατείας καί γύρισε πίσω στήν Ἰθάκη ἀφοῦ ἀνάθεσε τή συνέχισι τῆς ἐκστρατείας στόν πλοίαρχο Σκούρτη. Ὁ Σκούρτης ἔφτασε στήν Πυλία καί ὀχυρώθηκε στό χωριό Κρεμμύδι. Ἐκεῖ τόν χτύπησε ὁ Ἰμβραήμ. Ὁ στρατός τοῦ Σκούρτη διαλύθηκε καί ὁ Ἰμβραήμ προχώρησε πρὸς τήν Πύλο.

β) Ἡ μάχη στή Σφακτηρία. Μπροστά στό λιμάνι τῆς Πύλου εἶναι τό νησί τῆς Σφακτηρίας. Τό νησί αὐτό τό κρατοῦσαν 800 Ἕλληνες καί μερικοὶ φιλέλληνες, ἐνῶ πέντε ἑλληνικά πλοῖα ἔκαναν περιπολίες στίς ἀκτές. Ὁ Ἰμβραήμ ἔφραξε μέ τά πλοῖα του τό λιμάνι. Τά τέσσερα ἑλληνικά πλοῖα κατάφεραν νά βγοῦν ἀπό τό λιμάνι καί νά φύγουν. Ὁ « Ἀρης » τοῦ Τσαμαδοῦ, ἔμεινε μέσα στό λιμάνι. Οἱ Αἰγύπτιοι χτύπησαν μέ τά κανόνια τό νησί καί κατόρθωσαν ν' ἀποβιβάσουν στρατεύματα ἐπάνω σ' αὐτό. Οἱ Ἕλληνες πολέμησαν μέ γενναιότητα, ἀλλά 350 σκοτώθηκαν, 200 αἰχμαλωτίστηκαν καί οἱ ὑπόλοιποι κατόρθωσαν νά ἐπιβιθαστοῦν στόν Ἄρη καί νά διαφύγουν. Μαζί μ' αὐτούς

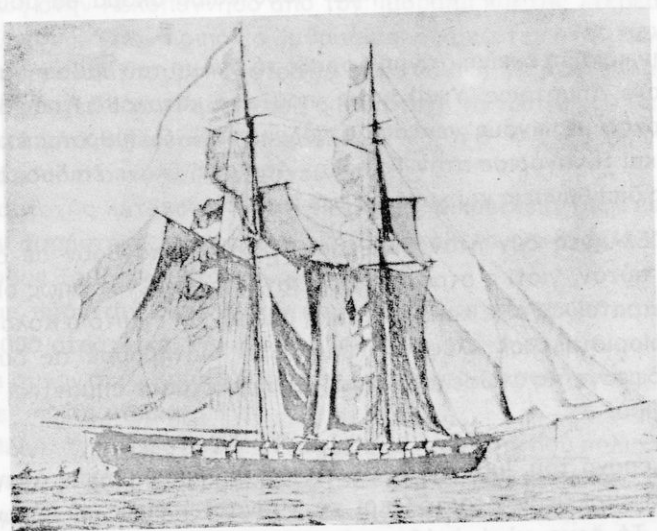
ήταν ο Σαχτούρης και ο Μαυροκορδάτος. Ανάμεσα στους νεκρούς ήταν ο Άναγνωσταράς, ο Τσαμαδός, ο Σαχίνης και ο φιλέλληνας Ίταλος Σανταρόζα.

Ύστερα από τις μάχες αυτές τά φρούρια της Πύλου, Νιόκαστρο και Ναβαρίνο έπεσαν στα χέρια του έχθρου.

Ο Μιαούλης, πού παρακολουθούσε μέ μικρές ναυτικές δυνάμεις τόν έχθρό, κατάφερε νά κάψει έφτά πλοία του Ίμβραήμ στή Μεθώνη.

γ) Μάχη στό Μανιάκι. Όταν ο Ίμβραήμ απόκτησε τό άσφαλισμένο λιμάνι της Πύλου, γιά ν' άνεφοδιάζει τό στρατό του, άρχισε νά προχωρεί στό έσωτερικό. Όπου περνούσε σκορπούσε τήν καταστροφή. Πυρπολούσε τά σπίτια κι αιχμαλτώνιζε κι έσφαζε τούς κατοίκους. Μαχαίρι και φωτιά σ' ό,τι έβρισκε. Οί κάτοικοι πανικόβλητοι έφευγαν στά βουνά. Η έλληνική κυβέρνηση τόσο είχε τυφλωθεί από τό κομματικό πάθος, πού κρατούσε ακόμα φυλακισμένους τούς Πελοποννήσιους όπλαρχηγούς· κι ενώ πλήρωνε, γιά νά συντηρούνται 30.000 στρατιώτες, δέν ύπήρχαν στήν πραγματικότητα ούτε τρεις χιλιάδες.

Τότε ο Παπαφλέσσας, πού ήταν ύπουργός τών Στρατιωτικών άπο-

Σπεσιώτικο καράβι του 1821

φάσισε ν' ἀντισταθεῖ. Πρῶτα συμβούλευσε τὴν κυβέρνηση ν' ἀποφυλάκισαι τὸν Κολοκοτρῶνη καὶ τοὺς ἄλλους ὄπλαρχηγούς. Ὑστερα πῆρε ὄσους ἄντρες μπόρεσε νὰ συγκεντρώσει καὶ κατέβηκε στὴ Μεσσηνία ν' ἀποκρούσει τὸν Ἰμβραῆμ. Μόλις ὁμως οἱ ἄντρες του ἀντίκρυσαν τὰ αἰγυπτιακὰ στρατεύματα, διασκορπίστηκαν. Μόνο 300 Μανιάτες ἔμειναν κοντὰ του καὶ ὀχυρώθηκαν στὸ Μανιάκι. Πολέμησαν ὅλη τὴν ἡμέρα καὶ σκοτώθηκαν ὅλοι. Ὁ Ἰμβραῆμ θαύμασε τὴν τόλμη τους, τὸν ἠρωισμό καὶ τὴν αὐτοθυσίαν τῶν λίγων αὐτῶν γενναίων παλικαριῶν καὶ σάν εἶδε τὸ νεκρὸ τοῦ Παπαφλέσσα εἶπε: «Ἀλήθεια, ὁ ἄνθρωπος αὐτός ἦταν γενναῖος. Κρίμα νὰ χάνονται τέτοιοι ἥρωες».

Δύο ἡμέρες πρὶν ἀπὸ τὴ μάχη στὸ Μανιάκι ἡ κυβέρνηση ἐξαναγκάστηκε ἀπὸ τὴ γενικὴ κατακραυγὴ νὰ δώσει ἀμνηστία στοὺς φυλακισμένους ὄπλαρχηγούς. Ὁ Κολοκοτρῶνης ἀνάλαβε καὶ πάλι τὴ γενικὴ ἀρχηγία.

Ὁ Ἰμβραῆμ ὁμως στὸ μεταξύ προχώρουσε γρήγορα. Ἀπὸ τὴ Μεσσηνία πέρασε στὴ Λακωνικὴ καὶ ἀπὸ ἐκεῖ στὴν Ἀρκαδία. Κυρίεψε τὴν Τρίπολη καὶ ἄρχισε νὰ κατεβαίνει πρὸς τὴν Ἀργολίδα. Ὅταν ἀπὸ τὰ ὑψώματα τῆς Ἀρκαδίας ἀντίκρισε τὸν Ἀργολικὸ κὸλπο καὶ τὴν Ὑδρα, εἶπε μέ θυμὸ. «Ἄχ, μικρὴ Ἀγγλία! Πόσο καιρὸ ἀκόμα θὰ μοῦ γλιτώσεις;»

Στὴν κρίσιμη ἐκείνη στιγμή ἔφραξε τὸ δρόμο τοῦ Ἰμβραῆμ πρὸς τὸ Ναύπλιο ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης, πού εἶχε καταλάβει τοὺς Μύλους τῆς Λέρνης μέ λίγους γενναίους πολεμιστές. Ὁ Ἰμβραῆμ ἔκαψε τὸ Ἄργος καὶ ξαναγύρισε στὴν Τρίπολη. Ἀπὸ ἐκεῖ ἔκανε ἐπιδρομὲς πρὸς ὅλες τὶς διευθύνσεις καὶ κατὰστρεψε ὅ,τι ἔβρισκε.

Οἱ Ἕλληνες δὲν ἦταν σὲ θέση ν' ἀντιπαραταχθοῦν σὲ ἀνοιχτὴ μάχη μ' αὐτόν, γιατί ὁ στρατὸς του ἦταν ὀργανωμένος ὅπως οἱ εὐρωπαϊκοὶ στρατοὶ καὶ εἶχε καὶ ἀριθμητικὴ ὑπεροχή. Γι' αὐτὸ ὁ Κολοκοτρῶνης περιορίστηκε σὲ κλεφτοπόλεμο. Ἔτσι διατηροῦσε τὶς δυνάμεις του, ἀπόφευγε τὶς ἀνώφελους θυσίες καὶ προξενοῦσε σημαντικὴ φθορὰ στὸν ἐχθρό.

Ἡ ὑπεροχὴ τοῦ Ἰμβραῆμ ἀπόδειξε στοὺς Ἕλληνες τὴν ἀνάγκη νὰ ὀργανωθεῖ τακτικὸς στρατὸς καὶ νὰ γυμναστεῖ ὅπως οἱ εὐρωπαϊκοὶ στρατοί. Τὸ ἔργο αὐτὸ ἀνάθεσε ἡ κυβέρνηση στὸ Γάλλο συνταγματάρχη Κάρλο Φαβιέρο, πού εἶχε ὑπηρετήσει πρῶτα στὸ στρατὸ

του Ναπολέοντα. Αυτός είχε φιλελληνικά αισθήματα και είχε έλθει στην Ελλάδα, για να παρακολουθησει από κοντά τον επαναστατικό αγώνα των Ελλήνων.

Ερωτήσεις : Γιατί ο ελληνικός στόλος δεν εμπόδισε την απόβαση του Ιμβραήμ στη Μεθώνη; Ποιά λάθη έκαμε η ελληνική κυβέρνηση στην προσπάθειά της να αποκρούσει τον Ιμβραήμ; Ήταν όρθη από στρατηγική άποψη ή απόφαση των Ελλήνων να άμυνθούν στη Σφακτηρία; Και αν όχι, γιατί δεν ήταν; Γιατί ο Παπαφλέσσας αγωνίστηκε στο Μανιάκι μέχρι θανάτου; Χαρακτηρίστε την πράξη του από κάθε άποψη. Γιατί ο Ιμβραήμ νικούσε σε όλες τις μάχες; Ήταν όρθη από στρατηγική άποψη ή τακτική του Κολοκοτρώνη και σε τι μπορούσε να ωφελησει; Ήταν σωστή η απόφαση της Κυβερνήσεως για την όργάνωση τακτικού στρατού; Ο Ιμβραήμ πέτυχε την ύποταγή των επαρχιών που πέρασε;

2. Δεύτερη πολιορκία του Μεσολογγίου (15 Απριλίου 1825)

Η τουρκοαιγυπτιακή συμφωνία πρόβλεπε την καταστολή της επαναστάσεως στην Πελοπόννησο από τον Ιμβραήμ και της Στερεάς από τους Τούρκους. Όταν λοιπόν ο Ιμβραήμ αποβιβαζόταν στην Πελοπόννησο, άλλη μεγάλη τουρκική στρατιά έμπαινε στη Στερεά Ελλάδα. Ο σουλτάνος έστειλε τον Ρεσίτ πασά ή Κιουταχή, το νικητή του Πέτα, με ρητή έντολή να κυριεύσει το Μεσολόγγι « ή τ ό Μ ε σ ο λ ό γ γ ι ή τ ό κ ε φ ά λ ι σ ο υ » του παράγγειλε.

Ο Κιουταχής καταγόταν από χριστιανική οικογένεια της Γεωργίας και, όταν άσπάστηκε τη μωαμεθανική θρησκεία, έγινε ένας από τους ικανότερους Τούρκους στρατηγούς.

Μόλις πήρε την έντολή του σουλτάνου, συγκέντρωσε στα Γιάννενα 30.000 στρατό και την άνοιξη του 1825 μπήκε στην Αίτωλία και, χωρίς να συναντήσει καμιά αντίσταση, ήρθε στο Μεσολόγγι και τό πολióρκησε από τη στεριά.

Τό Μεσολόγγι όμως δεν ήταν τώρα όπως ήταν τότε πού πολιορκήθηκε για πρώτη φορά. Οι υπερασπιστές του είχαν σκάψει προς τό μέρος της στεριάς μιά βαθιά τάφρο. Τό χώμα πού είχαν βγάλει τό είχαν ρίξει προς τό μέρος της πόλης σε τρόπο πού σχημάτιζε ένα χωματένιο

τείχος. Πίσω από τό πρόχωμα αὐτό εἶχαν τέσσερις προμαχῶνες μέ 50 κανόνια. Μέσα στήν πόλη ἦταν 4.000 πολεμιστές καί 12.000 γυναικό-παιδα. Ἀπό τό μέρος τῆς θάλασσας προστάτευαν τήν πόλη τά ρηχά νερά, πού δέν ἄφηναν μεγάλα πλοῖα νά πλησιάσουν καί τά τρία νησιά Κλεισόβα, Ντολμάς καί Βασιλάδι, πού τά εἶχαν ὀχυρωμένα καί τά φύλαγαν οἱ Ἕλληνες.

Ἡ ἄλωση τοῦ Μεσολογγίου μ' ἐπίθεση ἀπό τήν στεριά δέ ἦταν εὐκολή, γιάτι τά βόλια τῶν ὑπερασπιστῶν τοῦ τείχους θέριζαν τούς ἐπιτιθεμένους. Ὑστερα ἀπό τίς πρῶτες ἀποτυχίες του ὁ Κιουταχῆς κατάλαβε πῶς μόνο μέ ἀποκλεισμό καί πολιορκία θ' ἀνάγκαζε τό Μεσολόγγι νά παραδοθεῖ. Ἀλλά ὅσο ἡ θάλασσα ἔμενε ἐλεύθερη οἱ πολιορκούμενοι ἔμπαζαν τροφές καί πολεμοφόδια καί ὁ ἀποκλεισμός μόνο ἀπό τή στεριά ἦταν μάταιος. Γι' αὐτό ὁ ναύαρχος τοῦ τουρκικοῦ στόλου Χοσρέφ διατάχθηκε νά πλεύσει ἐκεῖ καί ν' ἀποκλείσει τήν πόλη καί ἀπό τή θάλασσα.

Μέ ὅλες ὁμως τίς προσπάθειες τοῦ Κιουταχῆ καί τοῦ Χοσρέφ τό Μεσολόγγι βαστοῦσε, γιάτι οἱ πολιορκούμενοι κρατοῦσαν τίς θέσεις τους καί ὁ Μιαούλης κατόρθωσε νά σπάσει τόν ἀποκλεισμό καί νά τροφοδοτήσει τούς πολιορκουμένους.

Στίς 24 Ἰουλίου οἱ πολιορκούμενοι, συνεννοημένοι μέ τούς ὀπλαρχηγούς τῆς Ἀνατολικῆς Στερεᾶς Ἑλλάδας ἐπιχείρησαν ἔξοδο καί χτύπησαν τό τουρκικό στρατόπεδο ἀπό δύο μέρη. Οἱ Τούρκοι εἶχαν μεγάλες ἀπώλειες καί ἀναγκάστηκαν νά ὑποχωρήσουν στό Ζυγό, βουνό κοντά στό Μεσολόγγι, καί νά περιοριστοῦν μόνο σέ ἄμυνα. Στό διάστημα αὐτό καί ὁ τουρκικός στόλος, ἀπό τό φόβο τῶν πυρπολικῶν, ἀναγκάστηκε νά φύγει. Ἔτσι καί αὐτή ἡ μεγάλη προσπάθεια τοῦ Κιουταχῆ νά καταλάβει τό Μεσολόγγι, ὄχι μόνο δέν τελεσφόρησε, ἀλλά εἶχε καί 13.000 ἀπώλειες ἀπό τό στρατεύμα του.

Ὅταν ἔμαθε τήν ἀποτυχία τοῦ Κιουταχῆ, ὁ σουλτάνος ζήτησε πῆ βοήθεια τοῦ Ἰμβραήμ. Ὁ Ἰμβραήμ μέ 10.000 στρατό πέρασε ἀπό τό Ρίο στή Στερεά καί στίς 25 Δεκεμβρίου τοῦ 1825 ἔφτασε στό Μεσολόγγι. Μόλις εἶδε τήν πόλη μέσα στόν κάμπο νά προστατεύεται ἀπό μιά χωμάτινη μάντρα εἶπε περιφρονητικά στόν Κιουταχῆ :

«Γι' αὐτό τόν μικρό φράχτη ἔχασες τόσα στρατεύματα καί δέν μπόρεσες νά τόν πάρεις; Ἐγώ θά τόν πάρω μέσα σέ δυό βδομάδες».

Ὁ Κιουταχῆς πειράχθηκε ἀπό τίς ἀλαζονικές παρατηρήσεις τοῦ

Ίμβραήμ και δέν πήρε μέρος στίς πρώτες επιθέσεις. Οί δύο βδομάδες πέρασαν, αλλά ό φράχτης κρατοῦσε.

Τότε ό Ίμβραήμ συνεννοήθηκε μέ τόν Κιουταχή και κατάστρωσαν μαζί νέα σχέδια στενοῦ αποκλεισμοῦ. Οί δυό στρατοί περιζῶσαν τήν πόλη από στεριά και ἄρχισαν ἀδιάκοπο βομβαρδισμό. Οί στόλοι τους ἔκαμαν τόν ἴδιο στενό αποκλεισμό από τή θάλασσα. Μέ σκληρές μάχες και μέ πολλές ἀπώλειες κατάφεραν νά γίνουν κύριοι τῶν νησιῶν τῆς λιμνοθάλασσας. Ἐκαμαν ειδικά πλοιάρια, γιά νά πλέουν στά ἀβαθῆ κι ἔβαλαν ἐπάνω σ' αὐτά κανόνια και μ' αὐτά χτύπησαν τά ὀχυρώματα τῶν νησιῶν. Ὁ Μισούλης ἀποπειράθηκε νά διασπάσει τόν κλοιό, αλλά δέν μπόρεσε.

Ἀπό τό Μάρτη τοῦ 1826 ἡ θέση τῶν πολιορκουμένων ἔγινε δύσκολη. Οί τροφές τους τελείωσαν. Ἐτρωγαν ὅ,τι βρίσκανε, φύκη, σκουλήκια, ποντικούς, δέρματα κι ἐπιναν θολό νερό από ρηχά και μολυσμένα πηγάδια. Ἡ κακή αὐτή διατροφή τῶν κατοίκων ἔφερε και πολλές ἀρρώστιες και πολλοί πέθαιναν από αὐτές και τήν ἐξάντληση. Ἦταν πιά φανερό πώς ἡ ἄμυνα δέν μπορούσε νά συνεχιστεῖ. Κανείς ὅμως δέν ἤθελε ν' ἀκούσει γιά παράδοση.

Τότε πήραν τήν ἀπόφαση νά ἐγκαταλείψουν τό Μεσολόγγι. Ὁλόκληρος ό πληθυσμός θά ἔβγαινε από τό τεῖχος και θ' ἄνοιγε δίοδο μέσα στό ἐχθρικό στρατόπεδο και θά τραβοῦσε πρὸς τόν Πλάτανο, πού ἦταν τό στρατόπεδο τοῦ Καραϊσκάκη. Ἡ ἐξοδος ὀρίστηκε γιά τή νύχτα τῆς 10ης Ἀπριλίου 1826. Γιά νά διευκολυθεῖ τό πέρασμα από μέσα από τίς ἐχθρικές γραμμές, εἰδοποιήθηκαν οί Στερεολλαδίτες ὀπλαρχηγοί, πού ἦταν ἔξω από τήν ἀποκλεισμένη πόλη, νά ἐπιτεθοῦν στά τουρκικά στρατεύματα, γιά νά τά ἀπασχολήσουν.

Τό σχέδιο ὅμως αὐτό προδόθηκε στους Τούρκους από ἕνα Βούλγαρο πού ἦταν μέσα στήν πόλη και οί ἐχθροί προετοιμάστηκαν. Ἐστειλαν ἕνα τμήμα στρατοῦ στό Ζυγό και παρεμπόδισαν τήν ἐπίθεση τῶν ὀπλαρχηγῶν. Ἀπό τήν ἄλλη μεριά ἐνίσχυσαν τά χαρακώματά τους γύρω στό τεῖχος.

Τῆ νύχτα τῆς 10 Ἀπριλίου οί πολιορκούμενοι χωρίστηκαν σέ τρεῖς ὀμάδες και βγήκαν από τό τεῖχος. Στή μέση κάθε ὀμάδας εἶχαν θάλει τους γέροντες και τά παιδιά, τους ἀρρώστους και τίς γυναῖκες, ὅσες δέν μπορούσαν νά κρατήσουν ὄπλα. Οί ἐνοπλιοι τοποθετήθηκαν ἐμπρός, πίσω και στά πλάγια. Οί Τούρκοι τους ἄφησαν νά πλησιάσουν και

τότε τούς υποδέχτηκαν με σφοδρό ντουφεκίδι. Πολλοί Έλληνες σκοτώθηκαν. Τότε με τὰ σπαθιά στό χέρι χύθηκαν ἐπάνω στά ἐχθρικά χαρκώματα καί ἡ μάχη ἄρχισε πιά μέ τὰ χέρια. Μέσα ὁμῶς στίς φωνές, τούς κρότους, τὰ βογγητά καί τό θόρυβο ἀκούστηκε μιά φωνή «πίσω». Αυτό προξένησε σύγχυση καί πανικό στίς τάξεις τῶν Ἑλλήνων. Πολλοί ἀποκόπηκαν καί γύρισαν πίσω στήν πόλη. Οἱ Τοῦρκοι τούς καταδίωξαν, μπήκαν μαζί μ' αὐτούς μέσα καί ἄρχισαν τή σφαγή. Κανείς ἀπ' αὐτούς δέ γλίτωσε. Οἱ δρόμοι γέμισαν μέ πτώματα γερόντων, γυναικῶν καί παιδιῶν. Ὅσοι πολεμιστές γύρισαν πίσω ἐξακολούθησαν τόν πόλεμο ἀπό τούς προμαχῶνες, ἀλλά ἐκεῖ σκοτώθηκαν ὅλοι.

Μιά ὁμάδα ἀπό γυναικόπαιδα εἶχε κλειστεῖ σ' ἓνα μύλο πού χρησίμευε γιά πυριτιδαποθήκη. Ὄταν οἱ Τοῦρκοι ἔφτασαν κι ἐκεῖ, ὁ γέρο Χρῖστος Καψάλης ἀναψε τό μπαρούτι. Ὁ μύλος ἀνατινάχτηκε καί σκέπασε τὰ πτώματα Ἑλλήνων καί Τούρκων.

Ὅσοι δέ γύρισαν, ὅταν ἀκούστηκε ἡ φωνή «πίσω», ἄνοιξαν διόδο στίς ἐχθρικές γραμμές καί μπόρεσαν 2.000 ἀπ' αὐτούς νά σωθοῦν καί νά φτάσουν ἄλλοι στό Ζυγό καί ἄλλοι στή Ναύπακτο.

Ἡ πτώση τοῦ Μεσολογγίου βύθισε σέ βαρῦ πένθος τούς Ἕλληνες. Ἀλλά ἡ αὐταπάρνηση καί ὁ ἠρωϊσμός τῶν ὑπερασπιστῶν του, καθῶς καί ἡ ἠρωϊκή ἀπόφαση γιά τήν ἐξοδο, προκάλεσαν τό θαυμασμό τῶν Εὐρωπαίων. Ἀπό τότε ἄρχισαν νά πιέζουν τίς κυβερνήσεις τους νά ἐπέμβουν, γιά νά ἐξασφαλίσουν τήν ἀνεξαρτησία τῶν Ἑλλήνων.

Ἔργασίες : Νά διαβαστοῦν ποιήματα, διηγήματα καί δράματα σχετικά μέ τήν πολιορκία καί τήν ἐξοδο τοῦ Μεσολογγίου.

ΕΚΤΟ ΕΤΟΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ

1. Ἐπιστροφή τοῦ Ἰμβραήμ στήν Πελοπόννησο.
Ἡ ἀντίσταση τῶν Μανιατῶν καί τοῦ Κολοκοτρῶνη

Ἦστερα ἀπό τή πτώση τοῦ Μεσολογγίου ἡ ἐπανάσταση φάνηκε πῶς θά σθῆσει. Οἱ δυό Τοῦρκοι στρατηγοί ἔμειναν ἐλεύθεροι νά συνεχίσουν τό ἔργο τῆς καταστροφῆς. Ὁ Κιουταχῆς κινήθηκε πρὸς τήν Ἀνατολική Στερεά Ἑλλάδα, κυρίευσε τήν Ἀθήνα καί πολιόρκησε τήν Ἀκρόπολη. Ὁ Ἰμβραήμ γύρισε στήν Πελοπόννησο καί ἀκολουθώντας τή δυτική παραλία ἔφτασε ὡς τήν Καλαμάτα καίγοντας καί καταστρέφοντας ὅ,τι συναντοῦσε στό δρόμο του, σπίτια, σπαρτά, δέντρα.

Ἀπό τήν Καλαμάτα ἐπιχείρησε νά πατήσει τή Μάνη, γιά νά τιμωρήσει τοὺς ἀνυπότακτους Μανιάτες. Οἱ Μανιάτες ὁμως, ἄντρες καί γυναῖκες, ὄχρωθήκαν στή Βέργα καί ὕστερα ἀπό γενναία ἄμυνα ἀνάγκασαν τόν Ἰμβραήμ νά ὀπισθοχωρήσει.

Ὁ Κολοκοτρῶνης ἐξακολούθησε ἀπό τά βουνά τόν κλεφτοπόλεμο. Παρακολουθοῦσε τόν Ἰμβραήμ καί ἄλλοτε κατάστρεφε τοὺς ἀνεφοδισμούς του, ἄλλοτε μέ ἐνέδρες χτυποῦσε τά τμήματά του καί προξενοῦσε σ' αὐτόν σημαντική φθορά. Ἔτσι τόν κρατοῦσε σέ διαρκῆ ἀνησυχία καί τόν ἀνάγκαζε νά περιορίζει τίς ἐπιδρομές του. Μεγαλύτερη δρᾶση δέν μπόρεσε ν' ἀναπτύξει γιατί ἡ κατάσταση στήν Ἑλλάδα ἦταν θλιβερή.

Ἡ κυβέρνηση δέν εἶχε χρήματα. Οἱ ὀπληρχηγοί δέν ἔδειχναν πειθαρχία καί ὑπακοή στίς διαταγές της καί ὁ λαός εἶχε χάσει τήν ἐμπιστοσύνη του στοὺς ἀρχηγούς καί ζητοῦσε νέα κυβέρνηση. Ἔτσι ἡ κυβέρνηση τοῦ Κουντουριώτη παραιτήθηκε καί σχηματίστηκε ἄλλη μέ πρόεδρο τόν Ἀνδρέα Ζαΐμη.

Στήν κρίσιμη αὐτή γιά τήν ἑλληνική ἐπανάσταση περίοδο ἀνάπτυξαν μεγάλη δραστηριότητα κι ἔδωσαν σημαντική βοήθεια οἱ φιλελληνι-

κοί σύλλογοι στην Εύρωπη. Έστειλαν στην Ελλάδα βοηθήματα και χρήματα και φιλέλληνες που αναζωογόνησαν τό επαναστατικό πνεύμα τών Ελλήνων, συμβίβασαν τίς διαφορές τών όπλαρχηγών και τούς συμβούλευσαν νά κρατήσουν μέ κάθε θυσία τήν Ακρόπολη τής Αθήνας, γιατί προέβλεπαν τήν επέμβαση τών ευρωπαϊκών κυβερνήσεων στό ελληνικό ζήτημα.

Μέ τά χρήματα αυτά κατόρθωσε ό Μιαούλης νά κινήσει πάλι τόν ελληνικό στόλο και ν' αναγκάσει τόν τουρκικό νά κλειστεί πάλι στόν Έλλησποντο.

Νέες τότε έλπίδες γεννήθηκαν στίς ψυχές τών Ελλήνων και νέοι αγώνες στην Ανατολική Στερεά Ελλάδα.

2. Ο Γεώργιος Καραϊσκάκης και οι μάχες στην Άράχοβα και στό Δίστομο

Η πτώση του Μεσολογγίου και τό πάρσιμο τής Αθήνας έσβησαν τήν επανάσταση στή στερεά Ελλάδα. Στήν Ακρόπολη μόνο εξακολουθούσε νά κυματίζει ή ελληνική σημαία.

Η ελληνική κυβέρνηση έπιθυμούσε νά κρατήσει τό όχυρό αυτό μέ κάθε θυσία και γι' αυτό διόρισε αρχιστράτηγο τής Στερεάς τό Γεώργιο Καραϊσκάκη, πού φαινόταν ό έπιφανέστερος και ίκανότερος από τούς Στερεοελλαδίτες όπλαρχηγούς. Ο πρόεδρος τής κυβερνήσεως Ζαΐμης είχε παλιά έχθρα πρós τόν Καραϊσκάκη, αλλά γιά τό καλό τής χώρας συμφιλιώθηκε μέ αυτόν.

Ο Καραϊσκάκης γεννήθηκε στά 1782 στό Μαυρομάτι τής Καρδίτσας από μητέρα πού κατάγονταν από τή Σκουληκαριά τής Άρτας. Ήταν μικρόσωμος και ασθενικός, αλλά γενναίος, δραστήριος και στρατηγικός. Στή νεότητά του υπερέτησε στην Αύλη του Αλή-πασά. Ύστερα τόν πολέμησε. Όταν κηρύχτηκε ή ελληνική επανάσταση, δέν έδειξε πατριωτικό ένθουσιασμό, πίστη και σταθερότητα. Άργότερα όμως οι ανάγκες τής πατρίδας φώτισαν τό νοϋ του και ό άλλοτε δύστροπος, εγωϊστής και απείθαρχος όπλαρχηγός, άλλαξε έντελώς και γίνηκε νέος άνθρωπος. Όταν ήρθε νά παραλάβει τό διορισμό του, ύποσχέθηκε πώς θά φανεί άξιος τής πατρίδας. Και τήρησε τήν ύπόσχεσή του ως τίς τελευταίες στιγμές του.

Ο Καραϊσκάκης μπήκε στην Άττική. Ο Κιουταχής όμως τόν χτύ-

πησε στο Χαϊδάρι και τον ανάγκασε ν' αποσυρθεί στην Έλευσινα. Η μάχη του Χαϊδαρίου έδωσε στον Καραϊσκάκη να καταλάβει ότι δε συμφέρει στην περίοδο αυτή αγώνας κατά μέτωπο με τον Κιουταχή και ότι πρέπει να εφαρμοσθεί σχέδιο αποκλεισμού των Τούρκων στην Άττική. Πίστευε πως, αν κατόρθωνε να αποκόψει τις συγκοινωνίες του Κιουταχή με τη Θεσσαλία, θα τον ανάγκαζε να φύγει από την Άττική, γιατί θα του έλειπαν οι τροφές.

Ο Γεώργιος Καραϊσκάκης

Γι' αυτό πρώτα φρόντισε να ενισχύσει τη φρουρά της Ακρόπολεως, για να μην εξαναγκαστεί σε παράδοση. Στις 11 Οκτωβρίου του 1826 ο όπλαρχηγός Κριεζώτης με 300 διαλεχτά παλικάρια ακολουθώντας το ρεύμα του Ίλισου κατόρθωσαν ν' ανεβούν στην Ακρόπολη και να τονώσουν την αντίσταση της φρουράς της.

Ύστερα έστειλε τον Κωλέττη με μικρή δύναμη στην Αταλάντη, για να καταστρέψει τις σιταποθήκες που είχε ο Κιουταχής, ενώ ο ίδιος πήγε στον Έλικωνα, για να καταλάβει τη Δόμβραινα, που είχε οχυρώσει ο Κιουταχής, για να προστατεύσει τις συγκοινωνίες του με τη Θεσσαλία. Οι επιχειρήσεις όμως αυτές δεν πέτυχαν, γιατί ο Κιουταχής, που ήταν δραστήριος στρατηγός και παρακολουθούσε με άγρυπνο μάτι τις κινήσεις των Ελλήνων, έστειλε το Μουσταφάμπεη με 2000 άνδρες και ματαίωσε τα σχέδια του Κωλέττη.

Ο Καραϊσκάκης όμως δεν αποθαρρύνθηκε. Έστειλε το Γρίβα που χτύπησε το Μουσταφάμπεη στην Αράχοβα της Βοιωτίας και τον έκλεισε μέσα στο χωριό. Την νύχτα στις 24 Νοεμβρίου έφτασε και ο Καραϊσκάκης κι έκαμε επίθεση από όλα τα σημεία. Οι Άλβανοί του Μουσταφάμπεη έχασαν τη συνοχή τους και διασκορπίστηκαν στις γειτονικές χαράδρες. Αλλά τις χαράδρες και τα στενά φύλαγαν άντρες του Καραϊσκάκη. Χίλιοι έφτακόσιοι Άλβανοί και ο ίδιος ο Μουσταφάμπεης

σκοτώθηκαν εκείνη τη νύχτα. Οί Έλληνες πανηγύρισαν τη νίκη της Άράχοβας. Η κυβέρνηση πρόσταξε να ψαλούν στους ναούς δοξολογίες και ο λαός είδε πάλι στο πρόσωπο του Καραϊσκάκη τον άνθρωπο που θά έσωζε την Άκρόπολη και θά έδιωχνε τον Κιουταχή από την Άττική.

Τό Φεβρουάριο του έπόμενου χρόνου ό Κιουταχής έστειλε μεγαλύτερες δυνάμεις να χτυπήσουν τον Καραϊσκάκη και να έλευθερώσουν τις συγκοινωνίες του. Ο Καραϊσκάκης κοντά στο Δίστομο άπόκρουσε τούς Τούρκους, τούς νίκησε και τούς καταδίωξε. Κυρίευσε τά κανόνια τους και τις άποσκευές τους.

Έτσι τό σχέδιο του Καραϊσκάκη για τον άποκλεισμό του Κιουταχή στην Άττική άρχισε να πετυχαίνει: Δυστυχώς όμως τά γεγονότα που άκολούθησαν ματαίωσαν τά άναμενόμενα άποτελέσματα.

ΕΒΔΟΜΟ, ΟΓΔΟΟ ΚΑΙ ΕΝΑΤΟ ΕΤΟΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ

1. Ἡ μάχη στό Κερασίνοι, ὁ θάνατος τοῦ Καραϊσκάκη καί ἡ πανωλεθρία τῶν Ἑλλήνων στό Φάληρο

Τό Μάρτη τοῦ 1827 συνήλθε στήν Τροιζήνα ἡ Τρίτη Ἐθνική Συνέλευση τῶν Ἑλλήνων καί πήρε σοβαρές ἀποφάσεις. Διόρισε ἀρχηγό τοῦ στρατοῦ τό φιλέλληνα στρατηγό Τζώρτζε καί ἀρχηγό τοῦ ναυτικοῦ τό λόρδο Κόχραν. Ἡ ἴδια ἐθνοσυνέλευση ἐξελέξε κυβερνήτη τῆς Ἑλλάδας τόν Ἰωάννη Καποδίστρια.

Οἱ νέοι ἀρχηγοί τοῦ στρατοῦ καί τοῦ στόλου εἶχαν τήν γνώμη πῶς ἔπρεπε νά χτυπήσουν τόν Κιουταχή στήν Ἀττική, γιά νά τόν ἀναγκάσουν νά λύσει τήν πολιορκία τῆς Ἀκροπόλεως. Γι' αὐτό ἡ κυβέρνηση πρόσταξε τόν Καραϊσκάκη νά συνεννοηθεῖ καί νά συνεργαστεῖ μ' αὐτούς. Τότε ὁ Καραϊσκάκης ἤρθε κι ἐγκατέστησε τό στρατόπεδόν του στό Κερασίνοι. Ὁ Κιουταχῆς τόν χτύπησε ἀμέσως, ἀλλά ὁ Καραϊσκάκης ὕστερα ἀπό τήν μάχη πού κράτησε ἐφτά ὥρες, κατόρθωσε νά τόν ἀποκρούσει καί νά τοῦ προξενήσει μεγάλες ἀπώλειες. Τότε ἔγινε πολεμικό συμβούλιο. Σ' αὐτό ὁ Καραϊσκάκης ὑποστήριξε τό σχέδιον τοῦ ἀποκλεισμοῦ. Ἡ Ἀκρόπολις δέν εἶχε κίνδυνον, γιατί ὁ Φοιτιέρος μέ 650 πολεμιστές, φορτωμένους τρόφιμα καί πολεμοφόδια, εἶχε διασπάσει τόν ἀποκλεισμό καί εἶχε μπεῖ μέσα. Οἱ ξένοι ὅμως ἀρχηγοί ἐπέμεναν καί ὁ Καραϊσκάκης συμβούλεψε καί πάλι ν' ἀποφύγουν γενική ἐπίθεση κατά τοῦ Κιουταχῆ, ἀλλά οἱ ξένοι καί ἡ κυβέρνηση ἐπέμεναν στή γνώμη τους καί ἔτσι ὀρίστηκε νά γίνει ἡ γενική ἐπίθεση στίς 23 Ἀπρίλη.

Τότε ὁ Καραϊσκάκης ἔδωκε ἐντολή νά γίνουν προετοιμασίες γιά τήν ἐπίθεση καί νά πάσουν οἱ πυροβολισμοί καί τά ἐπεισόδια ὡς τήν ἡμέρα πού ὀρίστηκε νά γίνει ἡ ἐπίθεση. Τήν παραμονή ὅμως τῆς ἡμέρας αὐτῆς μερικοί Κρήτες καί Ὑδραῖοι στρατιῶτες ἄρχισαν νά πυροβο-

σκοτώθηκαν εκείνη τη νύχτα. Οι Έλληνες πανηγύρισαν τη νίκη της

λοῦν μερικούς Τούρκους. Έκείνοι έκαμαν τό ίδιο καί ή συμπλοκή γενικεύτηκε στό μέρος αυτό καί πήρε μορφή μάχης πού οί Έλληνες άρχισαν νά υποχωροῦν. Ο Καραϊσκάκης ήταν άρρωστος στή σκηνή του μέ πυρετό καί όταν άκουσε τούς πυροβολισμούς, έτρεξε νά δει τί συμβαίνει. Όταν είδε τούς Έλληνες νά υποχωροῦν, άνέβηκε στό άλογό του κι έτρεξε στό μέρος της μάχης. Κατόρθωσε νά συγκρατήσκει τήν υποχώρηση καί ν' άποκρούσει τούς Τούρκους, αλλά τραυματίστηκε από μία σφαίρα. Τόν μετακόμισαν στό πλοίο του Τζώρτζ, αλλά τήν άλλη ήμέρα πέθανε καί κηδεύτηκε στή Σαλαμίνα.

Υστερα από τό θάνατο του Καραϊσκάκη ή επίθεση δέ ματαιώθηκε, άναβλήθηκε όμως για δύο ήμέρες. Τό σχέδιο ήταν νά γίνει νύχτα. Αλλά στήν εκτέλεση του σχεδίου έγιναν πολλά σφάλματα, γιατί οὔτε άρχηγός πιά υπήρχε, οὔτε στιβαρή καί έμπειρη διοίκηση. Η άπόβαση των στρατευμάτων στό Φάληρο έγινε μέ άργοπορία καί κράτησε όλη τη νύχτα. Σημειώθηκε τόση άταξία πού ξημέρωνε πιά καί δέν είχαν ακόμα προφτάσει νά συνταχθοῦν τά διάφορα τμήματα καί νά πιάσουν όρισμένες θέσεις.

Ο Κιουταχής πού είδε από τό παρατηρητήριό του τήν άταξία αυτή των Έλλήνων κατάλαβε ότι δέν υπήρχε άρχηγός καί ενήργησε άμέσως επίθεση μέ όλες του τίς δυνάμεις καί μέ τό ίππικό του. Τό σωμα των τακτικων δέν μπόρεσε νά κρατήσει καί οί άτακτοι πατήθηκαν από τά άλογα καί σκορπίστηκαν πρós τη θάλασσα. Πολλοί σκοτώθηκαν, άλλοι πνίγηκαν καί άλλοι πιάστηκαν αιχμάλωτοι.

Η καταστροφή πού έπαθαν οί Έλληνες στό Φάληρο ήταν ή μεγαλύτερη από όσες άλλες έπαθαν σ' όλο τόν επαναστατικό άγώνα. Χίλιοι όχτακόσιοι σκοτώθηκαν ή πνίγηκαν καί 250 πιάστηκαν αιχμάλωτοι. Αυτούς τήν άλλη μέρα οί Τούρκοι τούς άποκεφάλισαν.

Υστερα από τήν πανώλεθρία των Έλλήνων στό Φάληρο ή φρουρά της Άκροπόλεως συνθηκολόγησε κι έφυγε από τό φρούριο μέ τά όπλα καί τίς άποσκευές της.

Έτσι ή άνάμειξη των πολιτικων στίς πολεμικές επιχειρήσεις καί ή επέμβαση των ξένων στρατιωτικων άρχηγων ματαιώσαν τό πολεμικό σχέδιο του Καραϊσκάκη καί προκάλεσαν τό θάνατό του, τήν καταστροφή του Φαλήρου καί τήν παράδοση της Άκροπόλεως. Οί άναγεννημένες έλπίδες των Έλλήνων από τίς νίκες της Άράχovas καί του Δίστομου χάθηκαν καί ή επανάσταση στή Στερεά Ελλάδα έσβησε.

στις 19 Σεπτεμβρίου 1829 έδωσε την τελευταία μάχη του αιματηρού εμφύλιου πολέμου.

Ερωτήσεις. Γιατί ή κυβέρνηση ήθελε νά μήν πέσει ή 'Ακρόπολη; Ποιά ήταν ή πρώτη σύγκρουση του Καραϊσκάκη μέ τόν Κιουταχή καί τί άποτελέσματα είχε; Ποιό ήταν τό πολεμικό σχέδιο του Καραϊσκάκη; Πώς προσπάθησε νά τό εφαρμόσει καί πώς ο Κιουταχής θέλησε νά τό ματαιώσει; Τί συνέβει στην 'Αράχοβα καί στό Δίστομο; Πώς ενισχύθηκε ή φρουρά στην 'Ακρόπολη; Γιατί ήρθε ο Καραϊσκάκης στό Κερατσίνι; Τί θά γινόταν αν ή κυβέρνηση άφηνε τόν Καραϊσκάκη νά εφαρμόσει τό σχέδιό του;

Εργασίες. Νά κάνετε ένα χάρτη των επιχειρήσεων του Καραϊσκάκη από τότε που διορίστηκε άρχιστράτηγος ως την καταστροφή του Φαλήρου καί νά σημειώσετε τίς θέσεις που έγιναν οι επιχειρήσεις.

2. 'Η επέμβαση των Δυνάμεων

Ύστερα από την πτώση της 'Ακροπόλεως στη Στερεά 'Ελλάδα δέν υπήρχε πιά άλλη περιοχή στά χέρια των 'Ελλήνων. Στην Πελοπόννησο δέν υπήρχαν αξιόλογες στρατιωτικές δυνάμεις, γιά ν' άντιταχθούν κατά των δυνάμεων του 'Ιμβραήμ, που λογάριζε τώρα νά χτυπήσει τό Ναύπλιο καί την 'Υδρα. 'Ο τόπος είχε έρημωθεί καί οι λίγοι άνθρωποι που ζούσαν είχαν καταφύγει στά βουνά καί στά σπήλαια. Παντού κάπνιζαν έρείπια καί άσπριζαν σκελετοί. Οι φίλοι της 'Ελλάδας στό έξωτερικό έβλεπαν μέ λύπη τους ότι ή αντίσταση του έλληνικού λαού είχε άρχισι νά λυγίζει. Οι έχθροι της 'Ελλάδας έλεγαν μέ χαιρεκακία πώς δέν υπάρχει πιά έλεύθερη 'Ελλάδα, γιά νά τή βοηθήσουν οι φιλελληνικές κυβερνήσεις.

Στην κρίσιμη όμως εκείνη γιά τόν έλληνικό άγώνα στιγμή ή τύχη της 'Ελλάδας άρχισε νά παίρνει εύνοϊκή τροπή.

Στην 'Αγγλία έγινε πρωθυπουργός ο Κάνιγκ που άκολουθούσε φιλελληνική πολιτική. Στη Ρωσία είχε πεθάνει ο τσάρος 'Αλέξανδρος, που είχε άποκηρύξει τόν 'Υψηλάντη, καί είχε αναλάβει ο Νικόλαος, που δέν παρασυρόταν από τόν μισέλληνα πρωθυπουργό της Αυστρίας Μέττερνιχ. Στη Γαλλία επίσης είχε παύσει ή έπιρροή της Αυστρίας. Σ' όλες αυτές τίς χώρες τό μεγάλο φιλελληνικό ρεύμα άνάγκασε τίς κυβερνήσεις ν' αλλάξουν πολιτική.

Στίς 6 'Ιουλίου 1827 οι τρείς μεγάλες δυνάμεις 'Αγγλία, Γαλλία καί

Ρωσία υπόγραψαν συμφωνία πού αναγνώριζε την Ελλάδα αυτόνομη κάτω από την επικυριαρχία του σουλτάνου. Ταυτόχρονα έστειλαν πολεμικά πλοία στα ελληνικά ύδατα, για να επιβάλλουν την απόφασή τους. Άρχηγοί του στόλου ήταν του άγγλικού ο Κόδριγκτον, του γαλλικού ο Δεριγνύ και του ρωσικού ο Έυδεν.

Οι Έλληνες δέχτηκαν με ανακούφιση την απόφαση των Μεγάλων Δυνάμεων, ο σουλτάνος όμως όχι μόνο δέχτηκε, αλλά πρόσταξε τον Ίμβραήμ να συνεχίσει τόν άγώνα με ακόμα μεγαλύτερη σκληρότητα.

Τότε οι ένωμένοι στόλοι των Δυνάμεων με γενικό άρχηγό τόν Κόδριγκτον έπλευσαν στό λιμάνι τής Πύλου και παρατάχθηκαν στην είσοδο του λιμανιού στις 8 Οκτωβρίου του 1827. Τό στόλο των Δυνάμεων αποτελούσαν 26 πλοία με 1270 κανόνια. Μέσα στό λιμάνι ήταν ο αιγυπτιακός στόλος από 82 πλοία με 2000 κανόνια. Ο Κόδριγκτον έστειλε μιά βάρκα με αξιωματικούς, για να επιδώσουν στόν Ίμβραήμ την απόφαση των Μεγάλων Δυνάμεων για τήν κατάπαυση του πολέμου. Άλλά οι Αιγύπτιοι, πού βασίζονταν στις υπέρτερες δυνάμεις τους, πυροβόλησαν τή βάρκα. Τότε άρχισε ή ναυμαχία. Κράτησε τέσσερις ώρες. Όλα τά έχθρικά πλοία καταστράφηκαν και ή θάλασσα γέμισε από συντρίμματα. Μεγαλύτερη ναυτική καταστροφή δέν είχε πάθει ή Τουρκία από τήν εποχή τής ναυμαχίας τής Ναυπάκτου (1571).

Άλλά και ύστερα από αυτή τή συμφορά οι Τουρκοί δέ δέχτηκαν τή συμφωνία του Λονδίνου για αυτονομία τής Ελλάδας και έτοιμαζαν νέα έκστρατεία. Τότε οι προστάτιδες Δυνάμεις ανακάλεσαν τούς πρεσβευτές τους από τήν Κωνσταντινούπολη και σταμάτησαν τίσ διπλωματικές σχέσεις με τήν Τουρκία. Στίς 7 Μαΐου 1828 ή Ρωσία κήρυξε τόν πόλεμο κατά τής Τουρκίας και τά στρατεύματά της έφτασαν ως τήν Άνδριανούπολη. Η Γαλλία έστειλε στήν Πελοπόννησο στίς 18 Αυγούστου τό στρατηγό Μαιζόν με 14.000 πεζικό στρατό και 300 ίππεις, για να διώξει τόν Ίμβραήμ.

Όστερα από τά μέτρα αυτά των Δυνάμεων ο Ίμβραήμ έξαναγκάστηκε να φύγει από τήν Πελοπόννησο, κι όλες οι τουρκικές φρουρές παραδόθηκαν. Ο Τζώρτζ πέρασε στή Δυτική Στερεά Ελλάδα και έδιωξε από αυτή τούς Τούρκους, ενώ ο Δημήτριος Ύψηλάντης έδιωξε τούς Τούρκους από τήν Άνατολική. Κοντά στήν Πέτρα τής Βοιωτίας

στις 19 Σεπτεμβρίου 1829 έδωσε τήν τελευταία μάχη του αίματηρού αγώνα, πού είχε αρχίσει, πριν από όκτώ χρόνια, στον Προύθο ο αδελφός του Άλέξανδρος.

Άπό τό Μάρτιο του 1829 οί τρεις Προστάτιδες Δυνάμεις είχαν υπογράψει νέο πρωτόκολλο. Μ' αυτό ιδρύθηκε έλληνικό κράτος κάτω από τήν επικυριαρχία του σουλτάνου. Τό νέο κράτος άποτελούσε ή Πελοπόννησος, ή Στερεά Έλλάδα ώς τόν Άμβρακικό καί τόν Παγασητικό κόλπο, ή Εϋβοία καί οί Κυκλάδες. Τό πρωτόκολλο αυτό τό επέβαλε ο τσάρος στην Τουρκία, γιά νά πάψει τόν πόλεμο πού τής είχε κηρύξει.

Στό μεταξύ όμως μεταβλήθηκαν οί διαθέσεις των Άγγλων καί στις 22 Ιανουαρίου 1830 μέ νέο πρωτόκολλο πού υπογράφηκε στό Λονδίνο, ιδρύθηκε άνεξάρτητο Έλληνικό Βασίλειο νοτίως του Σπερχειού. Άργότερα, τό Μάη του 1832, πού ήρθε ο Όθωνας στην Έλλάδα, τά όρια του Βασιλείου μετατοπίστηκαν ώς τόν Παγασητικό καί Άμβρακικό κόλπο.

Ερωτήσεις. Ποιά περιστατικά άλλαξαν τή στάση των κυβερνήσεων των Μεγάλων Δυνάμεων στό έλληνικό ζήτημα; Πώς αναγκάστηκε ή Τουρκία νά δεχτεί τήν άπόφαση των Μεγάλων Δυνάμεων; Πώς μπόρεσε ο μικρότερος στόλος των Δυνάμεων νά καταστρέψει τόν μεγαλύτερο του Άμβραχίμ; Ποιά ήσαν τά όρια του πρώτου έλληνικού Βασιλείου;

Εργασίες. Καταρτίστε κατάλογο μέ χρονολογική σειρά των γεγονότων άπό τίς άρχές του 1827 μέχρι του 1830.

ΜΕΡΟΣ Γ'

ΤΟ ΕΛΕΥΘΕΡΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α'

ΤΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΥΣΤΕΡΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ

1. 'Ο 'Ιωάννης Καποδίστριας (1828-1831)

Ἡ τρίτη Ἐθνικὴ Συνέλευση τῶν Ἑλλήνων, πού συνήλθε στὴν Τροιζήνα τὸ Μάρτη τοῦ 1827 ἐξέλεξε τὸν Ἰωάννη Καποδίστρια κυβερνήτη τῆς Ἑλλάδας γιὰ ἑπτὰ χρόνια.

Ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας καταγόταν ἀπὸ εὐπορὴ οἰκογένεια τῆς Κέρκυρας. Σπούδασε στὴν Εὐρώπη καὶ ὑπηρέτησε στὴν ἀρχὴ στὴ Γραμματεία τῆς Ἐπικρατείας τῶν Ἰονίων νήσων καὶ ὕστερα μῆκε στὴ διπλωματικὴ ὑπηρεσία τῆς Ρωσίας καὶ ἔφτασε ὡς τὴν θέση τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν.

Ὅταν τὸν ἐξέλεξαν κυβερνήτη, βρισκόταν στὴν Ἑλβετία. Τὸ ὄνομά του ἦταν πολὺ γνωστὸ στὴν Ἑλλάδα καὶ ὅλοι πίστευαν πὼς θὰ ἔφερνε τὴν τάξη καὶ τὴν ὁμόνοια στὴ χώρα. Πρὶν κατεβεῖ στὴν Ἑλλάδα ἐπισκέφτηκε τὶς κυβερνήσεις τῆς Εὐρώπης, γιὰ νὰ ζητήσει τὴ βοήθειά τους καὶ τὸ Γενάρη τοῦ 1828 ἔφτασε στὸ Ναύπλιο καὶ ἀπὸ ἐκεῖ στὴν Αἴγινα, τὴν ἔδρα τῆς κυβερνήσεως.

Τὸ ἔργο του ἦταν δύσκολο, γιατί ἀναρχία καὶ ἐρήμωση κυριαρχοῦσαν στὴν καταστρεμμένη χώρα. Οἱ ἄνθρωποι εἶχαν λιγοστέψει, τὰ ζῶα εἶχαν ἀφανισθεῖ καὶ ἡ γῆ ἔμενε ἀκαλλιέργητη. Οἱ ἄνθρωποι εἶχαν ἐξαγριωθεῖ καὶ ἡ ληστεία καὶ ἡ πειρατεία μάστιζαν τὸν τόπο. Νόμος δὲν ὑπῆρχε, ἀλλὰ τὸ δίκαιο τοῦ ἰσχυροτέρου καταπίεζε τοὺς ἀδυνάτους. Οἱ πολεμικὲς ἐπιχειρήσεις δὲν εἶχαν ἀκόμα τερματισθεῖ καὶ ὁ Ἰμβραήμ ἦταν ἀκόμα στὴν Πελοπόννησο.

Ο Καποδίστριας προσπάθησε να δώσει μορφή κράτους στα έρειπια και στο χάος που βρήκε. Είχε μόρφωση εξαιρετική και γνώριζε πώς έπρεπε να κάμει κράτος οργανωμένο, όπως τα άλλα πολιτισμένα κράτη της Ευρώπης.

Πρώτα φρόντισε και πήρε ένα δάνειο. Ίδρυσε την Έθνική Τράπεζα κι έκοψε τα πρώτα νομίσματα. Ύστερα συγκρότησε ταχτικό στρατό και προσπάθησε με αυτόν να κρατήσει την τάξη και την ασφάλεια και να πολεμήσει την αναρχία και τη ληστεία. Ίδρυσε Γεωργική Σχολή στην Τίρυνθα, για ν' αναπτύξει τη γεωργία. Μάζεψε τα όρφανά του πολέμου στο ορφανοτροφείο της Αϊγίνας και ίδρυσε σχολεία για τη μόρφωση του λαού και Διδασκαλείο για να μορφώνονται οί νέοι διδάσκαλοι. Έργάστηκε με ζήλο και προθυμία και είχε πραγματικά τη θέληση και τη φιλοδοξία να βοηθήσει τη χώρα, για ν' ανασυγκροτηθεί.

Αλλά παρά τίς καλές του προθέσεις και τίς ικανότητές του, δέν κατόρθωσε να φέρει τό έργο του σέ τέλος. Πίστευε πώς οί έκλογές, οί αντιπρόσωποι του λαού και οί έθνοσυνελεύσεις δέ χρειαζόνταν ακόμα για τή νεοσύστατη Ελλάδα. Είχε τή γνώμη πώς όλες οί έξουσίες πρέπει να συγκεντρωθούν στα χέρια ενός ικανού και χρηστού ανθρώπου, για να προοδεύσει τό κράτος.

Γιά να βάλει σ' έφαρμογή τίς ιδέες του αυτές διάλυσε τήν Έθνοσυνέλευση πού τόν εξέλεξε, διόρισε ένα συμβούλιο από 27 ανθρώπους και κράτησε στα χέρια του όλη τήν εξουσία. Τα μέτρα αυτά δυσαρέστησαν τούς προκρίτους, τούς πλούσιους και τούς γαιοκτήμονες και σχηματίστηκε έναντίον του ισχυρή αντιπολίτευση. Σέ πολλά μάλιστα μέρη, όπως στήν Μάνη, ή αντιπολίτευση πήρε τή μορφή-

Ο Ιωάννης Καποδίστριας

άνυπακοής. Τότε ο Καποδίστριας θέλησε να επιβάλει το κράτος του Νόμου· διέταξε να συλληφθούν οι Μαυρομιχαλαίοι και φυλάκισε τον Πετρόμπεη στο Ίτσο-Καλέ του Ναυπλίου.

Τότε η Ύδρα στασίασε και οι δυσαρεστημένοι έκαμαν δική τους κυβέρνηση που την ονόμασαν Συνταγματική Έπιτροπεία. Με διαταγή της κυβερνήσεως αυτής ο Μιαούλης και ο Μαυροκορδάτος πήγαν και κατέλαβαν το στόλο στο ναύσταθμο του Πόρου. Ο Καποδίστριας από το Ναύπλιο, όπου είχε μεταφέρει την κυβέρνηση από τον Οκτώβριο του 1829 έστειλε το Ρώσο ναύαρχο Ρικόντ να χτυπήσει με τα κανόνια του τους στασιαστές. Δύο πλοία τότε καταστράφηκαν και με δυσκολία σώθηκαν τα άλλα και ο ναύσταθμος.

Ἡ Ἑλλάδα τοῦ 1832

Τόσο είχαν έρεθιστεί τά πνεύματα από τά γεγονότα αυτά, ώστε τό πρωί στις 27 Σεπτεμβρίου του 1831 ό αδελφός του Πετρόμπεη Κωνσταντίνος Μαυρομιχάλης και ό γιός του Γεώργιος πού έμεναν στό Ναύπλιο μέ έπιτήρηση τής αστυνομίας, παραμόνεψαν και δολοφόνησαν τόν Καποδίστρια, όταν πήγαινε στό ναό του Άγίου Σπυριδώνα, γιά νά παρακολουθήσει τή θεία λειτουργία. Ό Κωνσταντίνος σκοτώθηκε άμέσως από τούς σωματοφύλακες του κυβερνήτη, ό Γεώργιος καταδικάστηκε σέ θάνατο και τουφεκίστηκε.

Έρωτήσεις. Ποιά ήταν ή καταγωγή και ή σταδιοδρομία του Καποδίστρια; Ποιές δυσκολίες συνάντησε στό έργο του κυβερνήτη; Ποιές αντίληψεις είχε γιά τήν κατάλληλη διοίκηση τής Έλλάδας; γιατί ήρθε σέ αντίθεση μέ ένα μέρος των Έλλήνων; Ποιά έργα έκαμε κατά τό διάστημα τής εξουσίας του;

Ή βασιλεία του Όθωνα

α) Ή έκλογή του Όθωνα. Ύστερα από τή δολοφονία του Καποδίστρια, ξεόπασε στήν Ελλάδα φοβερή άναρχία κι έμφύλιος πόλεμος. Ό αδερφός του Καποδίστρια Αύγουστίνος δέν μπόρεσε νά συγκρατήσει τήν εξουσία κι έφυγε στήν Κέρκυρα. Ρουμελιώτικα στρατεύματα μέ τόν Κωλέττη περιέτρεχαν τήν Πελοπόννησο και λήστευαν τούς κατοίκους. Ό Κολοκοτρώνης αναγκάστηκε νά συγκρουσθεί μέ αυτά κι έγιναν θλιβερά επεισόδια.

Γιά νά τερματίσουν τήν άναρχία οί Προστάτιδες Δυνάμεις όρισαν γιά βασιλιά τής Ελλάδας, τό δευτερότοκο γιό του βασιλιά τής Βαυαρίας Όθωνα. Ή Ε΄ Έθνική Συνέλευση των Έλλήνων, πού συνήλθε στήν Πρόνοια του Ναυπλίου, επικύρωσε τήν έκλογή του Όθωνα και ελληνική αντιπροσωπεία πήγε στό Μόναχο, γιά νά συνοδεύσει τό νέο βασιλιά στήν Ελλάδα.

Στις 25 Ιανουαρίου του 1833 ό Όθωνας αποβιβάστηκε μέ τήν άκολουθία του στό Ναύπλιο και ό λαός τόν ύποδέχτηκε μέ χαρά και ανακούφιση, γιατί πίστευε πώς θα έπαυε ή άναρχία και ή ήσυχία και ή τάξη θα ξανάρχονταν στόν τόπο.

β) Ή άντιβασιλεία. Όταν κατέβηκε στήν Ελλάδα ό Όθωνας, ήταν 17 έτών. Γι' αυτό τόν συνόδευε μία τριμελής έπιτροπή πού θ'

ἀσκούσε τή βασιλική ἐξουσία, ὥσπου νά ἐνηλικιωθεῖ ὁ Ὅθωνας. Ἡ τριμελής αὐτή ἐπιτροπή ὀνομάστηκε ἀντιβασιλεία καί τήν ἀποτελοῦσαν ὁ Ἄρμανσπεργ, ὁ Μάουερ καί ὁ Ἐϋδεκ.

Τό ἔργο τῆς ἀντιβασιλείας ἦταν πολύ δύσκολο. Ἦθελε νά κάμει τήν Ἑλλάδα κράτος μέ καλή ὀργάνωση, ὅπως τά εὐρωπαϊκά. Ἀλλά ὁ ἑλληνικός λαός ἦταν ἀμπτωχος καί τά 90% ἀπό αὐτόν δέ γνῶριζαν γραφή καί ἀνάγνωση. Ἡ σκλαβιά καί ὁ πόλεμος τόν εἶχαν κάμει ἀνυπότακτο καί ἀπειθαρχο. Δέ γνῶριζε τέχνες, δέν εἶχε ἐργοστάσια ἤ ἐργαστήρια, γιά νά παράγει τ' ἀπαραίτητα εἶδη. Χρήματα δέν ὑπῆρχαν γιά ν' ἀναπτυχθοῦν ἐπιχειρήσεις καί ἐμπόριο. Οὔτε δρόμοι ὑπῆρχαν, οὔτε σπίτια, οὔτε μεταφορικά μέσα. Ὅλα ἔπρεπε νά γίνουν ἀπό τήν ἀρχή.

Μέ ὅλες τίς δυσκολίες αὐτές ἡ ἀντιβασιλεία ἐργάστηκε μέ σύστημα καί προθυμία κι ἔβαλε τίς βάσεις τοῦ κράτους. Δέ γνῶριζε ὅμως τό χαρακτήρα τῶν Ἑλλήνων καί ἤρθε σέ προστριβές μαζί τους. Γι' αὐτό ὁ λαός μίσησε τήν ἀντιβασιλεία.

γ) Ἡ ἀπολυταρχική διοίκηση τοῦ Ὅθωνα. Στίς 20 Μαΐου 1835 ὁ Ὅθωνας ἐνηλικιώθηκε καί ἀνέλαβε ὁ ἴδιος τή διοίκηση τοῦ τόπου. Παντρεύτηκε τή θυγατέρα τοῦ δούκα τοῦ Ὀλδεμβούργου Ἀμαλία κι ἐγκαταστάθηκε στήν Ἀθήνα, πού εἶχε μεταφερθεῖ ἡ πρωτεύουσα τοῦ κράτους.

Ὁ Ὅθωνας κυβέρνησε αὐταρχικά. Πῆρε Ἑλληνες ὑπουργούς, ἀλλά τῆς δικῆς του προτιμήσεως. Δέν κάλεσε οὔτε Ἐθνική Συνέλευση οὔτε Βουλή. Ὁ ἴδιος προήδρευε στό Ὑπουργικό Συμβούλιο καί ὁ ἴδιος ἔπαιρνε ἀποφάσεις. Διατήρησε στίς ἀνώτερες θέσεις τούς Βαυαρούς. Αὐτοί ἐργάζονταν γιά τό καλό τοῦ κράτους, ἀλλά οἱ Ἑλληνες δέν τό ἀντιλαμβάνονταν καί μεμψιμοιροῦσαν. Ἔτσι ἄρχισε νά σχηματίζεται μιὰ γενική δυσἀρέσκεια κατὰ τοῦ Ὅθωνα. Ὁ λαός πίστευε πῶς ἡ κατάσταση θά καλυτέρευε, ἂν ὁ Ὅθωνας δεχόταν νά παραχωρήσει στή χώρα Σύνταγμα. Δηλαδή ἂν ἔπαυε νά κυβερνᾶ ἀπολυταρχικά καί δεχόταν νά κυβερνᾶ σύμφωνα μ' ἓνα νόμο, πού θά ψήφιζαν ἀντιπρόσωποι, τούς ὁποίους θά ὀριζε ὁ λαός μέ ἐκλογές.

δ) Τό Σύνταγμα. Στίς 3 Σεπτεμβρίου τοῦ 1843 ὁ στρατός καί ὁλος ὁ λαός μέ τήν ὑποκίνηση τῶν κομμάτων, συγκεντρώθηκαν στήν πλατεία πού εἶναι μπροστά στά ἀνάκτορα καί ἀπαίτησαν ἀπό τόν Ὅθωνα νά κυβερνᾶ σύμφωνα μέ Σύνταγμα πού θά ψήφιζαν οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ λαοῦ. Ὁ Ὅθωνας ἀναγκάστηκε νά ὑπογράψει τό διάταγμα

καί ὁ λαός ἱκανοποιήθηκε. Ἀπό τότε ἡ πλατεία πού εἶναι μπροστά στά παλαιά ἀνάκτορα ὀνομάστηκε Πλατεία τοῦ Συντάγματος κι ἕνας μεγάλος δρόμος τῆς πρωτεύουσας ὀνομάστηκε ὁδός Τρίτης Σεπτεμβρίου.

ε) Ἡ ἔξω ση τοῦ Ὁθωνα. Ἀπό τὰ 1843 ὁ Ὁθωνας κυβερνοῦσε σά συνταγματικός βασιλιάς, ἀλλά πολλές φορές παραβίαζε τό Σύνταγμα. Ἐνεργοῦσε μέ κάθε τρόπο νά ἐκλέγονται βουλή καί κυβέρνηση τῆς δικῆς του προτιμήσεως. Γι' αὐτό ὁ λαός, μέ τήν ὑποκίνηση πάλι τῶν κομμάτων καί τῶν ἀρχηγῶν τους, πού παραγκωνίζονταν ἀπό τή διοίκηση, στασίασε στίς 10 Ὀκτωβρίου τοῦ 1862. Ὁ Ὁθωνας ἦταν τότε σέ περιοδεΐα κι ὅταν ἔμαθε τήν ἔκρηξη τοῦ στασιαστικοῦ κινήματος, ἔσπευσε νά ἐπιστρέψει μέ πλοίο στόν Πειραιά, ἀλλά ὁ λαός μέ φωνές καί ἀπειλές δέ τόν ἄφησε νά ἀποβιβαστεῖ στή στεριά. Τήν ἄλλη μέρα ἔφυγε στή Βενετία καί ἀπό κεῖ γύρισε στό Μόναχο καί ὕστερα ἀπό πέντε χρόνια πέθανε ἐκεῖ ὥσπου νά πεθάνει φοροῦσε τήν ἑλληνική στολή. Ὅταν πέθανε καί δημοσιεύτηκε ἡ ἀλληλογραφία του, ἀποδείχτηκε ἡ μεγάλη ἀγάπη πού ἔτρεφε γιά τήν Ἑλλάδα.

Ὁ Ὁθωνας κυβέρνησε τήν Ἑλλάδα τριάντα χρόνια. Καί ὁ ἴδιος καί ἡ βασίλισσα Ἀμαλία ἐργάστηκαν μέ ὅλες τους τίς δυνάμεις γιά τήν πρόοδο καί τήν εὐτυχία τῆς νέας τους πατρίδας. Δέν μπόρεσαν ὅμως νά καταλάβουν τό χαρακτήρα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καί νά ταιριάξουν μ' αὐτόν τίς ἀντιλήψεις πού εἶχαν γιά τή διοίκηση τοῦ κράτους κι ἔγιναν ἀντιπαθεῖς στό λαό. Τῆ δυσαρέσκεια τοῦ λαοῦ ξεσήκωνε περισσότερο καί ἡ εὐρωπαϊκή διπλωματία πού δέν ἔβλεπε μέ συμπάθεια τίς ιδέες τοῦ Ὁθωνα γιά τήν ἀπελευθέρωση ὅλων τῶν ὑπόδουλων ἑλληνικῶν πληθυσμῶν.

Ἐρωτήσεις. Τί ἔγινε ὕστερα ἀπό τή δολοφονία τοῦ Καποδίστρια; Πῶς ἔγινε ἡ ἐκλογή τοῦ Ὁθωνα; Τί ἦταν ἡ λεγόμενη «ἀντιβασιλεία»; Πῶς κυβερνοῦσε ὁ Ὁθωνας; Νά κάνετε σύγκριση μέ τόν τρόπο πού κυβερνοῦσε ὁ Καποδίστριας. Τί ἔγινε στίς 3 Σεπτεμβρίου τοῦ 1843; Τί ἔγινε στίς 10 Ὀκτωβρίου τοῦ 1862; Γιατί; Τί αἰσθήματα ἔτρεφε ὁ Ὁθωνας γιά τήν Ἑλλάδα;

3. Ἡ βασιλεία τοῦ Γεωργίου τοῦ Α΄ (1863 - 1913)

Ἦστερα ἀπὸ τὴν ἐκθρόνιση τοῦ Ὀθωνα, μὲ σύσταση τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, ἡ δευτέρα Ἐθνοσυνέλευση πού ἐγινε στὴν Ἀθήνα τὸ Μάρτιο τοῦ 1863 ἐξέλεξε γιὰ βασιλιά τῆς Ἑλλάδας τὸ δευτερότοκο γιὸ τοῦ βασιλιά τῆς Δανίας Γεώργιο.

Ὁ Γεώργιος ἀνέβηκε στὸν ἑλληνικὸ θρόνο σὲ ἡλικία 17 ἐτῶν. Πῆρε σύζυγο τὴ δούκισσα τῆς Ρωσίας Ὀλγα καὶ βασίλευσε στὴν Ἑλλάδα πενήντα ὀλόκληρα χρόνια.

Ὁ Γεώργιος ἦταν φιλειρηνικὸς καὶ συνετός. Κατανόησε τὸ χαρακτῆρα τοῦ λαοῦ καὶ κυβέρνησε μὲ δεξιότητα τοὺς ὑπηκόους του.

Στὸ μακρόχρονο διάστημα τῆς βασιλείας τοῦ Γεωργίου τοῦ Α΄ διαδραματίσθηκαν πολλὰ γεγονότα, πού συνδέθηκαν μὲ τὴν ἱστορία τῆς Ἑλλάδας. Τὰ κυριότερα ἀπὸ τὰ γεγονότα αὐτὰ εἶναι τὰ παρακάτω:

α) Ἡ ἔνωση τῆς Ἑπτανήσου. Ἦστερα ἀπὸ τὴν ἀνακήρυξη τοῦ Γεωργίου ὡς βασιλιά τῆς Ἑλλάδας, ἡ Ἀγγλία παραχώρησε στὴν Ἑλλάδα τὰ νησιά τοῦ Ἴονιου Ζάκυνθο, Κεφαλληνία, Ἰθάκη, Λευκάδα, Παξοὺς, Ἀντίπαξους καὶ Κέρκυρα. Τὰ νησιά αὐτὰ τὰ κατεῖχε ἡ Ἀγγλία ἀπὸ 50 χρόνια. Ὁ νέος βασιλιάς ἐπισκέφθηκε τὰ νησιά καὶ ὁ ἐνθουσιασμός τῶν Ἑλλήνων κορυφώθηκε, ὅταν οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν νήσων ἐγίναν δεκτοὶ στὴν Ἐθνοσυνέλευση τῆς Ἀθήνας. Ἀνάμεσα στοὺς ἀντιπροσώπους τῶν νήσων ἦταν καὶ ὁ ἐθνικὸς ποιητὴς Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης.

β) Τὸ ἑλληνικὸ Σύνταγμα τοῦ 1864. Ἔνα χρόνο Ἦστερα ἀπὸ τὴν ἄνοδο τοῦ Γεωργίου στὸ θρόνο ψηφίστηκε τὸ νέο ἑλληνικὸ Σύνταγμα. Τὸ Σύνταγμα αὐτὸ καθιέρωσε τὸ κοινοβουλευτικὸ πολίτευμα στὴν Ἑλλάδα καὶ ἴσχυσε σ' ὅλο σχεδὸν τὸ διάστημα τῆς μακρόχρονης βασιλείας τοῦ Γεωργίου τοῦ Α΄.

γ) Ἡ ἐπανάσταση τῆς Κρήτης στὰ 1866. Ἡ Κρήτη εἶχε ξαναγυρίσει στὴν ἐξουσία τοῦ σουλτάνου ἀπὸ τὰ 1840. Οἱ Κρητικοὶ ὅμως δέν ἔπαψαν οὔτε στιγμή νὰ ἐπιδιώκουν τὴν ἔνωσή τους μὲ τὴν Ἑλλάδα. Στὰ 1866 ἐπαναστάτησαν καὶ κήρυξαν τὴν ἔνωσή. Αἰγυπτιακὰ στρατεύματα τότε ἀποβιβάστηκαν στὴ νῆσο καὶ ὁ τουρκικὸς στόλος ἀπόκλεισε τὰ παράλια τῆς. Μεγάλος ἐνθουσιασμός ξεσηκώθηκε τότε στὴν Ἑλλάδα κι ἐθελοντὲς ἀξιωματικοὶ ἔσπευσαν ἐκεῖ. Ἡ ἐπανάσταση

ὅμως πνίγηκε στό αίμα της. Ὁ ἠγούμενος τῆς μονῆς Ἀρκαδίου Γαβριήλ ἀνατίναξε τό μοναστήρι, πού εἶχαν καταφύγει γυναικόπαιδα καί πολεμιστές, καί κάτω ἀπό τά ἐρείπιά του θάφτηκαν πολιορκητές καί πολιορκούμενοι.

δ) Ἡ προσάρτηση τῆς Θεσσαλίας καί τοῦ Νομοῦ τῆς Ἄρτας. Στά 1877 ἐγινε πόλεμος ρωσοτουρκικός καί ἡ Τουρκία νικήθηκε καί ὑποχρεώθηκε ἀπό τό συνέδριο τοῦ Βερολίνου νά παραχωρήσει στήν Ἑλλάδα τή Θεσσαλία καί ἀπό τήν Ἡπειρο τό νομό τῆς Ἄρτας. Ἐκείνη τήν ἐποχή παραχώρησαν οἱ Τοῦρκοι καί τήν Κύπρο στήν Ἀγγλία (1878).

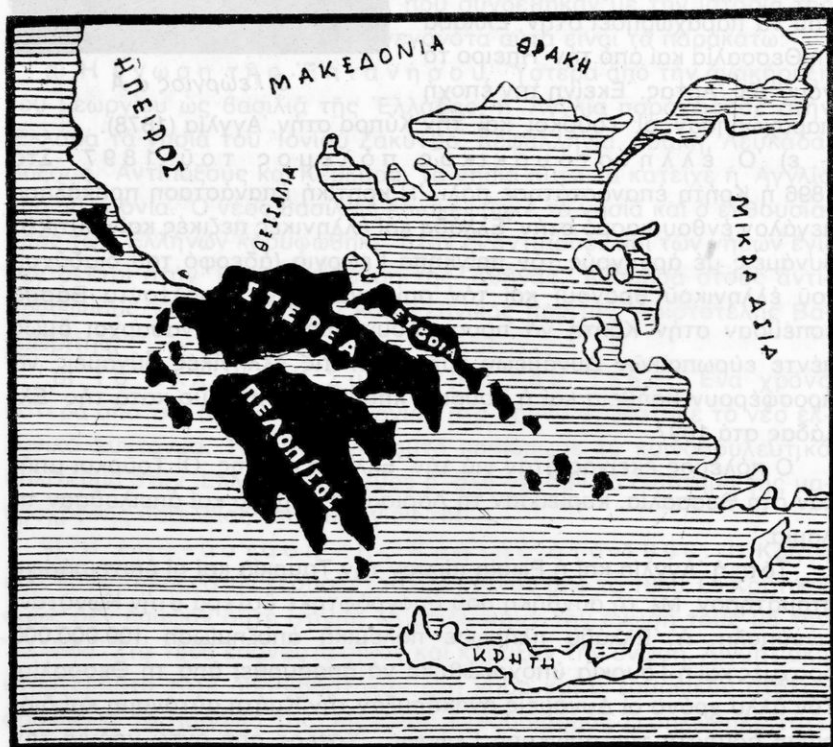
Ὁ Γεώργιος ὁ Α΄

ε) Ὁ ἑλληνοτουρκικός πόλεμος τοῦ 1897. Στά 1896 ἡ Κρήτη ἐπαναστάτησε πάλι. Ἡ κρητική ἐπανάσταση προκάλεσε μέγαν ἐνθουσιασμό στήν Ἑλλάδα καί ἑλληνικές πεζικές καί ναυτικές δυνάμεις μέ ἀρχηγούς τόν πρίγκηπα Γεώργιο (ἄδερφό τοῦ διαδόχου τοῦ ἑλληνικοῦ θρόνου) καί τόν συνταγματάρχη Τιμολέοντα Βάσσο ἔσπευσαν στήν Κρήτη νά προσφέρουν βοήθεια. Οἱ ναύαρχοι ὅμως πέντε εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων ἐμπόδισαν τίς ἑλληνικές δυνάμεις νά προσφέρουν βοήθεια καί ἡ Τουρκία κήρυξε τόν πόλεμο κατά τῆς Ἑλλάδας στά 1897.

Ὁ πόλεμος ἐκεῖνος ἦταν γιά τήν Ἑλλάδα ἀτυχής. Οἱ Τοῦρκοι μπῆκαν στή Θεσσαλία, κυρίευσαν τή Λάρισα, τό Δομοκό καί ἀπειλοῦσαν τή Λαμία.

Τότε ἡ Ἀγγλία καί ἡ Ρωσία πίεσαν τήν Τουρκία καί οἱ ἐπιχειρήσεις σταμάτησαν. Μέ τή συνθήκη πού ὑπογράφηκε ὕστερα στήν Κωνσταντινούπολη, ἡ Ἑλλάδα πλήρωσε πολεμική ἀποζημίωση 100.000.000 δραχμές καί ἡ Τουρκία ὑποχρεώθηκε νά ἀποσυρθεῖ ἀπό τή Θεσσαλία. Τόν ἄλλο χρόνο οἱ Δυνάμεις ἀνακήρυξαν τήν Κρήτη αὐτόνομη καί διόρισαν ἀρμοστή τόν πρίγκηπα Γεώργιο. Ὑστερα ἀπό ὀχτώ χρόνια τόν διαδέχτηκε ὁ Ἀλέξανδρος Ζαΐμης.

στ) Ὁ ανταγωνισμός στή Μακεδονία. Τά παλαιότερα χρόνια ὅλοι οἱ χριστιανοί τῆς Βαλκανικῆς χερσονήσου ἀνήκαν στό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Οἱ Βούλγαροι θέλοντας νά γίνουν ἀνεξάρτητο κράτος, ἴδρυσαν μέ τή βοήθεια τῶν Ρώσων καί τῶν Τούρκων ἰδιαίτερη ἐκκλησιαστική ἀρχή πού ὀνομάστηκε βουλγαρική Ἐξαρχία. Τό μεγαλύτερο ὅμως μέρος τῶν πληθυσμῶν τῆς Μακεδονίας ἐξακολουθοῦσε νά ἀνήκει στό Πατριαρχεῖο, ὅπως καί πρῶτα. Στή Μακεδονία ὁ περισσότερος καί ὁ καλύτερος πληθυσμός ἦταν ἐλληνικός. Ὑπῆρχαν ὅμως καί οἱ βουλγαρόφωνοι χωρικοί στά βόρεια μέρη καί Σέρβοι καί λίγοι Κουτσόβλαχοι. Τούς πληθυσμούς αὐτούς τῆς Μακεδονίας θέλησαν οἱ Βούλγαροι νά

Ἡ Ἑλλάδα τοῦ 1864

Ἡ Ἑλλάδα τοῦ 1881

Ὁ Παῦλος Μελάς

τούς ἐξαναγκάσουν ν' ἀποσχιστοῦν ἀπό τό Πατριαρχεῖο καί ν' ἀναγνωρίσουν τόν Ἐξάρχο τῶν Βουλγάρων. Ἄρχισαν λοιπόν ἄγριο προσηλυτισμό μέσα στή Μακεδονία, ἵδρυν σχολεῖα καί προσπαθοῦσαν μέ κάθε τρόπο νά προσεταιριστοῦν τούς Μακεδόνες.

Στήν ἀρχή προσπαθοῦσαν νά ἐπιτύχουν τό σκοπό τους μόνο μέ τήν προπαγάνδα. Ὅταν ὅμως οἱ Ἕλληνες ἔχασαν τόν πόλεμο τοῦ 1897, οἱ Βούλγαροι ἀποθρασύνθηκαν κι ἔστειλαν στή Μακεδονία, πού κατεῖχαν ἀκόμα οἱ Τούρκοι, κομιτατζήδες πού λήστευαν τούς Ἕλληνες καί δολοφονοῦσαν τούς

προεστούς καί ἰδιαίτερα τούς ἱερεῖς καί τούς δασκάλους. Ἐπεδίωξαν νά ἐξαφανίσουν τούς Ἕλληνες ἀπό τή Μακεδονία καί νά ἐνισχύσουν τούς βουλγαρόφωνους πληθυσμούς, γιά νά γίνει ἡ Μακεδονία βουλγαρική, ὅταν ἡ Τουρκία θά ἀναγκαζόταν ν' ἀποσυρθεῖ ἀπό κεῖ.

Γιά ν' ἀντιδράσουν στούς σκοπούς τῶν Βουλγάρων οἱ Ἕλληνες καί γιά νά ὑπερασπιστοῦν τούς ἐλληνικούς πληθυσμούς τῆς Μακεδονίας, κατάρτισαν ἀνταρτικά σώματα, πού μπῆκαν στή Μακεδονία στά 1904 καί καταδίωξαν τούς Βούλγαρους κομιτατζήδες. Πολλοί γενναῖοι ἄνδρες ἔπεσαν στόν ἀγῶνα αὐτό καί ἀνάμεσα σ' αὐτούς καί ὁ ἐθνικός ἥρωας Παῦλος Μελάς. Ὁ μακεδονικός καί ὁ ἄλλος ἐλληνισμός θρήνησαν τό θάνατο τοῦ παλικαριοῦ, ἀλλά ἡ Μακεδονία ἀπαλλάχτηκε ἀπό τή βουλγαρική τρομοκρατία.

ζ) Ἡ ἐπανάσταση τοῦ 1909. Ὁ ἀτυχῆς πόλεμος τοῦ 1897 πλήγωσε τήν ἐθνική φιλοτιμία τῶν Ἑλλήνων. Πολλοί ἀπ' αὐτούς ἔβλεπαν μέ λύπη τους ὅτι ἡ ἐσωτερική κατάσταση τοῦ κράτους δέν ἦταν τόσο καλή καί ὅτι ἦταν ἀνάγκη νά ἐπικρατήσῃ ὑγιέστερος πολιτικός βίος καί πρῶτα ἀπ' ὅλα νά ὀργανωθεῖ καλύτερα τό κράτος. Ἐβλεπαν ὅτι ἡ Τουρκία εἶχε ὀργανωθεῖ καί ὅτι ἡ Βουλγαρία προόδευε καί μεγάλωνε μέρα μέ τή μέρα καί ἡ ἐπιρροή της στή Μακεδονία.

Στά 1908 έγινε στην Τουρκία η επανάσταση τῶν Νεοτούρκων, πού προξένησε σημαντικές ἀνωμαλίες σ' αὐτή. Ἀπό τίς ἀνωμαλίες αὐτές ἐπωφελήθηκε ἡ Βουλγαρία καί ἀνακήρυξε τήν ἀνεξαρτησία της. Τό ἴδιο θέλησε νά κάμει καί ἡ Κρήτη, ἀλλά ἡ ἑλληνική κυβέρνηση δέν τολμοῦσε νά τή βοηθήσει καί οἱ Τοῦρκοι κατέστειλαν τήν επανάσταση.

Ἄλλα αὐτά γένησαν στό λαό τήν ἐπιθυμία τῆς ἀνορθώσεως τοῦ κράτους. Γι' αὐτό τό Μάιο τοῦ 1909 συγκροτήθηκε ὁ Στρατιωτικός Σύνδεσμος μέ σκοπό νά ἐπιβάλει τό ἔργο τῆς ἀνορθώσεως. Τή νύχτα τῆς 14ης πρὸς 15η Αὐγούστου τοῦ 1909 πεντακόσιοι ἀξιωματικοί τοῦ στρατοῦ συγκεντρώθηκαν στό Γουδί μέ ἀρχηγό τό συνταγματάρχη Νικόλαο Ζορμπά καί ζήτησαν ἀπό τήν κυβέρνηση νά παραιτηθεῖ. Ἡ κυβέρνηση παραιτήθηκε κι ἐγινε ἄλλη μέ ἔλεγχο τοῦ Στρατιωτικοῦ Συνδέσμου. Τέλος ὁ Στρατιωτικός Σύνδεσμος κάλεσε γιά σύμβουλο τόν κρητικό πολιτικό Ἐλευθέριο Βενιζέλο, πού ἐργάστηκε γιά τήν ἀναδιοργάνωση καί τήν ἀνόρθωση τοῦ κράτους, ὅπως ἐπεδίωκε ὁ Στρατιωτικός Σύνδεσμος.

η) Ὁ Βαλκανοτουρκικὸς πόλεμος τοῦ 1912. Ὄταν ἀνέλαβαν τήν ἀρχή στην Τουρκία οἱ Νεότουρκοι, ἀρχίζουν νά πιέζουν τοὺς χριστιανούς περισσότερο καί νά προσπαθοῦν μέ βίαια μέσα νά ἐκτουρκίσουν τίς ξένες μειονότητες μέσα στό τουρκικὸ κράτος.

Ὁ κίνδυνος πού ἀπειλοῦσε τοὺς χριστιανικοὺς λαοὺς τῆς Βαλκανικῆς τοὺς ἔνωσε σέ μιά συμμαχία κατὰ τῆς Τουρκίας. Ἑλλάδα, Βουλγαρία, Σερβία καί Μαυροβούνιο συμμάχησαν καί στίς 4 Ὀκτωβρίου τοῦ 1912 κήρυξαν τό βαλκανοτουρκικὸ πόλεμο.

Ὁ ἑλληνικὸς στρατός μέ ἀρχιστράτηγο τό διάδοχο Κωνσταντῖνο μπήκε στό τουρκικὸ ἔδαφος. Κυρίεψε τήν Ἐλασσόνα, τὰ στενά τοῦ Σαρανταπόρου, τὰ Σέρβια, τήν Κοζάνη, τὴ Βέροια καί τό Ἀμύνταιο. Οἱ Τοῦρκοι συγκεντρώθηκαν στὰ Γιαννιτσά. Στίς 19 καί 20 Ὀκτωβρίου, οἱ Ἕλληνες τοὺς νίκησαν καί στίς 26 Ὀκτωβρίου, τὴν ἡμέρα τῆς γιορτῆς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, τοῦ πολιούχου τῆς Θεσσαλονίκης, μπήκαν νικητὲς στην πρωτεύουσα τῆς Μακεδονίας, τὴ Θεσσαλονίκη. Ὁ Γεώργιος ὁ Α' ἔαπευσε ἀμέσως ἐκεῖ, γιά νά τὴν προφυλάξει ἀπὸ τίς ἀρπακτικὲς διαθέσεις τῶν Βουλγάρων.

Ἄλλα τμήματα τοῦ στρατοῦ ἐλευθέρωσαν τὴ Φλώρινα, τὴν Καστοριά καί τὴν Κορυτσά καί ἄλλα προχωροῦσαν πρὸς τὴν Ἠπειρο. Στίς 21 τοῦ Φεβρουαρίου τοῦ 1913 ἔπεσε τό ὄχυρό φρούριο τοῦ Μπιζανίου,

πού προστάτευε τὰ Γιάννενα καί τήν ἄλλη ἡμέρα ὁ στρατηλάτης Κωνσταντίνος, διάδοχος τότε τοῦ ἑλληνικοῦ θρόνου καί ἀρχιστράτηγος, μπήκε νικητής στὰ Γιάννενα, στήν πρωτεύουσα τῆς Ἡπείρου. Τριάντα χιλιάδες Τούρκοι πιάστηκαν αἰχμάλωτοι.

Τόν ἴδιο καιρό ὁ ἑλληνικός στόλος μέ ἀρχηγό τὸ ναύαρχο Παῦλο Κουντουριώτη ἐλευθέρωσε τὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου Χίο, Λέσβο, Λήμνο, Σαμοθράκη κι ἔκλεισε τὸν τουρκικό στόλο στὰ Δαρδανέλια. Στὸ λιμάνι τῆς Θεσσαλονίκης ὁ πλοίαρχος Βότσης ἀνατίναξε τὸ τουρκικό τορπιλοβόλο «Φετίχ-Μπουλέν» καί ὁ θρυλικός «Ἀβέρωφ» νίκησε τὸν τουρκικό στόλο στὴ ναυμαχία πού ἐγινε στὸ Μοῦδρο τῆς Λήμνου.

Ἐνῶ ἀκράτητος ἐνθουσιασμός ἐπικρατοῦσε στὸ Πανελλήνιο καί τὸ ὄνειρο τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους φαινόταν πῶς γινότανε πραγματικότητα, ἓνα μεγάλο πένθος ἤρθε νὰ σκιάσει τὴ χαρὰ τῶν Ἑλλήνων. Στὶς 5 Μαρτίου 1913 ἓνας ἀνισόρροπος Ἕλληνας, ὁ Ἀλέξανδρος Σχινᾶς, δολοφόνησε στὴ Θεσσαλονίκη τὸ βασιλιά Γεώργιο. Ὁ θάνατος τοῦ συνετοῦ καὶ ἀγαπητοῦ ἡγεμόνα πού βασιλεύσε στὴν Ἑλλάδα μισὸν αἰῶνα καταλύπησε τοὺς Ἕλληνες. Στὶς 17 Μαρτίου 1913 ὑπογράφηκε στὸ Λονδίνο μέσα στὸ ἀνάκτορο τοῦ Ἁγίου Ἰακώβου, ἡ συνθήκη τῶν συμμάχων καί τῆς Τουρκίας. Μὲ τὴ συνθήκη αὐτὴ ἡ Τουρκία ὑποχρεώθηκε νὰ παραχωρήσει στοὺς νικητὲς ὅσα ἐδάφη πῆραν στὴ Βαλκανικὴ. Τότε παραχωρήθηκε στὴν Ἑλλάδα καί ἡ Κρήτη.

Ἐρωτήσεις. Τί ἐγινε ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐκθρόνιση τοῦ Ὁθωνα; Πῶς προσαρτήθηκαν στὴν Ἑλλάδα τὰ Ἐπτάνησα; Ποιά ἱστορικά γεγονότα διαδραματίστηκαν στὸ διάστημα τῆς βασιλείας τοῦ Γεωργίου τοῦ Α΄; Μετρεῖστε τίς ἐπαναστάσεις τῆς Κρήτης. Γιατί ἐγινε ὁ πόλεμος τοῦ 1897; Γιατί γινόταν ὁ ἀνταγωνισμὸς τῶν Βουλγάρων στὴ Μακεδονία; Ποιὸς ἦταν ὁ Παῦλος Μελάς; Ἀπὸ ποιά αἰτία ἐγινε ὁ βαλκανοτουρκικὸς πόλεμος; Ποιές ἦσαν οἱ κυριότερες νίκες τῶν Ἑλλήνων; Πότε κυριεύτηκε ἡ Θεσσαλονίκη; Πότε τὰ Γιάννενα; Πόσο μεγάλωσε ἡ Ἑλλάδα;

4. Ἡ βασιλεία τοῦ Κωνσταντίνου

Ὑστερα ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ Γεωργίου τοῦ Α΄ ἀνέβηκε στὸ θρόνο ὁ Κωνσταντίνος. Ἡ βασιλεία τοῦ Κωνσταντίνου εἶναι γεμάτη ἀπὸ μεγάλα

ιστορικά γεγονότα για τό ελληνικό έθνος. Τά κυριότερα είναι τά παρακάτω :

α) Ό έλληνο - σερβο-βουλγαρικός πόλεμος το 1913. Ήσυμαχία τών Σέρβων, τών Έλλήνων καί τών Βουλγάρων δέν κράτησε πολύ. Δέν είχε ύπογραφεϊ άκόμα ή συνθήκη μέ τήν Τουρκία καί οι Βούλγαροι άρχισαν τίς προστριβές μέ τούς συμμάχους των. Ήθελαν νά κρατήσουν αύτοί όχι μόνο όσα έδάφη πήραν, αλλά καί αύτά πού έλευθέρωσαν οι Έλληνες καί περισσότερο άπ' όλα τή Θεσσαλονίκη. Είχαν μάλιστα στείλει

Ό Κωνσταντίνος ό Α΄

καί δύο μεραρχίες στρατού μέσα στην πόλη, γιά ν' αναπαυτοϋν δθθεν. Οι σύμμαχοι ζήτησαν τή μεσολάβηση τής Ρωσίας, αλλά οι Βούλγαροι δέ δέχτηκαν. Τότε οι Έλληνες συμφώνησαν μέ τούς Σέρβους καί στίς 17 Ιουνίου 1913 άρχισαν οι έχθροπραξίες μέ τούς Βουλγάρους.

Οι Βούλγαροι χτύπησαν τούς Σέρβους στή Γευγελή, γιά νά τούς διαχωρίσουν άπό τούς Έλληνες. Ό ελληνικός στρατός στό μεταξύ είχε αύξηθει μ' έθελοντές πού έφταναν άπό διάφορα μέρη του έξωτερικού.

Πρώτα πρώτα εξανάγκασαν τούς Βουλγάρους, πού είχαν μπει στή Θεσσαλονίκη, νά παραδοθοϋν. Ύστερα ένα τμήμα του ελληνικού στρατού προχώρησε πρós τή Γευγελή καί τό κύριο στράτευμα διευθύνθηκε πρós τό Κιλκίς, πού είχαν όχυρωθει οι Βούλγαροι. Μεγάλος ένθουσιασμός επικρατοϋσε στίς τάξεις τών Έλλήνων καί ή όργή τών στρατιωτών γιά τίς προκλήσεις τών Βουλγάρων ήταν άσυγκράτητη. Γι αυτό ή μάχη του Κιλκίς έγινε μέ άκατάσχετο πολεμικό πείσμα. Τρείς ήμέρες βάσταξε ή όρμητική επίθεση τών Έλλήνων. Στο τέλος έβγαλαν τούς Βουλγάρους άπό τά χαρακώματα. Δέκα χιλιάδες πτώματα κάλυψαν τό πεδίο τής μάχης. Οι Έλληνες καταδίωξαν τόν έχθρό. Δυό ήμέρες κράτησε ή μάχη στον Λαχανά. Άλλά καί εκεί νίκησαν οι Έλληνες καί πήραν τή Γευγελή, τή Νιγρίτα, τή Δοϊράνη καί τή Στρώμνιτσα. Άπό

έκει προχώρησαν προς τή Δράμα, τήν Καβάλα, τό Νευροκόπι καί τήν Ἄνω Τζουμαγιά.

Όταν οἱ Ἕλληνες ἔβγαλαν μέ τή λόγχη τοῦς Βουλγάρους ἀπό τίς ἑλληνικές πόλεις καί τά χωριά τῆς νότιας Μακεδονίας, οἱ Σέρβοι νικοῦσαν καί αὐτοί καί ἀνάγκαζαν τοῦς Βουλγάρους νά ὑποχωροῦν πρὸς τά παλιά τους σύνορα. Στό μεταξύ καί οἱ Ρουμάνοι εἶχαν μπεῖ στό βουλγαρικό ἔδαφος καί οἱ Τούρκοι εἶχαν ξαναπάρει τήν Ἄνδριανούπολη.

Τότε ἡ Βουλγαρία ἀναγκάστηκε νά ζητήσῃ τήν κατάπαυση τοῦ πολέμου. Ἡ εἰρήνη ὑπογράφηκε στό Βουκουρέστι στίς 28 Ἰουλίου 1913. Ἡ Ἑλλάδα ἔφτασε ὡς τόν ποταμό Νέστο καί τό ὄρος Μπέλες. Τότε

Ἡ Ἑλλάδα τοῦ 1913

παραχωρήθηκαν στην Ελλάδα τα νησιά του Αιγαίου και το υπόλοιπο της Ηπείρου.

Ήταν τότε η ευτυχέστερη εποχή της νεώτερης ελληνικής ιστορίας. Το έθνος ένωμένο πραγματοποίησε ένα μεγάλο μέρος από τους εθνικούς του πόθους.

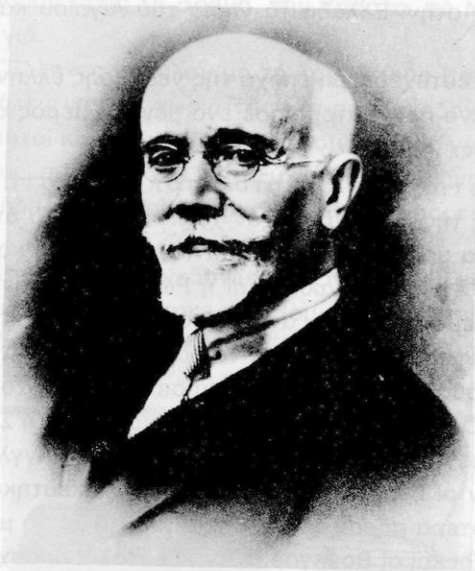
β) Ο πρώτος παγκόσμιος πόλεμος στά 1914. Οι μεγάλες Δυνάμεις της Ευρώπης είχαν χωριστεί σε δυό αντίπαλες μερίδες. Από τό ένα μέρος ήταν ή Γερμανία, ή Αυστρία και ή Ίταλία και από τό άλλο ή Άγγλία, ή Γαλλία και ή Ρωσία. ΕΊχαν αντίθετα συμφέροντα και ό πόλεμος φαινόταν αναπόφευκτος, όταν θά παρουσιαζόταν άφορμή. Καί ή άφορμή δέ βράδυσε νά δοθει.

Μερικοί Σέρβοι φοιτητές δολοφόνησαν τό διάδοχο της Αυστρίας στό Σεράγεβο. Οί Αυστριακοί κήρυξαν τόν πόλεμο στή Σερβία. Σέ βοήθεια της Σερβίας ήρθαν οί Γάλλοι και άργότερα οί Άγγλοι. Σέ βοήθεια τών Αυστριακών οί Γερμανοί και ό πόλεμος γενικεύτηκε τό καλοκαίρι του 1914. Άργότερα πήραν μέρος στόν πόλεμο μέ τό μέρος τών Γερμανών οί Τουρκοί και οί Βούλγαροι, ενώ οί Ίταλοί προσχώρησαν στους Άγγλογάλλους. Ό πόλεμος αυτός ονομάστηκε παγκόσμιος γιατί πήραν μέρος σ' αυτόν πολλά κράτη σ' όλον τόν κόσμο.

Στήν άρχή του πολέμου ή Ελλάδα δέν πήρε μέρος, γιατί δέν είχε περάσει αρκετός χρόνος από τό τέλος του βαλκανικού πολέμου και δέν είχε άκόμα αναλάβει. Σιγά σιγά όμως άρχισαν νά σχηματίζονται δύο γνώμες στό λαό. Άλλοι ήθελαν νά μείνει ή Ελλάδα ούδέτερη, γιά νά συνέλθει από τίς ζημίες του προηγούμενου πολέμου, και άλλοι ήθελαν νά βγει στόν πόλεμο μέ τό μέρος τών Άγγλογάλλων, άφού μέ τό μέρος τών Γερμανών ήταν οί Τουρκοί και οί Βούλγαροι, έχθροί και οί δύο άσπασμοί τών ελληνικών διεκδικήσεων. Άρχηγός τών φίλων της ούδετερότητας ήταν ό Κωνσταντίνος και άρχηγός τών φίλων της έξόδου στόν πόλεμο μέ τό μέρος τών Άγγλογάλλων ήταν ό Έλευθέριος Βενιζέλος.

Τό έθνος διαιρέθηκε σε δύο άντιμαχόμενες μερίδες. Οί όπαδοί της ούδετερότητας κατηγορούσαν τό Βενιζέλο πώς θέλει νά ρίξει τή χώρα σ' επικίνδυνη περιπέτεια. Οί όπαδοί του Βενιζέλου κατηγορούσαν τόν βασιλιά γιά γερμανόφιλο.

Όταν όμως ό γερμανοβουλγαρικός στρατός μπήκε στήν Άνατολική Μακεδονία κι αΐχμαλώτισε ελληνικά στρατεύματα, ό Έλευθέριος

Ο Έλευθέριος Βενιζέλος

Βενιζέλος ήλθε στη Θεσσαλονίκη, έκαμε επαναστατική Κυβέρνηση το 1917, κήρυξε έπιστράτευση και προσχώρησε στη συμμαχία των Άγγλο-γάλλων. Τότε ο Κωνσταντίνος έξαναγκάστηκε από τούς συμμαχούς να φύγει στο έξωτερικό και στο θρόνο ανέβηκε ο δευτερότοκος γιός του Κωνσταντίνου Άλέξανδρος.

Ο έλληνικός στρατός πολέμησε γενναία στο πλευρό των συμμαχών και, όταν ή νίκη στεφάνωσε τά συμμαχικά όπλα, τό Συνέδριο της Ειρήνης παραχώρησε στην Έλλάδα, για άμοιβή των θυσιών της, τή Θράκη, ως τά περιχώρα της Κωνσταντινουπόλεως και τό νομό (Βιλαέτιο) Σμύρνης στη Μικρά Άσία. Οί Έλληνες έστειλαν στρατό και πήραν τά μέρη αυτά. Τόν Ιούλιο του 1920 ύπογράφηκε ή συνθήκη των Σεβρών.

γ) Η μικρασιατική καταστροφή στα 1922. Στην Τουρκία ο Μουσταφά Κεμάλ, ένας Τουρκος αξιωματικός, στασίασε και δήλωσε πώς δέν αναγνώριζε τήν συνθήκη των Σεβρών. Πολλοί Τουρκοί τόν άκολούθησαν και ή Έλλάδα ύποχρεώθηκε να επιβάλει μέ τά όπλα στους Τουρκους τή συνθήκη. Έτσι άρχισε ή μικρασιατική έκστρατεία των Έλλήνων.

Στό μεταξύ στις εκλογές της 1ης Νοεμβρίου του 1920 νίκησε τό Ααϊκό κόμμα καί ή κυβέρνηση του Βενιζέλου ἔφυγε ἀπό τήν ἐξουσία. Οἱ ἀντίπαλοι του Βενιζέλου ξανάφεραν στό θρόνο τό Βασιλιά Κωνσταντίνο, γιατί ὁ Ἀλέξανδρος εἶχε στό μεταξύ πεθάνει.

Τήν ἐπάνοδο του Κωνσταντίνου δέν ἤθελαν οἱ σύμμαχοι καί ἄλλαξαν πολιτική. Ἄρχισαν νά βοηθοῦν τόν Κεμάλ. Ὁ ἑλληνικός στρατός προχώρησε στό ἐσωτερικό της Μικρᾶς Ἀσίας. Πῆρε τό Ἐσκή-Σεχίρ, τό Ἀφιόν-Καραχισάρ, τήν Προύσα κι ἔφτασε στό Σαγγάριο ποταμό. Ἀναγκάστηκε ὅμως ἀπό ἔλλειψη ἐφοδίων νά ἐπιστρέψει καί νά ὀχυρωθεῖ στή γραμμή Ἐσκή-Σεχίρ καί Ἀφιόν-Καραχισάρ.

Ἀλλά οἱ σύμμαχοι, καί περισσότερο οἱ Γάλλοι καί οἱ Ἴταλοί, ἐ-

Ἡ Ἑλλάδα τοῦ 1923

νίσχυσαν τόσο τόν Κεμάλ, ώστε τόν Αύγουστο του 1922 έκαμε γενική επίθεση και ανάγκασε τόν αποκαμωμένο ελληνικό στρατό νά υποχωρήσει. Τότε ακολούθησε ή μικρασιατική καταστροφή. Πολλές χιλιάδες έλλήνων στρατιωτών σκοτώθηκαν ή πιάστηκαν αιχμάλωτοι. Ο ελληνικός πληθυσμός, πού από χιλιάδες χρόνια κατοικούσε στή χώρα εκείνη, ξεριζώθηκε και αναγκάστηκε νά καταφύγει στήν Έλλάδα. Περισσότεροι από ένα και μισό εκατομμύριο πρόσφυγες μαζεύτηκαν τότε στήν Έλλάδα.

Μέ τή συνθήκη τής Λωζάνης, πού υπογράφηκε ύστερα από τή μικρασιατική καταστροφή, όλόκληρη ή Μικρά Άσία και ή Άνατολική Θράκη ως τόν ποταμό Έβρο, ξαναπάρθηκαν από τούς Τούρκους. Οί Έλληνες τών τόπων αυτών και οί Τούρκοι τής Μακεδονίας υποχρεώθηκαν σέ ανταλλαγή και μόνο στή Δυτική Θράκη έμειναν Τούρκοι αντί τών Έλλήνων πού έμειναν στήν Κωνσταντινούπολη.

Η μικρασιατική καταστροφή προκάλεσε τήν επανάσταση του 1922. Μερικοί άξιωματικοί, πού γύρισαν από τό μικρασιατικό μέτωπο, άνέτρεψαν τήν κυβέρνηση Γούναρη και ανάγκασαν τό βασιλιά Κωνσταντίνο νά φύγει γιά δευτερή φορά στήν Ιταλία, όπου ύστερα από μερικά χρόνια πέθανε.

Ερωτήσεις. Πώς άρχισε ο έλληνοβουλγαρικός πόλεμος; Πώς άρχισε ή διχόνοια στήν Έλλάδα ύστερα από τούς Βαλκανικούς πολέμους; Γιατί έφυγε από τήν Έλλάδα ο Κωνσταντίνος τήν πρώτη φορά; Γιατί δέν εφαρμόστηκε ή συνθήκη τών Σεβρών; Γιατί οί σύμμαχοι βοήθησαν τόν Κεμάλ; Ποιά άποτελέσματα είχε ή μικρασιατική καταστροφή γιά τήν Έλλάδα; Γιατί έφυγε από τήν Έλλάδα ο Κωνσταντίνος τήν δευτερη φορά;

5. Η βασιλεία του Γεωργίου του Β΄

Τόν Κωνσταντίνο διαδέχθηκε στό θρόνο ο γιός του Γεώργιος ο Β΄. Τό Μάρτιο όμως του 1924 ή Έθνοσυνέλευση τών Έλλήνων κήρυξε έκπρωτο τό βασιλιά και θέσπισε ως πολίτευμα τής χώρας τή δημοκρατία.

Άλλά τό 1935 ο βασιλιάς Γεώργιος ο Β΄ ξαναγύρισε, έπειτα από δημοψήφισμα, στό θρόνο του. Μέ τήν έγκρισή του, στίς 4 Αύγούστου

του 1936 ο Ιωάννης Μεταξάς κατήργησε τις κοινοβουλευτικές και συνταγματικές ελευθερίες του λαού και κήρυξε δικτατορία.

Πάλι ο κόσμος είχε διαιρεθεί σε δύο αντίπαλα στρατόπεδα. Από τό ένα μέρος ή Γερμανία, ή Ιταλία και ή Ιαπωνία και από τό άλλο ή Άγγλία, ή Γαλλία και ή Πολωνία. Στο συνασπισμό τής Γερμανίας προσχώρησε αργότερα και ή Βουλγαρία. Έτσι άρχισε ο δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος τό 1939. Τόν πόλεμο αυτό τόν προκάλεσε ή Γερμανία και σ' αυτόν πήραν μέρος σχεδόν όλα τά κράτη. Τεράστιες στρατιωτικές, ναυτικές και αεροπορικές δυνάμεις κινήθηκαν και νέα όπλα και έφευρέσεις χρησιμοποιήθηκαν. Οί Γερμανοί έδειξαν μεγάλη σκληρότητα στη διεξαγωγή του πολέμου. Έκατομμύρια άμάχων βρήκαν τό θάνατο σε στρατόπεδα συγκεντρώσεως ή από πείνα. Έκατομμύρια νεκρών στά μέτωπα του πολέμου και στη θάλασσα.

Στήν άρχή του πολέμου αυτού ή Ελλάδα θέλησε νά παραμείνει ουδέτερη, αλλά ή Ιταλία, πού είχε σχέδια γιά επέκταση τής κυριαρχίας της σ' έλληνικά εδάφη, έκαμε τήν Άλβανία στρατιωτική βάση γιά έξόρμηση και τορπίλλισε τό ελληνικό καταδρομικό «Έλλη», γιά ν' αναγκάσει τήν Ελλάδα νά βγει στον πόλεμο. Η Ελλάδα ούτε τότε θέλησε νά βγει στον πόλεμο. Τότε ή Ιταλία ζήτησε νά τής παραδώσει τό έδαφος της, γιά νά περάσουν τά ιταλικά στρατεύματα. Η Ελλάδα άρνήθηκε και στις 28 Οκτωβρίου 1940 ή Ιταλία κήρυξε τόν πόλεμο και τά στρατεύματά της άρχισαν νά προχωρούν μέσα στο ελληνικό έδαφος στην Ήπειρο. Ταυτόχρονα σμήνη αεροπλάνων βομβάρδιζαν ελληνικά λιμάνια και πόλεις, όπως τήν Πάτρα, τή Λάρισα και τή Θεσσαλονίκη.

Η Ελλάδα τότε ξεσηκώθηκε. Μέσα σε λίγες ώρες συμπλήρωσε τήν έπιστράτευσή της κι έστειλε τις δυνάμεις της νά υπερασπίσουν τό έθνικό έδαφος.

Άνδρες, γυναίκες, παιδιά, στρατιώτες, ναύτες, αεροπόροι, εργατες, όλοι, με μία θέληση και με μία άπόφαση πρόταξαν τά στήθη τους κι έφραξαν τό δρόμο στην περήφανη στρατιά των Ιταλών. Τούς αναχαίτισαν και τούς ανάγκασαν νά όπισθοχωρήσουν. Ο ελληνικός στρατός πολέμησε γενναία. Τά κατορθώματά του στην Πίνδο, στον Καλαμά, στο Μοράβα, στην Κορυτσά, στην Κλεισούρα, στο Άργυρόκαστρο, στο Τομόρι, στο Πόγραδετς, στην Τρεμπεσίνα και στη Χειμάρρα προκάλεσαν τό θαυμασμό του κόσμου, πού παρακολουθούσε με έκπληξη τή

νίκη του μικρού ελληνικού έθνους έναντίον μῑς πανίσχυρης αὐτοκρατορίας 50 ἑκατομμυρίων.

Τὴν ἄνοιξη ὅμως τοῦ 1941 σέ βοήθεια τῶν Ἰταλῶν ἤρθαν οἱ Γερμανοί. Αὐτοὶ εἶχαν κατακτήσει ὀλόκληρη τὴ Δυτικὴ Εὐρώπη καὶ σκόπευαν νά ἐπιτεθοῦν ἐναντίον τῆς Ρωσίας, ἀλλὰ δέν ἤθελαν ν' ἀφήσουν πίσω τους τὴν Ἑλλάδα ἐλεύθερη νά κάνει νικηφόρο πόλεμο σέ βάρος τῶν συμμάχων τους Ἰταλῶν. Στίς 6 Ἀπριλίου 1941 κήρυξαν τόν πόλεμο κατὰ τῆς Ἑλλάδας. Οἱ Ἕλληνες ἀντιστάθηκαν στὴν ὀχυρωμένη ἀμυντικὴ γραμμὴ τῶν ἑλληνοβουλγαρικῶν συνόρων. Ἄλλὰ οἱ γερμανικὲς φάλαγγες ἔκαμψαν τὴν ἀντίσταση τῶν Σέρβων καὶ μπῆκαν στὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὴν Δοϊράνη. Ἡ Μακεδονία πλημμύρισε ἀπὸ τὰ γερμανικὰ στρατεύματα. Τὰ ὀχυρά μας κυκλώθηκαν, ἀλλὰ ἡ ἀντίστασή μας συνεχίστηκε καὶ νοτιότερα καὶ δέν ἔπαψε παρά ὅταν ἔπεσε καὶ τὸ τελευταῖο ὀχυρό, ἡ Κρήτη.

Ὅσοι στρατός, ναυτικό καὶ ἀεροπορία σώθηκε, πῆγε μαζί μὲ τόν βασιλιά στὴ Μέση Ἀνατολή καὶ συνέχισε τόν ἀγῶνα στό πλευρὸ τῶν συμμάχων. Ἡ Ἑλλάδα ὅμως ἔμεινε στὴν κατοχὴ τῶν Γερμανῶν, Ἰταλῶν καὶ Βουλγάρων κι ἐξῆσε τέσσερα σχεδόν χρόνια κάτω ἀπὸ ἀφάνταστες στερήσεις καὶ πιέσεις. Σ' ὄλο ὅμως τὸ μακρὸ αὐτὸ διάστημα, οὔτε μιὰ στιγμὴ δέν ἔπαψε νά ἐλπίζει στὴ νίκη τῶν συμμαχικῶν ὀπλων καὶ νά ἐργάζεται μὲ δολιοφθορὲς, μυστικὲς ὀργανώσεις καὶ ἀνταρτικὰ σώματα γιὰ τὴ φθορὰ τοῦ ἐχθροῦ. Ἄφθονο ἑλληνικὸ αἷμα χύθηκε ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους στὴ Μακεδονία καὶ ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς στὴν ὑπόλοιπη Ἑλλάδα. Οἱ ὀμαδικὲς ἐκτελέσεις τῶν Ἑλλήνων στὰ Καλάβρυτα, στό Δίστομο, στὴ Σπάρτη, στό Δοξάτο καὶ σέ ἄλλα μέρη τῆς χώρας θά μαρτυροῦν αἰῶνια τίς θυσίες τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους γιὰ τίς ἀνθρώπινες ἐλευθερίες στόν κόσμο.

Ἡ ἑλληνικὴ ἀντίσταση στὴ γερμανικὴ εἰσβολὴ καθυστέρησε τὴν ἐπίθεση τῶν Γερμανῶν κατὰ τῆς Ρωσίας κι ἔδωσε καιρὸ στοὺς Ρώσους ν' ἀμυνθοῦν καὶ ν' ἀποκρούσουν τόν ἐχθρό. Μὲ τὴν εἴσοδο τῆς Ἀμερικῆς στόν πόλεμο μὲ τὸ μέρος τῶν Ἀγγλων καὶ τῶν Ρώσων, οἱ Γερμανοὶ ἄρχισαν νά κάμπτονται καὶ τελικὰ νικῆθηκαν ἀπὸ τοὺς Ρώσους στό ἀνατολικὸ μέτωπο καὶ ἀπὸ τοὺς συμμάχους σ' ὄλα τὰ ἄλλα μέτωπα τοῦ πολέμου.

Στόν ἀγῶνα τῶν συμμάχων κατὰ τῶν Γερμανῶν σημαντικὴ βοήθεια πρόσφερε τὸ ἑλληνικὸ ναυτικό, καὶ οἱ στρατιωτικὲς δυνάμεις δόξασαν

καί πάλι τά έλληνικά όπλα στίς μάχες του Έλ-Άλαμείν τής Άφρικής καί στό Ρίμινι τής Ίταλίας.

Στίς 12 Οκτωβρίου του 1944 ή έλληνική σημαία άνυψώθηκε καί πάλι πάνω στον ιερό βράχο τής Άκροπόλεως στήν Άθήνα καί ή Έλλάδα άνάπνευσε καί πάλι τό ζωογόνο άέρα τής Έλευθερίας. Τό 1945 ό πόλεμος τελείωσε. Ή Έλλάδα πήρε πάλι τά έδάφη της καί προσάρτησε καί τή Δωδεκάνησο πού είχαν ως τότε οί Ίταλοί.

Ο βασιλιάς Γεώργιος ό Β΄ επανήλθε στό θρόνο του, αλλά τήν 1η Άπριλίου 1947 πέθανε στά άνάκτορα τών Άθηνών από καρδιακή προσβολή καί τόν διαδέχτηκε στον θρόνο ό άδελφός του Παύλος ό Α΄.

Ή Έλλάδα του 1946

Ερωτήσεις. Πότε έγινε βασιλιάς ο Γεώργιος ο Β΄; Πότε ανακηρύχτηκε η δημοκρατία; Πότε επανήλθε στο θρόνο ο Γεώργιος ο Β΄; Πότε κηρύχτηκε ο δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος; Πώς εξαναγκάστηκε η Ελλάδα να μπει στον πόλεμο; Πότε άρχισε ο έλληνοϊταλικός πόλεμος; Πότε ο έλληνογερμανικός; Πότε τελείωσε ο πόλεμος; Ποιά ήταν η συμβολή της Ελλάδας στη νίκη των συμμάχων;

κατό τις Έλλάδας Οι Έλλάδες η καταπαθήκαν στην Απολαύση Πρωτο...
 η γύρ ολλό... ουσ ονάσθ στο θβαλίνεπα Β ο ροινοάσεΤ ρόμινουα Ο...
 ραση ηκροίφαση από νωνηθα γού ραοκνέο στο ενθβαπ ΤΑΕΤ μοίλιαθ...
 λαςσ από την αφρανή Η κιαεσόνια ταηρηορίσε από τα γερμανικά...
 στρατεύματα. Τα όχυρά μας κυκλώθηκαν, αλλά η αντίστασή μας συ...
 γενήσασκε και γούπότερα και δέν έπισσε παρά όταν έπισσε και τό τελευ...

Η Ελλάδα τον 1941

ΠΙΝΑΚΑΣ ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΩΝ

- 1453 (29 Μαΐου) Άλωση τής Κωνσταντινουπόλεως από τούς Τούρκους
- 1770 Έπανάστατικό κίνημα του Όρλώφ
- 1790 Έπανάστατικό κίνημα του Λάμπρου Κατσώνη
- 1798 Μαρτυρικός θάνατος του Ρήγα Φεραίου
- 1816 Ίδρυση τής Φιλικής Έταιρείας
- 1821 (Φεβρουαρίου 22) Είσοδος του Ύψηλάντη στη Μολδαβία
- 1821 (Μαρτίου 23) Είσοδος τών έπανάστατών στην Καλαμάτα
- 1821 (Μαρτίου 25) Ύψωση τής σημαίας στην Άγια-Λαύρα
- 1821 (Άπριλίου 10) Άπαγχονισμός του Πατριάρχη Γρηγορίου του Ε΄
- 1821 (Άπριλίου 23) Μαρτυρικός θάνατος του Διάκου
- 1821 (Άπριλίου 13-14) Μάχη στό Βαλτέτσι
- 1821 (Ίουνίου 7) Μάχη στό Δραγατσάνι
- 1822 (Ίανουαρίου 1) Η Έθνοσυνέλευση τής Έπιδαύρου
- 1822 (Μαρτίου 30) Καταστροφή τής Χίου
- 1822 (Ίουνίου 6-7) Πυρπόληση τής ναυαρχίδας από τόν Κανάρη
- 1822 (Ίουλίου 26) Μάχη στά Δερβενάκια
- 1822 (Νοέμβριος) Πρώτη πολιορκία του Μεσολογγίου
- 1824 (Μάρτιος) Έπέμβαση τής Αιγύπτου
- 1824 (Άπρίλιος) Καταστολή τής Έπανάστάσεως στην Κρήτη
- 1824 (Ίουνίου 4) Καταστροφή τής Κάσου
- 1824 (Ίουνίου 26) Καταστροφή τών Ψαρών
- 1825 (Φεβρουαρίου 12) Άπόβαση του Ίμβραήμ στην Πελοπόννησο
- 1825 (Άπριλίου 15) Δεύτερη πολιορκία του Μεσολογγίου
- 1825 (Μαΐου 20) Θάνατος του Παπαφλέσσα
- 1826 (Άπριλίου 10-11) Έξοδος του Μεσολογγίου
- 1827 (Άπριλίου 23) Θάνατος του Καραϊσκάκη
- 1827 (Όκτωβρίου 8) Ναυμαχία στό Ναβαρίνο
- 1828 (Ίανουαρίου 6) Κάθοδος του Καποδίστρια στην Έλλάδα
- 1831 (Σεπτεμβρίου 27) Θάνατος του Καποδίστρια

- 1833 (Ιανουαρίου 25) Κάθοδος του Όθωνα στην Ελλάδα
- 1834 (Δεκεμβρίου 1) Μεταφορά της πρωτεύουσας στην Αθήνα
- 1843 (Σεπτεμβρίου 3) Ο Όθωνας παραχωρεί Σύνταγμα
- 1863 Αφιξη του Γεωργίου του Α΄
- 1866 Κρητική επανάσταση
- 1897 Έλληνοτουρκικός πόλεμος
- 1909 Επανάσταση του Γουδί
- 1912 (Οκτωβρίου 5) Βαλκανοτουρκικός πόλεμος
- 1913 (Μαρτίου 5) Δολοφονία Γεωργίου Α΄
- 1913 (Ιουνίου 17) Έλληνοβουλγαρικός πόλεμος
- 1922 (Αύγουστος) Μικρασιατική καταστροφή
- 1940 (Οκτωβρίου 28) Έλληνοϊταλικός πόλεμος
- 1941 (Απριλίου 6) Έλληνογερμανικός πόλεμος
- 1944 (Οκτωβρίου 12) Απελευθέρωση της Ελλάδας
- 1947 Τόν Γεώργιο τόν Β΄ διαδέχτηκε ο Παύλος

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΜΕΡΟΣ Α΄

Η ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑ (1453-1821)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

	Σελ.
1. Ἡ ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία κατὰ τὸν 15ο αἰώνα	5
2. Ἡ κατάσταση τῆς Εὐρώπης κατὰ τὸν 15ο αἰώνα	» 6
3. Πόλεμοι τῶν διαδόχων τοῦ Μωάμεθ τοῦ Β΄ στὴν Εὐρώπη	» 7

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄

1. Ἀποτελέσματα τῆς τουρκικῆς κατακτῆσεως	» 9
2. Δεινοπαθήματα τῶν ὑπόδουλων Ἑλλήνων	» 10

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄

1. Ὀρησκευτικὰ καὶ πολιτικὰ προνόμια τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους	» 12
2. Κλέφτες καὶ ἀρματολοί	» 14
3. Δημοτικὰ τραγούδια	» 16
4. Σουλῶτες, Μανιάτες, Σφακιανοί	» 17
5. Οἱ ἑλληνικὲς κοινότητες ἐπὶ τουρκοκρατίας	» 18
6. Φαναριώτες	» 18
7. Ἡ ἀνάπτυξη τοῦ ἑλληνικοῦ ναυτικοῦ κατὰ τὴν τουρκοκρατία	» 19
8. Ἡ παιδεία ἐπὶ τουρκοκρατίας	» 20

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ΄

1. Τὸ ἐπαναστατικὸ κίνημα τοῦ 1770	» 24
2. Τὸ ἐπαναστατικὸ κίνημα τοῦ 1790. Λάμπρος Κατσώνης – Γεώργιος Ἀνδρίτσος	» 26

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε΄

1. Πρῶτὴ ἐκστρατεία τοῦ Ἀλῆ-πασά κατὰ τοῦ Σουλίου	» 28
2. Δεύτερὴ ἐκστρατεία τοῦ Ἀλῆ-πασά κατὰ τοῦ Σουλίου. Τὸ Κούγκι καὶ τὸ Ζάλογγο	» 29

1833 (Ιανουαρίου 25) Κάθοδος του Όθωνα στην Ελλάδα
 1834 (Δεκεμβρίου 1) Μεταφορά της πρωτεύουσας στην Αθήνα
 1843 (Σεπτεμβρίου 3) Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΑΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ'

1. Η γαλλική επανάσταση	Σελ. » 33
2. Ο Ρήγας Φεραίος (1757-1798)	» 35
3. Φιλική Έταιρεία (1814)	» 37

ΜΕΡΟΣ Β'

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α'

1. Αλέξανδρος Ύψηλάντης	» 40
2. Η άποτυχία του επαναστατικού κινήματος στη Μολδοβλαχία	» 42

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β'

1. Η ύψωση της σημαίας της επανάστασης στη μονή της Αγίας Λαύρας (25 Μαρτίου 1821)	» 45
2. Οί σφαγές των Ελλήνων και ο απαγχονισμός του Πατριάρχη Γρη- γορίου του Ε' από τους Τούρκους	» 47
3. Ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης και η πολιορκία της Τριπόλεως	» 48
4. Οί μάχες στο Βαλτέτσι και στα Δολιανά και η άλωση της Τριπόλεως	» 51
5. Η επανάσταση στη Στερεά Ελλάδα. Η μάχη της Αλαμάνας και ο Αθανάσιος Διάκος	» 54
6. Ο Όδυσσεάς Ανδροῦτσος και τό χάνι της Γραβιάς	» 57
7. Η μάχη στα Βασιλικά	» 58
8. Η επανάσταση στην ύπόλοιπη Ελλάδα	» 60
9. Η ανατίναξη της τουρκικής φρεγάτας στην Έρεσό	» 61
10. Η πρώτη έθνική συνέλευση των Ελλήνων στην Επίδαυρο	» 62

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ'

1. Η καταστροφή της Χίου (Μάρτιος 1822)	» 65
2. Η πυρπόληση της τουρκικής ναυαρχίδας στη Χίο από τόν Κων- σταντίνο Κανάρη	» 67
3. Η έκστρατεία του Μαυροκορδάτου στην Ήπειρο και η μάχη στο Πέτα (2 Ιουλίου 1822)	» 69
4. Η πρώτη πολιορκία του Μεσολογγίου	» 70
5. Η έκστρατεία του Δράμαλη	» 71

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ΄

Σελ.

1. Ἡ μάχη στό Κεφαλόβρυσο καί ὁ θάνατος τοῦ Μάρκου Μπότσαρη . . . . » 75
2. Ἐμφύλιοι πόλεμοι τῶν Ἑλλήνων . . . . . » 77
3. Ὁ φιλελληνισμός στήν Εὐρώπη καί ὁ Λόρδος Βύρων . . . . . » 78

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε΄

1. Τουρκοαιγυπτιακή συμμαχία καί καταστροφή τῆς Κρήτης καί τῆς Κάσου . . . . . » 81
2. Ἡ καταστροφή τῶν Ψαρῶν . . . . . » 82
3. Ὁ Ἀνδρέας Μιαούλης καί ἡ ναυμαχία τοῦ Γέροντα . . . . . » 83

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ΄

1. Ἀπόβαση τοῦ Ἴμβραήμ στήν Πελοπόννησο . . . . . » 86
2. Δεύτερη πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου (15 Ἀπριλίου 1825 - 11 Ἀπριλίου 1826) . . . . . » 89

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ζ΄

1. Τρίτη πολιορκία καί πτώση τοῦ Μεσολογγίου . . . . . » 91
2. Ἐπιστροφή τοῦ Ἴμβραήμ στήν Πελοπόννησο. Ἡ ἀντίσταση τῶν Μανιατῶν καί τοῦ Κολοκοτρῶνη . . . . . » 93
3. Ὁ Γεώργιος Καραϊσκάκης καί οἱ μάχες τῆς Ἀράχovas καί τοῦ Διστόμου . . . . . » 94

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Η΄

1. Ἡ μάχη στό Κερατσίνι, ὁ θάνατος τοῦ Καραϊσκάκη καί ἡ πανωλεθρία τῶν Ἑλλήνων στό Φάληρο . . . . . » 97
2. Ἡ ἐπέμβαση τῶν Δυνάμεων . . . . . » 99

ΜΕΡΟΣ Γ΄

ΤΟ ΕΛΕΥΘΕΡΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

1. Ἰωάννης Καποδίστριας (1828-1831) . . . . . » 102
2. Ἡ βασιλεία τοῦ Ὄθωνα . . . . . » 105
3. Ἡ βασιλεία τοῦ Γεωργίου τοῦ Α΄ (1863-1913) . . . . . » 108
4. Ἡ βασιλεία τοῦ Κωνσταντίνου . . . . . » 114
5. Ἡ βασιλεία τοῦ Γεωργίου τοῦ Β΄ . . . . . » 120

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ

Ααζ

- 1. Η μάχη στο Κεφαλόβρυσο και ο θάνατος του Μάρκου Μπότσαρη 75
- 2. Επαιθμοί πολέμοι των Ελλήνων 77
- 3. Ο φιλελληνισμός στην Ευρώπη και ο Λόβος Βύρνη 78
- 4. Ο Ρήγας Φεραίος (1757-1798) 82
- 5. Φιλική Έταιρεία (1814) 83

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ

Ααααα

- 1. Απόφαση του Ύδατος στην Πελοπόννησο 88
- 2. Δεύτερη πολιτική του Μεταρρύθμιση (1825 - 11 Απριλίου 1825) 89
- 3. Η απόφαση της Συντακτικής Συνέλευσης για το Σχίσμα (1828) 89

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ζ

- 1. Τηρή πολιτική Αρτίστην με τη βοήθεια των Αγγλικών 91
- 2. Έπισημη του Ύδατος στην Πελοπόννησο. Η Βεβαίωση των Ελλήνων 92
- 3. Ο Γεώργιος Καραϊσκάκης και οι μάχες της Ακρόπολης και της Βαλτιέρας 93
- 4. Ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης 94
- 5. Μάχη της Πελοποννήσου 95
- 6. Η μάχη στο Κεφαλόβρυσο 96
- 7. Η μάχη στο Κεφαλόβρυσο 97
- 8. Η μάχη στο Κεφαλόβρυσο 98
- 9. Η μάχη στο Κεφαλόβρυσο 99
- 10. Η μάχη στο Κεφαλόβρυσο 100

ΤΟ ΕΛΕΥΘΕΡΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ

- 1. Κεφαλόβρυσος 101
- 2. Η μάχη στο Κεφαλόβρυσο 102
- 3. Η μάχη στο Κεφαλόβρυσο 103
- 4. Η μάχη στο Κεφαλόβρυσο 104
- 5. Η μάχη στο Κεφαλόβρυσο 105
- 6. Η μάχη στο Κεφαλόβρυσο 106
- 7. Η μάχη στο Κεφαλόβρυσο 107
- 8. Η μάχη στο Κεφαλόβρυσο 108
- 9. Η μάχη στο Κεφαλόβρυσο 109
- 10. Η μάχη στο Κεφαλόβρυσο 110

024000030018

ΕΚΔΟΣΗ Δ', 1977 (IV) ΑΝΤΙΤΥΠΑ 195.000 ΣΥΜΒΑΣΗ 2786/7-2-77

ΕΚΤΥΠΩΣΗ - ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ «ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΜΠΑΝΑΣ Α.Ε.»

